

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KENTSEL ARKEOLOJİ VE MÜZE İLİŞKİSİ:
İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ

BERNA POLAT

2501120630

DANIŞMAN

PROF. DR. AYSEL AZİZ

İSTANBUL -2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BERNA POLAT Numarası : 2501120630
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : MÜZE YÖNETİMİ Danışmanı : PROF. DR. AYSEL AZİZ
Tez Savunma Tarihi : 11.12.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "KENTSEL ARKEOLOJİ VE MÜZE İLİŞKİSİ: İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZESİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AYSEL AZİZ		KABUL
2- PROF. DR. FETHİYE ERBAY		KABUL
3- PROF. DR. ŞEBNEM ARIKBOĞA		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ESİN CAN		
2- PROF. DR. SEHBAN KARTAL		

ÖZ

KENTSEL ARKEOLOJİ VE MÜZE İLİŞKİSİ:

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ

BERNA POLAT

Bu tezin konusu kentsel arkeoloji uygulamaları ve bununla ilişkili olan müzecilik faaliyetlerini incelemektir. Araştırma bölgesi arkeolojik mirası oldukça yoğun olan İstanbul'dur. İstanbul Arkeoloji Müzeleri kurulduğu ilk günden itibaren İstanbul içinde gerçekleştirilen tüm kazıların yürütülmesi işinden sorumlu olmuştur. Bugün hala değişmeden aynı şekilde devam eden bu durum, İstanbul özelinde kentsel arkeoloji ile müzecilik faaliyetleri arasında sıkı bir ilişkinin doğmasına neden olmuştur. İstanbul'un yeraltındaki arkeolojik mirasının büyüklüğü ile yerüstündeki imar faaliyetlerinin yoğunluğu göz önüne alındığında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin ne kadar büyük bir sorumluluk alanı olduğu aşîkârdır. Buna ayrıca müze koleksiyonun hacmi ve müze içi faaliyetlerin yoğunluğu eklenirse bu durumun müzenin üstünde belli bir iş yüküne sebep olduğu ve yeni bir uygulamaya gereksinim duyulduğu açıktır. Dünyada özellikle II. Dünya Savaşı'nda kentlerin yoğun bir yıkıma uğramasından sonra ortaya çıkan duyarlılıkla gelişen kentsel arkeoloji uygulamalarının bugün çeşitli uluslararası kurumlar ve sözleşmelerle belirlenmiş temel ilkeleri mevcuttur. Türkiye Malta Anlaşması'na imza atarak bu konuda belirlenmiş yükümlülükleri kabul etmiş ülkelerden biridir. Avrupa'da kentsel arkeoloji uygulamaları kendi içinde farklılıklar gösterse de temel olarak belirlenmiş bu ilkelere göre uygulanmalar devam etmektedir. İstanbul'da tümüyle müzenin sorumluluğu altında yürütülen kazılar, Avrupa kentlerinin pek çoğunda arkeoloji şirketleri ya da devlete bağlı çalışan müze harici kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmada kentsel arkeoloji kavramının tarihsel gelişimine genel olarak bakılmış; bu tip organizasyonların İstanbul kentsel arkeoloji uygulamaları için bir model oluşturup oluşturmayacağı tartışılmıştır. Müzenin kentsel arkeoloji alanındaki sorumluluğunun, müzecilik ve kentsel arkeoloji

faaliyetleri açısından avantajları ve dezavantajları incelenmiştir. İstanbul’da konu için örnek teşkil eden iki kazı alanı değerlendirilmiş; Almanya’daki uygulamalarla kıyaslama yapılıp öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Arkeoloji, Kurtarma Kazısı, Arkeolojik Envanter, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Arkeoloji şirketleri.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN CITY ARCHAEOLOGY AND MUSEUM: ISTANBUL ARCHAEOLOGICAL MUSEUMS

BERNA POLAT

This thesis investigates practices of city archaeology and activities of the museums in this context. Field of research is Istanbul which has vast archaeological heritage. Istanbul Archaeological Museums have undertaken the responsibility of administering all archaeological excavations within the city since they were founded. This double responsibility of the Museums has created a close relationship between the practices of city archaeology and museum activities in Istanbul. That there are intense construction works on the surface and vast archaeological heritage underground can illustrate what a great responsibility Istanbul Archaeological Museums assume. When these responsibilities are coupled with huge volume of museum collections and activities inside the museums, it is apparent that the museums should implement a new system. City archaeology activities, which were developed after the catastrophic destruction of European cities during World War II, have basic principles, stipulated in international agreements and by international organizations. Turkey is one of the countries which accepted the responsibilities in this field by signing the Malta convention. Practices of city archaeology in Europe are executed according to the articles of the Malta convention, although several different implementations are also observed. While private archaeological companies and non-museum state organizations are responsible of archaeological excavations in Europe, Istanbul Archaeological Museums are solely authorised for such excavations in Istanbul. This thesis reviews historical development of the concept of city archaeology and discusses whether these types of organizations can form a benchmark for Istanbul city archaeology practices. This thesis also investigates advantages and disadvantages of the Museum in terms of museum administration and activities of city archaeology. Two archaeological excavations in Istanbul are

assessed and compared with similar implementations in Germany, and certain suggestions are made.

Key Words: City Archaeology, Salvage Excavation, Archaeological Inventory, Istanbul Archaeology Museums, Archaeology Companies,

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında kentsel arkeoloji ile müze ilişkisine İstanbul Arkeoloji Müzeleri örneğinde bakılmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri, hem Geç Osmanlı Dönemi’den itibaren ilk müzemiz olması bakımından hem de kurulduğu ilk günden itibaren arkeolojik kazılar yaptığı için tez konusuna bir örnek teşkil etmektedir. Tarih boyunca bu iki bilim dalının birbirinden kopmaz ilişkileri olmuştur. Fakat dünyada II. Dünya savaşından itibaren gelişen kentsel arkeoloji uygulamaları ile müzeler ve sahadaki arkeolojik kazılar arasındaki organik bağ değişmiştir. Bugün artık özellikle Avrupa’da bu iki bilim dalı birbirinden ayrı bir şekilde kendi alanlarında çalışmalarını gerçekleştirmektedir. İstanbul özelinde ise müze, müzecilik faaliyetlerini ve kent içindeki arkeolojik kazıları birlikte yürütmektedir. Tez araştırmasında bu durumun avantajları ve dezavantajları değerlendirilerek bir örnek model önerisi sunulmuştur.

Bu tez çalışması sırasında fikirlerimi önemseyen tez danışmanım Prof. Dr. Aysel Aziz’e ve desteğini esirgemeyen Müze Yönetimi Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Fethiye Erbay’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca benimle sözlü görüşme yaparak tezime katkı sunan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Rahmi Asal’a, Celal Bayar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Görevlisi Yrd. Doç. Güler Ateş’e teşekkürü borç bilirim.

İstanbul – 2019

Berna POLAT

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KENTSEL ARKEOLOJİ VE İSTANBUL

1.1. Kentsel Arkeolojinin Gelişimi	3
1.2. Kent Tasarımında ve İnsan Hayatında Kentsel Arkeolojinin Önemi.....	8
1.3. İstanbul’da Kentsel Arkeoloji	12

İKİNCİ BÖLÜM

KENTSEL ARKEOLOJİ VE MÜZE İLİŞKİSİNDE FAALİYETLER

2.1. İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Kazıları ve Müzecilik Faaliyetleri.....	18
2.1.1. İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin Kent İçindeki Geçmiş ve Güncel Kazılarına Genel Bir Bakış.....	20
2.1.2. Kazılar ve Müzecilik Faaliyetlerinin Birlikte Yürütülmesi ile ilgili Tespitler.....	31
2.1.2.1. Marmaray- Metro Projesi Kazılarının Müzecilik Açısından Değerlendirilmesi.....	33
2.1.2.2. Küçükyalı Arkeopark Kazılarının Müzecilik Açısından Değerlendirilmesi.....	41
2.2. İki Alanın Kentsel Arkeoloji ve Müze İlişkisi Açısından Karşılaştırılması	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTSEL ARKEOLOJİ VE MÜZECİLİK UYGULAMALARININ

KARŞILAŞTIRILARAK İNCELENMESİ

3.1. İstanbul Kentsel Arkeolojisinin Bir Parçası Olarak Alman Arkeoloji Enstitüsü.....	49
3.2. Almanya Kent Arkeolojisinin Yapısal Durumu.....	55

3.3. Kentsel Arkeoloji ve Müze İlişkisine Almanya Modelinden Örnekler	56
3.4. Almanya ve İstanbul Kentsel Arkeoloji ve Müzecilik Uygulamalarının Karşılaştırılarak İncelenmesi:	68
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	73

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 2.1.1: Bakırköy'den genel görünüm

Görsel 2.1.2: Yedikule kazılarında bir buluntu

Görsel 2.1.3: Forum Theodosius, Beyazıt

Görsel 2.1.4: Lausos Sarayı, Hipodrom

Görsel 2.1.5: Theodosius Kemer, Beyazıt

Görsel 2.1.6: Yol yapımı sırasında ortaya çıkan kalıntılar, Saraçhane

Görsel 2.1.7: Saraçhane

Görsel 2.1.8: Yol yapımı sırasında ortaya çıkan kalıntılar, Saraçhane

Görsel 2.1.9: Bakırköy Sarnıcı

Görsel 2.1.10: Şişhane Sarnıcı

Görsel 2.1.11: Kalenderhane

Görsel 3.1.1: Ayasofya Kazısı

Görsel 3.1.2: Euphemia Kazısı

Görsel 3.1.3: Büyük Saray

Görsel 3.1.4: Lausos Sarayı

KISALTMALAR LİSTESİ

CİA	: Yetkili Arkeologlar Enstitüsü (Chartered Institute for Archaeologists)
ICOMOS	: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites)
KUDEP	: Koruma Uygulama ve Denetim Büroları
NMA	: Hollanda Müzeler Birliği
TAY	: Türkiye Arkeolojik Yerleşmeler
TUBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

GİRİŞ

Küresel değişimlerin kentlerin tasarımını belirlediği günümüz dünyasında kentlerin yeraltındaki arkeolojik rezervlerinin ortaya çıkartılması, korunması ve müzeler yoluyla kamusallaştırılması bugün artık daha da önemli hale gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın etkisiyle ortaya çıkan kentsel arkeoloji uygulamaları pek çok ülkede arkeoloji müzeleri yerine arkeoloji şirketleri ya da müze harici devlet kurumları tarafından yürütülmektedir. İstanbul'da bu iki alan da İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin sorumluluğu altındadır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri yüzyılın üstündeki tecrübesi ile bu iki sorumluluk alanını da başarıya yürütmektedir. Fakat çağımızın yeni müzecilik anlayışı müzecilerden koleksiyonunu etkin bir şekilde ziyaretçiye sunmasını ve müze ziyaretçisini aktif olabildiği bir etkinliğin parçası haline getirmeyi bekler. İstanbul Arkeoloji Müzelerinin çok geniş koleksiyonu, koleksiyonun bakımı, korunarak saklanması, teşhiri, müzenin idari işleri, sergileme, sunum, eğitim faaliyetleri, yayın yapma ve konferanslar düzenleme gibi müze içi görevlerinin yanında İstanbul'daki tüm arkeolojik kazılardan sorumlu olması bu tip yeni müzecilik etkinliklerini ister istemez sekteye uğratan bir durum yaratmaktadır. Bu tez araştırmasında bu duruma alternatif olabilecek öneriler tartışılmaktadır.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde dünyada kentsel arkeolojinin ortaya çıkışı ve gelişimi incelenmiştir. Özellikle günümüzün hızla değişen kentleri için kentsel arkeolojinin önemi tartışılmıştır. İstanbul'un çok katmanlı arkeolojik mirası gün yüzüne çıkartılırken ne tür metotlar izlendiği tespit edilmiştir.

İkinci bölümde İstanbul Arkeoloji Müzelerinin kazıları ve kazılara bağlı müzecilik faaliyetlerine bakılmıştır. Bu bağlamda müzenin İstanbul'da gerçekleştirdiği iki kazı alanı incelenmiş; bu iki alan, kazı sonrası müzecilik faaliyetleri açısından karşılaştırılmıştır. Söz konusu iki alan müze kazısı olmasına rağmen yönetsel olarak iki ayrı model oluşturmaktadır. Bu iki farklı yönetsel yapının, İstanbul kentsel arkeolojisi için bir model oluşturup oluşturulmayacağı tartışılmıştır.

Bu bölümde İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürü Rahmi Asal ile sözlü mülakat yapılmıştır.

Üçüncü bölümde Almanya'daki kentsel arkeoloji uygulamalarına bakılmıştır. Bunun için Almanya'daki arkeoloji şirketleri ile mail yoluyla iletişim kurulmuş; kendilerinden konuyla ilgili üç soruyu cevaplamaları istenmiştir. Ayrıca 1997- 2003 yılları arasında Baden- Württemberg Eyalet Anıt Koruma Kurulu'nda Anıt Koruma Kurulu'nda (Landesdenkmalpflege) arkeolog olarak çalışmış Manisa Celal Bayar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Güler Ateş ile sözlü mülakat yapılmıştır. Bölüm sonunda buradaki sistemin karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Tez araştırması için literatür araştırması yapılmış; konuyla ilgili karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Küçükyalı Arkeopark için tez yazarının alandaki çalışmalarına dayanan kişisel gözlemlerinden yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENTSEL ARKEOLOJİ VE İSTANBUL

Bu bölümde kentsel arkeolojinin ve ona bağlı olarak gelişen müzecilik faaliyetlerinin kentlerin tasarımında ve insan hayatında ne gibi etkisi olabileceği tartışılmıştır. Ayrıca İstanbul özelinde kentsel arkeoloji uygulamalarının nasıl yürütüldüğüne bakılmıştır. İstanbul kentsel arkeolojisi, kurulduğu ilk günden itibaren İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin sorumluluğu altındadır. Hem bu durum, hem yeraltındaki arkeolojik mirasın yoğunluğu, hem de imar faaliyetlerinin sıklığı İstanbul'u bu açıdan incelenmesi gereken özel bir örnek haline getirir.

1.1. Kentsel Arkeolojinin Gelişimi

Kültür varlıkları insanlık var olduğundan beri, tarih boyunca çok çeşitli sebeplerle önemsenmiş ve korunmuştur. Toplamların onlara yükledikleri anlamlar ve kutsiyet, insanın doğa karşısında duyduğu acziyetini azaltma isteği, ölümlü bir varlık olduğunu bilmesi ve adeta bunu unutmaya çalışması, bu dünyaya kalıcı bir iz bırakma iç güdüsü ve deneyimlerini sonraki kuşaklarla paylaşmak istemesi gibi nedenlerle kültür varlıkları hep hayatımızda olmuştur. Muhafaza etme ve koruma dürtüsünün tarihte görülmüş en uç örneği İskenderiye Kütüphanesi'dir. İskenderiye Kütüphanesi dünyanın bilinen ilk müzesi kabul edilir. Büyük İskender'in dünyanın tüm bilgisini tek bir mekanda toplama hayaliyle kurulmuştur. Bu hayal, o dönem için (M.Ö.4 yy.) olabildiğince gerçeğe dönüşmüş; dünyanın önemli merkezlerinden buraya getirilen papirüs ruloları müzedekine benzer şekilde tasnif edilip; kataloglanmıştır. İnsanlığın toplama, biriktirme, muhafaza etme eğilimi tarih boyunca devam etmişse de; bu eğilimi gerçekleştirme işi toplumların yapısına ve çağın hakim anlayışına göre farklılaşmıştır. Mezopotamya ve Mısır'da kutsal mekanlar onarılarak yeniden kullanılmıştır. Tapınak ve sarayların özel bölümlerinde önemli olaylar kaydedilip saklanmıştır. Antik Yunan'da sanat eserleri tapınak dışına çıkmış, sivil hayatın bir parçası olmuştur. Romalı komutanlar savaş ganimeti olarak topladıkları eserleri evlerindeki özel galerilerde sergilemişlerdir. Ortaçağda toplama

dürtüsünün motivasyonu din olmuştur. Kilise Hristiyanlık'ı yüceltecek, egemenliğini yayacak ihtişamdaki eserleri toplamıştır; bu bakımdan modern koleksiyonerler gibi seçicidirler. 14.ve 15. yüzyıllarda daha sonra zooloji, botanik gibi bilim dallarının doğmasına neden olacak bir koleksiyon türü olan Nadire Kabineleri¹ ortaya çıkmıştır. Bunlar dünyanın çeşitli yerlerinde toplanan tuhaf, sıradışı,uzak ülkelerden getirilen çeşitli “egzotik” objelerden oluşan kişisel koleksiyonlardır. 15., 16. yüzyıllarda Rönesans dünyaya, insana ve doğaya duyulan merakı kamçılamış hem özel koleksiyonculuğun gelişip müzelerin ortaya çıktığı hem de arkeolojinin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Eski Yunan kültürüne duyulan merak yeniden canlanmıştır. Yunan ve Roma dönemlerine duyulan hayranlık, 18. yüzyılın sonunda Avrupalı amatör arkeologlar, bilimsel motivasyondan çok doğudan eser toplama amaçlı kazılar yapmışlardır. Topladıkları bu eserleri bugünküne benzer şekilde kurulmuş ilkbatı müzelerinde teşhir etmişlerdir.² Çeşitli uzak ülkelerin ve kültürlerin keşfi, sanat ve kültür varlıklarını araştırma ve koruma bilincinin tüm Avrupa'ya yayılmasına neden olmuştur. Yavaş yavaş artık eserlerin estetik değerinden çok tarihsel bağlamları da ilgi merkezi olmaya başlamıştır. 19 yy. bilimselliğin ve kurumsallaşmanın başladığı yüzyıldır. Avrupa'da koruma ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmaya; üniversitelerde kürsüler, koruma kurulları, arkeoloji dernekleri ve müzeler gibi kurumlar açılmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren Avrupa'da modern anlamda korumacılık anlayışı hem devletin hem sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla hızla yerleşmeye başlamıştır. Ardı ardına açılan ulusal müzeleri doldurma isteği,arkeoloji biliminin motivasyonu olmuştur. Arkeoloji bilimi 18. yüzyıldan itibaren kolonyalist arkeoloji, Tevrat Arkeolojisi, ulus devlet arkeolojisi gibi farklı siyasi görüşlerle şekillenip, 19. yüzyıldan itibaren günümüzdeki bilimsel formuna kavuşmaya başlamıştır. 1960'lara kadar yalnızca uygulamaya dönük bir alan olarak düşünülürken giderek kuramsal boyutu önem kazanmıştır. Günümüzde arkeoloji artık etnoarkeoloji, deneysel arkeoloji, feminist arkeoloji, Darwinci arkeoloji, çevresel arkeoloji kült ve din arkeolojisi, kamusal arkeoloji, katastrof/ felaket arkeolojisi, kentsel arkeoloji gibi alt dallara ayrılarak

¹Bunlar özel koleksiyonlardır. Deve kuşu yumurtası, deniz kabuğu, kurutulmuş bitkiler, doldurulmuş kuşlar, kavanoza konulmuş sürüngenler, unicornlar, ölümlerden alınmış masklar gibi tuhaf objelerden oluşurlar. (Artun, 2012: 28)

² Artun, 2012

çeşitlenmiştir³. Arkeolojinin alt branşlara ayrılmasını her yeni dönemin getirdiği yeni ihtiyaçlara bağlı olarak yürütülen tartışmalar mümkün kılmıştır. Kentsel arkeolojisinin “keşfinin” nedeni II. Dünya savaşıdır. Savaşın sonra yıkıma uğramış kentlerde tarihsel sürekliliği koruma isteği sadece yerüstündeki değil yeraltındaki kültür varlıklarını da önemli kılmıştır. Yavaş yavaş gelişen kentsel arkeoloji kavramı ile kentlerin çok katmanlı birimler olduğu keşfedilmiştir. Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren modern kent yaşamının parçası olarak ortaya çıkan imar dalgaları ve yeraltındaki kültür varlıklarına zarar veren yeni inşaat teknikleri kentsel arkeoloji alanındaki çalışmaları hızlandırmıştır. ⁴ Tüm bu sebeplerle Avrupa’da kent arkeolojisi uygulamaları başlamış ve geliştirilen ilk yöntem kurtarma kazısı olmuştur.⁵

Savaşın yıkıcılığı kent arkeolojisinin doğmasına neden olurken bu tarihten sonra neredeyse her on yılda bir ortaya çıkan imar dalgaları da kent arkeolojisinin kendini sorgulamasına ve geliştirmesine neden olmuştur. İmar faaliyetlerindeki artış ve imar tekniklerindeki ilerleme arkeolojik katmanlara daha fazla zarar vermeye başlamıştır. Sarfatij ve Melli,⁶ kent merkezleri için hazırlanan bu imar planlarının savaştan daha yıkıcı bir etkisi olduğunu savunmuştur. “Başlarda tıpkı bir acil servis gibi, kurtarma kazısı çağrısı yapılmış; sonra daha etkin bir rol olarak işin başından itibaren, planlama ve geliştirme sırasında arkeolojiyi düşünmek ve gerekli önlemleri almak ihtiyacı doğmuştur” (Renfrew, 2013:s.169). 1960’lı yıllardan itibaren başlayan ve her on yılda bir devam eden imar dalgalarının bir olumlu etkisi de kenti sosyal, ekonomik, doğal ve kültürel olarak bir bütün halinde algılayan “bütünleşik koruma”⁷ (*integrated conservation*) kavramının ortaya çıkmasıdır. (Yılmaz, 2010:s.7). 1964 yılında Venedik’te toplanan İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresinden sonra hazırlanan Venedik Tüzüğü’nde ilk kez kentsel alanlar için bütünleşik korumadan ve sit alanlarından söz edilmiştir⁸. UNESCO’nun

³ Renfrew, 2013:s.9-12

⁴ Karabağ, 2008: s. 29

⁵ Kurtarma kazısı, gerçekleştirilecek imar faaliyetinden önce kısıtlı zaman ve imkanlarla mümkün olan en fazla bilgi ve belgeyi toplamaya yönelik bir kazı türüdür (Yılmaz, 2010).

⁶ Yılmaz, 2010: s. 6

⁷ Bütünleşik korumada kentin farklı katmanları arasındaki ilişkiye hiçbir ayırım gözetmeden bakılır. Elde edilen tüm bilginin kentin geleceğiyle ilgili tüm plan ve projelerde kullanılması esastır.

⁸ İnternet kaynağı

1956 yılında belirlediği bilimsel kazı standartları da bu tüzükte kabul edilmiştir. Arkeolojik kazıların tüm dünyada ortak bilimsel standartlarının olması meselesi 1969 yılında Londra’da toplanan Avrupa Konseyinde de tartışılmış; bu doğrultuda Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi (*European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage*) hazırlanmıştır. Burada kazıların arkeologlar tarafından yapılması, izinsiz kazıların engellenmesi, tarihi eser envanterlerinin hazırlanması gibi üye ülkeleri bağlayan ilkeler belirlenmiştir. Türkiye’nin de taraf olduğu Malta Sözleşmesi, her türlü bayındırlık faaliyetinde kültür ve tabiat varlıklarını kurtarmayı yahut bu durumu göz önünde bulundurmayı zorunluluk haline getirmiştir⁹.

Zamanla imar hareketleri sonucunda ele geçirilen arkeolojik varlıklar sayıca artmış; bunların sistematik bir şekilde değerlendirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bununla birlikte mevcut arkeolojik yöntemlerin karmaşık kent organizmaları için yeterli olmadığı görülmüş; kent içinde yapılan arkeoloji için farklı yöntemler geliştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Kurtarma kazılarının kapsamı genişletilmiş, kentsel planlamalara arkeologlar da dahil edilmeye başlanmıştır. Özellikle 1980’lerden itibaren bilimsel çalışmalarda disiplinler arasındaki katı sınırlar yok olmaya başlamıştır. Böylece kent arkeolojisi gibi halihazırda interdisipliner bir çalışma gerektiren bir bilim dalının diğer disiplinlere yaklaşması kolaylaşmıştır.¹⁰ Bundan sonra kent arkeolojisinin kendine has bilimsel kazı metotlarıyla daha sistemli hale gelmesi, kentsel planlamaların ve kentin günlük yaşamının bir parçası haline gelmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ICOMOS, UNESCO ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşların başını çektiği on yıllar süren tartışmalar ve yasal düzenlemeler sonucunda kent arkeolojisi dediğimiz disiplin bugünkü halini almıştır. Evrensel ilkeleri olan bir boyut kazanmıştır. Bu tartışmalar ışığında bugün artıkdünyanınherhangi bir kentinde tahribata uğrayan herhangi bir arkeolojik alan, o bölgede yaşayanları doğrudan ilgilendirdiği kadar tüm dünyayı ve insanları da ilgilendirir hale gelmiştir. Arkeolojik miras bu toplantılarda alınan kararlar ve uluslararası bağlayıcılığı olan anlaşmalarla güvence altına alınmıştır.

⁹ Yılmaz, 2010:s. 14

¹⁰ Yılmaz, 2010:s.21

Mehmet Özdoğan'ın da belirttiği gibi kent arkeolojisi her şeyden önce sadece kent içinde yapılan kazı demek değildir. Kent arkeolojisi, kentin farklı katmanlarını ortaya çıkartacak arkeolojik çalışmaların dışında elde edilen tüm bilgiyi kentin sosyal ve kültürel yaşamına yeniden kazandıracak tüm çalışmaları da kapsar. ICOMOS, UNESCO, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar tarafından gerekli yasal ve yönetsel çerçevesi belirlenmiştir. Bu kuruluşların yürüttüğü tartışmalar sonucu şekillenen ve imzalayan tarafların her biri için bağlayıcı olan sözleşme, anlaşma ve tüzüklerle kent arkeolojisine belli standartlar getirilmiştir. Bu uluslararası standartlara göre kültür varlıkları tüm insanlığa aittir. Kalıntıların ortaya çıkartılması, belgelenmesi, eser envanterlerinin hazırlanması, bu envanterlerin bir veri tabanında toplanması ve kentsel planlamaların bu bilgiler ışığında hazırlanması belirlenen temel standartlardır. Tüm bu çalışmaların şehir plancıları, mimarlar, arkeologlar gibi farklı disiplinlerden oluşan ekipler tarafından gerçekleştirilmesi esastır. Arkeolojik alanın koruma ve kullanım dengesi gözetilerek çeşitli faaliyetlerle kente geri kazandırılması önemlidir.¹¹

Kent arkeolojisi kentlerin geçmişini aydınlatır. Aynı zamanda kent içindeki arkeolojik alanları yeniden işlevlendirerek yaşanan zamana anlam katar. Hem geçmişi hem de geleceği ilgilendiren sonuçları vardır. Kentin geleceğinin tasarlanmasında söz sahibidir. Çok hareketli ve değişken günümüz kentlerinin eğitime, ekonomisine ve özgünlüğüne katkı sunar. Kentliye bir aidiyet duygusu verir, bilincini yükseltir. Kentin hafızasının en önemli yapı taşıdır. Küreselleşen günümüz dünyasında artık arkeoloji, *“yeni bir değer olarak ortaya çıkmış, yeni işlevler yüklenmiştir; bunlar insanlığı bugüne taşıyan ortak değerlerin göstergesi olmak ve bu bileşimi oluşturan yerel kimliklerin korunmasını sağlamaktır.”*¹² Küreselleşen dünyanın yeni kentlerinde yapılan arkeolojinin de yeni belli kriterleri ortaya çıkmıştır. Mehmet Özdoğan bu kriterleri şöyle sıralar:

“-Kültürel miras ile çağdaş gelişme, birbirlerinin uzlaşmaz karşıtları değildir. Birbirlerini tamamlaması, zenginleştirmeleri gerekir. Biri, diğeri için feda edilmez.

¹¹ Alpan, 2005:s.17

¹² Özdoğan, 2006:s.44

- Kültürel mirasın bir bütünlük içinde, tarihi ve kültürel çevre ile bütüncül olarak ele alınması, korunması gereklidir.
- Kentler geçmişten gelen birikimin yansımasıdır. Kentlere yapılan her türlü müdahale ve planlamada kentin birikimi göz önüne alınmalı ve kentsel arkeolojinin geliştirilmesine özen gösterilmelidir.
- Geçmiş dönemlerden kalan arkeolojik dolguların içerdiği bilgi, hiçbir şekilde feda edilemez; çağdaş yaşamın gelişmesi için bunlara müdahale gerektiğinde, bilginin kaybolmaması, ortaya çıkartılması ve yayımlanması için gerekli kaynak ve zaman sağlanmalıdır.
- Kültürel mirasın korunması, değerlendirilmesi, toplum yararına sunulması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında devlet, uygulayıcı değil, özendirici, denetleyici ve düzenleyici olmalıdır. Sivil toplum örgütleri, yerel girişimler, meslek kuruluşlarının sorumlulukları daha etkin duruma getirilmelidir.”¹³

1.2.Kent Tasarımında ve İnsan Hayatında Kentsel Arkeolojinin Önemi

Küresel rekabet, kentleri ekonomik değer haline getirmiş ve birer rekabet “objesine” dönüştürmüştür. Kentler hiyerarşisinin en tepesinde yer kapmak için “marka kentler” yaratılmaya çalışılmaktadır. Kentleri markalandırma için seçilen yöntemler de benzer olduğu için bu çabalar, tüm kentleri birbirine benzeyen organizmalar haline sokmaktadır. Mekanlara karakter kazandıran şey “zaman”dır. Tarihi ve kültürel miras da bir kente karakter kazandırır. Onu diğerlerinden ayırt edilebilecek yeni bir forma sokar. İçinde yaşayanların aidiyet hissini güçlendirir. Toplumun günlük çalkantılar ya da gelecekteki belirsizliklere karşı oluşabilecek korkularla başa çıkmasına yardımcı olur. Harvey’e göre ekonomik belirsizlikler ve küreselleşme gibi nedenlerle toplumda oluşan güvensizlik duygusuyla baş etme ihtiyacı, insanları 1970’lerden beri kimlik, kişisel ve kolektif köklerle ilgilenmeye itmiştir. Kolektif geçmişi korumakla kişisel geçmişi korumak arasında paralellik vardır. Her ikisi de insanın kendini bir yere ait hissetmesine, kök salmasına ve dolayısıyla kendini güvende hissetmesine yardımcı olur. Aynı durum toplumlar için de geçerlidir. İngiliz tarihçi Hewison, bu durumu şu şekilde açıklar:

“Geçmişi muhafaza etme güdüsü insanın kendi benliğini muhafaza etme güdüsünün bir parçasıdır. Geçmişte nerede olmuş olduğumuzu bilmeksizin gelecekte nereye gidiyor olduğumuzu anlamak güçtür. Geçmiş bireysel ve kolektif kimliğin zeminidir. Geçmişin nesneleri, kültürel semboller olarak anlam kaynağıdır. Geçmişle şimdiki zaman arasında süreklilik

¹³ Özdoğan, 2006: s.36-37

rastlantılara dayalı bir kargaşanın içinden bir devamlılık duygusu yaratılmasını sağlar. Değişim kaçınılmaz olduğundan istikrarlı bir yapılaşmış anlam sistemi hem yenilikle hem de çürümeyle başa çıkmamızı mümkün kılar. Nostalji güdüsü krize uyum sağlamanın önemli bir aracıdır. Toplumsal bir yumuşatıcı rolü görür ve güvenin zayıfladığı ya da tehdit altına girdiği bir durumda ulusal kimliği güçlendirir."¹⁴

Yaşadığımız kentlerin hızla ve sürekli değişmesinin bir sonucu olarak toplumun geçmişe ilgisi doğal olarak artmış; bu yeni durumda kent içindeki arkeolojik alanlardaha da önemli hale gelmiştir. Kenti köyden ayıran en temel özelliğin, kentin farklılıklarla karşılaşma imkanı veren bir mekân olmasıdır. Kent hem fiziki anlamda hem de kültürel anlamda çeşitliklerle doludur. Geçmiş simgeleyen arkeolojik ve tarihi miras alanları ise kentin fiziksel ve kültürel çevresi içinde fark yaratan alanların başında gelir. Örneğin İstanbul'un ya da herhangi bir kentin otobanında ilerlediğimizde birbirinin tekrarı binaların arasından dokusu, rengi veya dönemi farklı bir yapı hemen dikkatimizi çekecek yarı uyanık beynimizi uyacaktır. Modern kültür, kent ve birey arasındaki ilişkileri inceleyen Alman sosyolog Georg Simmel'e göre "*İnsan farklılıkları kaydeden bir varlıktır.*" Ona göre insan zihni, ardı ardına gelen anlık izlenimler arasındaki farkla uyarılır. Bu yüzden metropol, farklılıkları kaydeden bir varlık olan insandan, kasaba hayatına göre daha başka bir bilinçlilik miktarı talep eder.¹⁵ Bu nedenle metropol insanının farklılıklara ihtiyacı vardır. Kentleri farklı kılan en önemli unsurlar ise tartışmasız tarihsel, kültürel, arkeolojik ve doğal miras alanlarıdır.

Farklılıkları yok saymadan bir arada yaşama becerisi belli koşullarda oluşur. Bunda eğitimle bereber içinde yaşanılan fiziksel çevre önemli rol oynar. Tarihsel miras aynı zamanda tarihsel süreklilik içinde değişimin kaçınılmaz olduğunu ima eder. Bu da bizi farklılıklara açık kılar. Farklılıklarımızı yok saymadan kimliğimizi şekillendirerek bizi bir arada tutacak bir potansiyel yaratır. Yani bizi rahatlatarak bütünleştirir.

Yaşadığımız kentler, bir yandan da barındırdığı tüm bu farklı unsurları gizli veya açık sınırlarla birbirinden ayırır. Adeta iç duvarlarla güvenli bir yer haline getirilen günümüz kentleri, farklılıkların birbirine hiç temas etmeden varolduğu

¹⁴ Harvey, 2010:s.107

¹⁵ Simmel, 2012:s.84

yerler haline gelmiştir. Oysa kentin ayrılmaya değil farklılıkları bir arada yaşamaya teşvik edecek, karşılaşmaları çoğaltacak geçirgen sınırlara ihtiyacı vardır. Çünkü karşılaşmalar insanların empati yeteneklerini geliştirmesine vekendilerini dönüştürebilmelerine katkı sağlar. Peki bu tür karşılaşmaların mümkün olabildiği kentler mümkün müdür? Olabildiğince birbirinin aynı, nötralize olmuş günümüz kentlerinde yaşayan “*bu her telden çalan kalabalığa göre bir kent nasıl inşa edilmelidir?*”¹⁶ Kentte bir bütünlük algısı yaratmada müzelerin ve kentsel arkeolojinin rolü olabilir mi?

Kentler artık birer “rekabet objesi” olduğu kadar birer “tasarım objesi”dirler. Kentsel tasarım kent sakinlerinin tüm yaşamını etkileyecek bir güce sahiptir. Bu yüzden modern kentin planlamasının nasıl daha insancıl hale getirilebileceği önemli bir konudur. Bir “*anti sosyal inşaat alanına*”¹⁷ dönüşmüş günümüz kentinin daha organik hale getirilmesi neyi değiştirir? Bu noktada kentsel arkeolojinin ve müzenin ne tür bir katkısı olabilir? Kentsel tasarımda kentsel arkeoloji ne kadar söz sahibi olmalıdır?

Bugün artık kent koşullarını insanileştirmek gerekmektedir. Bunun bir yolu kentin ruhunu, onu homojenleştirip diğer kentlerle benzer kılan küreselleşmenin olumsuz etkilerinden korumaktır. Yeraltındaki arkeolojik mirasın kent yaşamına doğru bir şekilde eklemlenmesi bu yönde atılacak adımların sadece bir tanesidir. Kentsel arkeoloji ve ona bağlı olarak müzecilik faaliyetlerinin olabildiğince geliştirilmesi, küresel rekabetin sadece ekonomik değer olarak varsaydığı kentleri, birbirinden farklı kılmanın, özgün kılmanın bir yoludur. Arkeolojik alanlar, içerdikleri kalıntılar ve bilgi, fiziksel koşullarının elverişliliği ve kullanım amaçlarının toplumsallığı ile kent içinde fark yaratan alanların başında gelirler. Kültürel olduğu kadar ekonomik değerleri de vardır. Fakat aynı zamanda tüm bu ekonomik faaliyetler tarafından bir tür ayak bağı olarak görülmektedir. Her zaman para ekonomisinin merkezi olmuş metropollerde arkeolojik mirasın, turizm gibi ekonomik girdiler için hazırlanacak bir tüketim nesnesi haline gelme riski vardır. Arkeolojik miras sanayisizleşmiş yeni küresel kentlerde bir ekonomik kaldıraç işlevi

¹⁶ Sennett, 1999: s.115

¹⁷ Sennett, 1999:s.120

gören kültür endüstrisinin bir parçası haline getirilirken içinin boşaltılma riski her zaman için mevcuttur. Ya da tam tersi arkeolojik mirasa bir tür kültürel sermaye olarak bakmak onu korumak ve gelecek nesillere aktaracak bir değer olarak doğru bir şekilde yönetmeyi kolaylaştırabilir. Ekonomik bir değer olmalarının yanısıra, kentlerin içindeki arkeolojik alanlar, özellikle bizim gibi eğitim sistemindeki müzmin sorunları çözememiş ülkelerde çocuklara sunulacak bir alternatif olarak okul dışı eğitim alanı olarak kullanılabilir. Arkeolojik alanların eğitim için kullanımı sadece çocuklar için değil, yetişkiler içinde yaşam boyu eğitim fırsatı yaratabilir. Alanın hem kullanımında hem korunmasında söz sahibi olan kent sakinlerine teklif ettiği demokratik katılımtıpkı Yunan dünyasının agoraları gibi kentlerimizin geleceği için önemli fırsatlar yaratabilir. Özellikle kent içinde çoğunlukla tehlike altındaki arkeolojik mirası halkın çıkarı için koruma etiği, kamu yöneticilerinin ve karar alıcı mekanizmaların hareket motivasyonu olmalıdır. Ayrıca İstanbul gibi deprem kuşağı üzerindeki şehirlerde yapılaşmadan ötürü neredeyse son kalan açık alanlar olarak deprem sırasında toplanma merkezleri olarak kullanılma potansiyelleri de göz ardı edilmemelidir.

Kentleşme trendlerindeki bu küresel dalgaya ek olarak İstanbul'un tarihsel geçmişi, barındırdığı büyük arkeolojik mirası ve en önemlisi doğu ile batı arasında flu bir yerde kalmasına neden olan coğrafik kaderi İstanbul'a has yeni sorular ve sorunlar üretmektedir. İstanbul'un sahip olduğu arkeolojik miras ne kadar önemsenmektedir? Kentsel arkeolojinin temel ilkeleri ne kadar yerine getirilmektedir? Arkeolojik miras tahrip edilmeden modern hayatın gerekleri yerine getirilebilir mi? Yoğun kalabalıkların hayatlarını kolaylaştıracak kentsel düzenlemeler yapılırken arkeolojik miras ne kadar varsayılmaktadır? Kent tasarımlarında ve planlamalarda arkeolojinin yeri var mıdır? Yeni gelişen kent trendlerine göre; İstanbul bir sanat, kültür ve entelektüel üretim merkezi mi olmalıdır yoksa bir finans merkezi mi? Geçmişten kopmayan, tarihsel sürekliliğini hiçbir kesintiye uğramadan ve ayırım yapmadan kabullenen ve kendini bu şekilde gerçekleştiren bir İstanbul mümkün müdür?

Bu tip sorular kentsel arkeoloji çalışmaları ile birlikte kendiliğinden ortaya çıkar. Özellikle İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin kontrolünde gerçekleştirilen İstanbul

içindeki kentsel kazıların tartışmaya açtığı bu tip sorular, arkeolojiyi, müzeyi ve hatta kent yaşamını dönüştürecek niteliktedir.

1.3. İstanbul’da Kentsel Arkeoloji

Hızlı kentleşme, kontrolsüz endüstrileşme ve yapılaşma sonucu İstanbul tarihi dokusunun büyük bir kısmını geri dönüşsüz yitirmiştir. Arkeolojik ve tarihi mirasın biricikliği kaybolan değerlerin yerine konmasını imkansız kılmaktadır. Küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan neoliberal politikalar kentleri birer rant alanına çevirmiştir. İstanbul da bu yeni durumdan payını almaktadır. Olabilecek en kısa sürede olabilecek en karlı yatırımı yapmak isteyen şirketler için kent, adeta fırsatlar alanına dönüşmüştür. Fırsat alanları da çoğunlukla ekonomik değerleri “keşfedilen” miras alanlarıdır. Bugün artık zaman zaman yasalar ihlal edilerek ya da en iyi ihtimalle “kılıfına uydurularak” kentin kültürel ve doğal miras alanları kamunun elinden alınmaktadır. Buna karşılık doğal ve tarihi mirasa zarar veren, kente ait tüm değerleri altüst eden ve adeta kentin hafızasını silmeye çalışan bu anlayışa, kent sakinleri kayda değer bir tepki göstermektedir. Dünyanın her yerinde küreselleşmeye tepki olarak yerel dinamiklerin canlandığı görülmektedir. İstanbul’da bu konuda kamuoyu tepkileri ve duyarlılığı mevcuttur. Bu tepkiler İstanbullu’nun küreselleşerek aynılaştan bir kentin yerel değerlerine sahip çıkması olarak değerlendirilebilir. İstanbul’daki kentsel arkeoloji uygulamaları, bu şehircilik anlayışından ve bu gerilimli ortamdan bağımsız olarak düşünülemez. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren İstanbul’un tarihi kent merkezleri değer yitirmiş ve terk edilmiştir. 1990’lı yıllarda ise gelişen küresel şehircilik anlayışı, kentlerin sanayisizleştirilmesi, bu bölgelerin turizm potansiyelinin keşfedilmesi, büyük sermayenin buralara artan ilgisi ve korumacılık bilincinin yükselmesi bu durumu tersine çevirmiş; tarihi kent merkezleri yeniden itibar kazanmıştır. Böylece yukarıda söz edilen gerilimli durum ortaya çıkmış; *“tekrar kent merkezine dönen yatırımcı ile kent merkezinin değer kaybettiği dönemden itibaren bu bölgelere yerleşmiş olan düşük gelirli insanlar arasındaki çatışma, 2000’li yıllardan itibaren kentteki en önemli tartışma konusu olmuştur.”*¹⁸ Hem küresel ölçekte hem de yereldeki bu kentsel siyasetteki değişimler bizi özellikle

¹⁸ Dinçer, 2011:s.17

2000’li yılları farklı değerlendirmek zorunda bırakmaktadır. İstanbul özelinde değerlendirildiğinde 2000’li yıllar için bir takım olumlu gelişmelerden söz etmek mümkün olsa da genel olarak kararların sermayenin yer seçimine ya da özelleştirmelerin gereklerine göre alındığı bir gerçektir. Olumlu örnekler arasında stratejik planlamaların, alan yönetimi planlarının, belediyeye bağlı KUDEP’in (Koruma Uygulama ve Denetim Bürolarının) kurulmasının, emlak vergilerinin %10’unun koruma amacıyla İl Özel İdarelerine aktarılmasının zorunlu tutulması gibi uygulamalar sayılabilir. Fakat yine bu yıllarda çıkartılan yasalar¹⁹ aracılığıyla kent içindeki doğal, kentsel ya da arkeolojik sit alanlarının sit derecelerinin düşürüldüğü ya da yenileme alanları ilan edilerek yapılaşmaya açıldığı sıkça görülmektedir. 5366 sayılı yasa, tarihi alanların restore edilerek yapılaşmasını, imar faaliyetlerinin özel şirketlere devredilebilmesini, mülk sahipleriyle anlaşma olmadığı takdirde bu alanların belediye tarafından kamulaştırılmasını mümkün kılmıştır. Bu gibi yasal düzenlemeler hazırlanırken müze, koruma kurulu, yerel yönetimler, üniversiteler gibi ilgili kurumları güçlendirecek; aralarında bir eşgüdüm yaratacak kurumsal düzenlemeleri yapmak öncelikler arasında olmalıdır. Fakat bu yasa ile tam tersine 2863 sayılı yasayla halihazırda çalışan Koruma Kurulları devre dışı bırakılmış; söz konusu alanlar Yenileme Kurullarının denetimi altına verilmiştir. Böylece daha önce söz edilen kentsel arkeolojinin olmazsa olmazı “bütünleşik koruma” için elzem olan kurumlar arası eşgüdümü yaratmak şöyle dursun; tersine koruma kurullarında çokbaşlılığa neden olan bir durum ortaya çıkmıştır. Koruma kurulları İstanbul’da 1990’lara kadar üç bölge kurulu toplam on beş kişilik bir ekiple çalışırken, bu sayı 2000’li yıllara gelindiğinde sekiz kurula ve altmış kişiye varan bir ekibe ulaşmıştır.²⁰ Bu sekiz kurulun ikisi Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma kuruludur. Karar alma süreçlerini hızlandırmak adına, kurumsal alt yapılar yeterince hazırlanmadan yapılan bu değişiklikler bu kurumların güvenilirliğini sarsmakta, yapılan işin kalitesini düşürmektedir. Yapılan bu değişikliklerle kurullar tarihi dokunun hızla yenilenmesini kolaylaştıran kurumlar haline getirilmek istenmektedir. Kurulların ve uzman personelin sayısındaki artışa rağmen alınan sit kararlarındaki

¹⁹ 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun

²⁰ Dinçer, 2011:s.44

istatistiki düşüş de dikkat çekicidir.²¹Türkiye genelinde sit alanlarının % 80'ini arkeolojik sit alanları oluştururken İstanbul'daki sit alanları sayısı (%20) Türkiye ortalamasının çok altındadır.²²

İstanbul'da kentsel arkeolojinin en büyük sorunlarından biri de kazıların kentin farklı katmanlarını ortaya çıkaracak, elde edilen verileri kentin ve insanlığın kültür hayatına eklemleyecek bir amaçla yapılmaktan ziyade inşaatlar, alt yapı çalışmaları veya yol çalışmaları için yapılıyor oluşudur. Semavi Eyice, bu yöntemlerle yapılan arkeolojik kazıları “*tesadüf kazıları*” olarak niteler. Bu tabir asıl amacın yol ya da inşaat yapmak olduğunu arkeolojik eserlere de tesadüfen ulaşıldığını özetler. Mehmet Özdoğan'a göre kentleşmenin kültür varlıklarına verdiği zarar kaçak kazılardan bile vahimdir. Kaçak kazının bozabileceği tek bir noktadır, oysa kentleşme bir kültürün tümünü bozabilir ki; İstanbul'da da buna benzer topyekün bir tahribat yaşanmaktadır.

Kentsel arkeoloji kavramı Türkiye'ye geç gelmesine rağmen; kente yapılan bu türden müdahalelerle, aslında İstanbullu sürekli olarak kentsel arkeolojinin içinde yaşar.²³ İstanbul özellikle Tarihi Yarımada, kazmanın vurulacağı herhangi bir yerde arkeolojik dolguyla karşılaşılacak bir şehirdir. Fakat yatırım odaklı planlamalarında ve inşai girişimlerde arkeolojik ihtimaller yok sayılmaktadır. Bu büyük kentin tüm arkeolojik mirası temel kazısı/ kurtarma kazısı denilen kazı yöntemiyle ortaya çıkarılmaktadır. Yatırımcı baskısı altında süren bu tür kazıların bilimsel kıstaslarıyla ilgili belli kuşkular bulunmaktadır. Güven Arsebükbu konudaki şüphelerini şöyle ifade eder:

*“ Siz orada temel inşa etmek için kazı yapıyorsanız, bir değil on tane arkeolog olsa , çıkan şeyleri torbaya koyup müzeye götürdükten sonra bu hiçbir işe yaramaz. Çünkü arkeolojide çıkan buluntu kadar buluntunun hangi dolguda, neyle ne kadar ilişkili olduğu da önemlidir, asıl bilgiyi verecek odur.”*²⁴

²¹1990- 2005 yılları arasında toplam 63 adet sit kararı alınırken 2005-2009 yıllar arasında toplam on sit kararı alınmıştır.

²² Dinçer, 2011:s. 23

²³ Özdoğan, 2001: s.135

²⁴ Pulhan, 2001: s.135

Temel kazısı/ kurtarma kazısı türündeki kazılarda yatırımcılar kalıntılara adeta bir ayak bağı olarak bakmaktadır. Arkeolojik kazıların pekçoğu kentin modern ihtiyaçları doğrultusunda parça parça gerçekleşmektedir ve yatırım yapılacak alanla sınırlıdır. Bu yüzden ele geçen kalıntıların çoğu birbiriyle ilişkisi zor kurulan parçalı fragmanlar halindedir. Dolayısıyla kazı sonucunda ele geçen bilgi, işlenip kentin diğer alanlarında gerçekleştirilen kazılarda ele geçen bilgi ile bütünleşik hale gelememektedir. Ayrıca çoğunlukla kazı sonrası, kazı yapılan alanlar ziyarete açılıp kent sakinlerinin faydalanabileceği, “arkeolojik geri dönüşümün” gerçekleştirileceği alanlara dönüşmemektedir. Yeraltındaki arkeolojik rezervin yoğunluğuna rağmen İstanbul’da, arkeolojik kazılar yüzünden herhangi bir yatırımdan ya da projeden vazgeçildiği ya da Atina Metro’su örneğinden bildiğimiz gibi lokasyonun arkeolojik alana göre değiştirildiği görülmemiştir.

İstanbul’da kentsel arkeolojiden bahsedeceksek mutlaka İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin İstanbul kazılarını tümüyle omuzlandığını belirtmeliyiz. İstanbul Arkeoloji Müzeleri kentteki tüm kazılardan sorumludur. Müze sit alanlarındaki temel kazılarını, ihbarlar üzerine gerçekleştirilen kurtarma kazılarını, sit alanlarındaki temizlik çalışmalarını denetler ve yürütür. Ayrıca üniversite kazılarına ve İstanbul kent çeperinde yapılan yüzey araştırmalarına da temsilci göndererek müdahil olur. Kazılar, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izniyle yürütülmektedir. 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları’nda farklı olarak kurumun çalışma yılının başında müzeye verdiği yıllık kazı izni yeterlidir. Kazı öncesinde proje sahibi firma ile müze arasında TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı olurlu bir protokol imzalanır. 3. Derece arkeolojik sitler de ise müze ile parsel sahibi arasında basit bir noter taahhütnamesiyle kazı süreci başlar. Her iki durumda da yapılan anlaşmayla kazı masraflarının ilgili firma ya da parsel sahibi tarafından karşılanacağı resmi olarak belgelenmiş olur.²⁵ Bu durum arkeoloji gibi çok titiz bir saha çalışması gerektiren bir işin yatırımcı firmalar ya da parsel sahiplerinin isteği doğrultusunda kısıtlı bir zamanda, ucuz hizmet alımlarıyla hızla tamamlanması gibi sorunlu bir durum yaratmaktadır. Dolayısıyla müze, yatırımcılar ve hatta zaman zaman siyasetler tarafından bir tür “hızlı büyüme baskısı” altında kendi koşullarını zorlayarak

²⁵ Kızıltan, 2011:s.30

çalışmaktadır. Müze, tüm bu zor koşullara rağmen son yıllarda gerçekleştirilen Marmaray-Metro Projesi kazıları örneğinde olduğu gibi bilimselliği göz ardı etmeden çalışmaktadır.

İstanbul'daki arkeolojik kazılar, inşaat temeli kazılarından Marmaray-Metro Projesi kazıları gibi uzun yıllara yayılan, büyük ölçekli kazılara kadar çeşitlilik gösterir. Bunların tümü kurtarma kazıları başlığı altında toplansa bile örneğin

“Marmaray-Metro Kazıları (ülkemizdeki algılanışla) bilimsel yanı pek olmayan, hızlı çalışılan, alanda keşfedilen eser ve buluntuların sadece tespitinin yapıp müzeye götürülmesinden ibaret olarak algılanan kurtarma kazıları mahiyetinde değildir. Ancak gerçekleştiriliş hızı, çalışma yöntemleri ve bağlı olduğu projelerle olan ilişkileri bakımından da klasik uzun soluklu üniversite gibi kurumların gerçekleştirdiği kazı çalışmaları gibi de değildir.”²⁶

Mehmet Özdoğan'a göre kurtarma kazısı ile bilimsel kazı yöntem ve uygulama açısından aynıdır. Bu ikisi arasındaki tek fark, bilimsel kazılarda amaç akademik kurumların akademik sorulara cevap bulması; kurtarma kazılarında ise amaç içeriği ne olursa olsun söz konusu yeri kazmak ve ileride bilim insanlarının kullanabileceği şekilde bilgiyi kurtarmak ve toplamaktır.²⁷ Ona göre kurtarma kazıları üniversitelerin işi değildir. Zaten halihazırda bu iş İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından yürütülmektedir. Fakat müze, müzecilik faaliyetlerinden de sorumlu olan bir kurumdur.

“Çağdaş ülkelerde kurtarma kazıları, işi yalnızca bu olan kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kurtarma işi tüm yıl sürdüğü için yatırım aksamamaktadır. Bir bilim kurumu ise, ancak sınırlı birkaç ay arazi çalışması yapabilir. Kurtarma çalışmaları ise ancak uzun erimli, çok yönlü projelendirme sorunudur; ancak bu şekilde kültür varlıkları ve çağdaş yaşam birbirinin karşısı olmaktan çıkıp, bütünleşebilir.”²⁸

²⁶ Çölmekçi, 2014:s.193

²⁷ Özdoğan, 2006:s.21

²⁸ Özdoğan, 2006:s.22

Özdoğan'ın üniversiteyi kastederek söylediği bu sözler müze için de aynen tekrar edilebilir. Sergileme, koruma, saklama, eğitim programları, konferans, seminer, kaçak eser takibi, koleksiyoner takibi, ekspertizlik gibi müzecilik faaliyetlerinin yanında İstanbul arkeolojisinden tümüyle sorumlu olmak; müzecilik açısından sorunlu bir durum yaratmaktadır. Marmaray-Metro Projesi kazılarını nasıl katagorize edeceğimiz konusundaki kararsızlık da, kurtarma kazıları başlığında toplanan tüm kazıları nasıl katagorize edeceğimiz konusundaki sorunları düşündürmektedir. Ülkemizde önce projeler, sonra gerekirse kurtarma kazıları yapılmaktadır. Bu bakımdan imar faaliyetlerinin çok yoğun olduğu İstanbul'da kazı öncesi bilimsel araştırmaları yapacak, bilimsel kazıları sürderecek, teknik donanımı yeterlibir yapılanmanın oluşturulması kentsel arkeoloji için elzemdir. Kültür Bakanlığı bünyesinde oluşturulabilecek, müzeninde dahil olduğu bu tip bir bağımsız organizasyon, arkeolojik kazılar için bir program geliştirebilir ve bunu arkeoloji müzesiyle işbirliği yaparak uygulayabilir. Böyle bir oluşum İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin iş yükünü azaltacağı gibi birçok işsiz arkeoloğun istihdam meselesinin çözümündede rahatlatıcı bir unsur olacaktır. Müzeler, arkeologlar için üniversitelerden sonra tek istihdam yeridir. Türkiye'de her yıl mezun olan arkeolog sayısı düşünülürse bu tip bir oluşum, bu meselenin çözümü için de bir adım olabilir. Aynı zamanda böyle bir yapılanma sayesinde müzedeki arkeoloğun kazı ile ilgili daha aktif müzecilik faaliyetleri gerçekleştirmesi mümkün olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KENTSEL ARKEOLOJİ VE MÜZE İLİŞKİSİNDE FAALİYETLER

Kentsel arkeolojinin amacı kentin geçmişiyle ilgili materyalleri ortaya çıkarmak ve bunu bilgi haline dönüştürmekse; arkeoloji müzelerinin amacı da bu bilgiyi kamusallaştırmaktır. Müzeler artık sadece belli bir kitleye hitap eden “tarih depoları” değildir. Aksine koleksiyonlarını sadece sunan değil; aynı zamanda yorumlayan kurumlardır.²⁹ Bu bakımdan müzelerin içinde bulundukları kent kültürüne sundukları katkı önemlidir. Tabii ki bu katkı müzecinin potansiyeline ve müze içindeki faaliyetlerine bağlıdır. Aynı şekilde arkeoloji bilimi de nesne odaklı bakış açısından vazgeçmiş, toplumsal arayışlara girmiş ve bunu büyük ölçüde başarmıştır.

Kent kültürüne katkı sunacak müzecilik faaliyetleri nelerdir? Müzelerin varlık nedenini NMA (Hollanda Müzeler Birliği) beş farklı değerle listeler. Bunlar: koleksiyon değeri, bağlama/ birleştirme değeri, eğitim değeri, deneyim değeri, ekonomik değerdir. Müzecilik faaliyetleri ise koleksiyonun bakımı ve sergilenmesi, geçici sergiler, eğitim hizmetleri, yayınlara katkı projeler, web siteleri ve dijital sunumlar, ziyaretçi hizmetleri, ticari faaliyetler, iletişim, farklı faydalanıcılara mekanın sunulması olarak sıralanabilir. İdari ve yönetsel işler de bu listeye dahil edilebilir. Tüm bu faaliyetlerle toplumu etkilemek ve dönüştürmek istenir.³⁰ Sayılan tüm bu değerlerin hepsi birbirine bağımlıdır. Koleksiyon değeri bir müzenin ekonomik değerini arttırabilir. Aynı zamanda örneğin iyi bir eğitim değeri eldeki koleksiyonu daha da değerli hale getirebilir. Sergiler, yayınlara katkı projeler, eğitim etkinlikleri ve internetin etkin bir şekilde kullanılması gibi müze içi faaliyetler, kazılar sonrasında hem arkeoloji biliminin hem de müzenin kamusallaşmasını sağlar. Toplumsallaşma hem müzeolojinin hem de arkeolojinin ortak amacıdır. Müzelerin koşullarının iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi toplumu dönüştürme potansiyellerini

²⁹ Renfrew, 2013:s.168

³⁰ Çağdaş, 2011:s.488

arttıracaktır. Maddi kaynak ve uzman eksikliğini gidermek müzeleri iyileştirmek ya da güçlendirmek için atılacak ilk adımlardan biridir.

Ülkemiz için geçerli olan bir başka durum da müzelerin mali ve idari özerkliklerinin olmamasıdır. Yapılacak tüm etkinlikler için merkezden Kültür ve Turizm Bakanlığından izin almak gerekmektedir. Bu durum müzelerin karar alma ve hareket etme kabiliyetini azaltmaktadır.

Maddi olarak desteklenmiş, uzman sayısı yeterli, mali ve idari özerklikleri olan müzelerin içinde bulundukları kente sağlayacakları katkı çok daha fazla olacaktır.

Özellikle kentsel arkeoloji ile organik bir bağı bulunan İstanbul Arkeoloji Müzeleri gibi bir müze, kent kültürü üzerinde daha da kuvvetli bir etkiye sahip olabilir. Her ne kadar müzenin çalışma alanları çoğunlukla imar problemleri ile ilgili sorunlu alanlar olsa da kent içindeki arkeolojik çalışmalar sokağın müze ile ilişki kurmasını kolaylaştırabilir. Hâlâ kent içinde sit alanı ilan edilerek korunagelmiş herhangi bir imar faaliyetinin yasak olduğu arkeolojik alanlar mevcuttur. Müzeciler, arkeologlar, restoratörler, tarihçiler ve mimarların birlikte çalıştığı bir tür açık hava müzesi olan bu arkeolojik alanlar ya da arkeoparklarda tıpkı bir müzede olduğu gibi ışıklandırma, herkesin anlayacağı yalınlıkta bilgilendirme panoları, tematik panolar, yürüyüş güzergahı gibi konular iyice tasarlanıp ziyaretçi için hazır hale getirilebilir.³¹ Bu tip arkeoparklar da müzeyi sokağa taşır. Kent içindeki arkeolojik kazıların bilimsel metotlara uygun yapılması ve yukarıda sayılan müzecilik faaliyetlerinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi ile daha iyi bir kent ve müze ilişkisi mümkün olacaktır.

2.1.İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Kazıları ve Müzecilik Faaliyetleri

Müze ve kent arasındaki ilişkiler açısından biri kentsel arkeolojidir. İstanbul örneğinde kentsel arkeoloji kazı sırasında müzeyi sokağa çıkartır. Kazılarda ele

³¹ Martı, 2001:s.123

geçen arkeolojik eserlerin müzede teşhiri de kentin geçmişiyle ilgili arkeolojiye meraklı insanları müzeye çeker. Müzede gerçekleştirilen sergiler ve eğitim faaliyetleri kenti biçimlendirir. Etkin bir müze, kentin hayatına katılır. Arkeoloji, bu bakımdan müzeoloji biliminin kendisi için de için önemli bir fırsat haline dönüşür. *“Bu açıdan müzenin ne söylediği, ne muhafaza ettiğinden daha önemli hale gelir.”*³²

Türkiye’de kurulan ilk müze Müze-i Hümayun, bir arkeoloji müzesidir. Bu durum Türk müzeciliğinin arkeoloji odaklı gelişmesine neden olmuştur. Arkeolojik mirasın korunmasına yönelik yasal düzenlemeler³³ aynı zamanda Türk müzeciliğinin ilk yasalarıdır. Arkeoloji tarihi ile müzeoloji tarihi Geç Osmanlı Dönemi’nden itibaren bir arada şekillenmiştir. Müzelere eser temini, eserlerin modern anlamda sınıflandırılarak müze konseptinin oluşturulması, yabancı arkeologların dışında Türklerin de kazı yapabilmesi için gerekli koşulların hazırlanması, vilayet müzelerinin kurulmaya başlanması, eserlerin yurtdışına çıkarılmasının yasaklanması, yeni müzecilerin ve arkeologların yetiştirilmesi gibi konular, Geç Osmanlı Dönemi’nden itibaren bir arada çözülmeye çalışılan konular olmuştur. Arkeolojik eserlerin ilk olarak teşhiri, Sultan Abdülmecid’in Ahmet Fethi Paşa’ya verdiği talimatla Osmanlı’nın ilk müzesi kabul edilen silahların ve yeniçerilerin balmumu heykellerinin sergilendiği Aya İrini’de yapılmıştır. Fakat giderek yer dar geldiği ve müzecilik perspektifi değiştiği için müze, 1875 yılında Çinili Köşk’e taşınmıştır. Osmanlı’da müzecilik perspektifinin değişmesinin en önemli işareti Aya Aya İrini’de toplanan ve daha çok bir padişah koleksiyonu olan eserlerin giderek envanteri tutulan, kataloğu yapılan, belli bir düzende sınıflandırılarak teşhir edilen bir müze koleksiyonuna dönüşmesidir. Aynı zamanda arkeolojik kazılara bir düzen getiren ve eser kaçakçılığının önlemeye çalışan yasal düzenlemeler de bu yeni perspektifin bir parçası olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁴ Ülkemizde arkeolojinin kurumsallaşması

³² Aksoy, 2007: s.164

³³ 1291/1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi ilk yasal düzenlemedir. Bu nizamname ile kazılarda ortaya çıkartılan eserlerin üçte biri toprak sahibine, üçte biri kazı yapana, üçte biri ise devlete kalıyordu. 1299/1883 yılında çıkartılan yeni nizamname ile ise arazi sahibine ve kazı yapana eser verilmesi yasaklanmış; toprak altındaki tüm arkeolojik miras devletin malı sayılmıştır (“Üçüncü madde: Memâlik-i Osmâniyye’de mevcut ve mekşuf ... her nev’i âsâr-ı atika kâmilten devlete aiddir”). Eserlerin yurtdışına çıkartılması da bu nizamname ile yasaklanmıştır (“Sekizinci madde: Memâlik-i Osmâniyye’de zuhur eden âsâr-ı atikanın diyâr-ı ecnebiyyeye nakil ve ihracı kat’iyyen memnudur”) . (Düstur, 1302/1886: zeyl 4, s. 90-91)

³⁴ Shaw, 2004

bir devlet politikasıdır ve ilk günden itibaren arkeoloji ile ilgili olaylar Müze-i Humayun merkezli olarak gelişmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde müzecilik arkeoloji ve etnografya odaklı gelişimini sürdürmüştür. Bunun belirli sonuçları olmuştur. Arkeoloji odaklı gelişen müzecilik anlayışını değerlendiren Gül Pulhan, kamunun arkeolojik mirasa mesafesi ya da ilgisizliği müzeler için de benzer bir sonuç yaratmıştır der.³⁵ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere her iki bilim dalının da çözmeye çalıştığı genel bir ilgisizlik problemi vardır. Ekonomik ve politik nedenlerden ötürü 1980'lere kadar pasif bir müzecilik anlayışı hakim olmuştur. Buna rağmen ilk müzemiz olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri her dönemde ülkemizin en başarılı müzelerinden biri olmuştur. 1993 yılında Avrupa Konseyi ödülüne layık görülmüştür. İstanbul Arkeoloji Müzeleri, hem İstanbul'daki kazıları hem de müzecilik faaliyetlerini bir arada yürüten bir kurumdur. Kurulduğu ilk günden itibaren tüm Osmanlı topraklarını kapsayan geniş bir arkeolojik alandan sorumlu olmuştur. Bugün de imar faaliyetlerinin yoğun olduğu çok katmanlı bir şehir olan İstanbul gibi büyük bir sorumluluk alanına sahiptir. Sahip olduğu koleksiyonun büyüklüğü de müze içindeki bir diğer sorumluluk alanıdır. İdari özerklik ve teknik donanımlı uzman personel konusundaki belirli sıkıntılarla müze çalışmaya devam etmektedir. Bugün hâlâ yasalarımızda müze personeli olarak arkeolog, filolog, etnolog ve sanat tarihçisi çalışabilir. Fakat bir müzeci kadrosu mevcut değildir.³⁶ İstanbul Arkeoloji Müzeleri örneğinde ise bir arkeologtan hem müzeci hem arkeolog olması beklenir.

2.1.1.İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin Kent İçindeki Geçmiş ve Güncel Kazılarına Genel Bir Bakış

İstanbul'un yeraltındaki arkeolojik katmanları çoğunlukla modern kent dolgusunun hemen altından başlar ve Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait kalıntılar birbirinin devamı niteliğindedir. İstanbul'daki ilk arkeolojik çalışmalar batılı arkeologlar ve sanat tarihçileri tarafından başlatılmıştır. Galatasaray Lisesi öğretmeni Ernst Mamboury'nin 1950'li yıllara kadar İstanbul'daki kalıntıları tespit

³⁵ Pulhan, 2007: s.160

³⁶ Yücel, 2006

etmiştir. Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Alfons Maria Schneider pek çok kalıntıyı belgelemiştir. Fakat toprak altındaki eserlerle gerçek anlamda 1930'lu yıllardan itibaren ilgilenilmeye başlanmıştır. İstanbul'daki ilk kazılar daha çok Bizans Dönemi kazılarıdır ve daha çok yabancı bilim insanları tarafından yürütülmüştür. 1930 yılında İstanbul'da Ali Müfid Mansel'in yaptığı Bakırköy, Yedikule, Fenari İsa Camii ve Balabanağa Mescidi kazıları bilinen ilk İstanbul kazılarıdır.³⁷ Mansel'in Balabanağa Mescidi'ndeki kazısı bir Türk bilim insanı tarafından gerçekleştirilmiş ilk Bizans Dönemi kazısıdır.

A. Ogan başkanlığında, 1937 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda, 1946-1947 yıllarında Hagia Sophia ve St. Irene Kilise'lerinde, 1950- 52 yıllarında Hippodrom alanında ve Beyazıt nekropolünde, 1968 ve 1973 yıllarında N. Fıratlı başkanlığında Topkapı Sarayı Müzesi ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri arasındaki alanda yapılan kazılar,³⁸ İstanbul'da yapılan erken dönem kazılara diğer örneklerdir.

Görsel 2.1.1.:Bakırköy'den genel görünüm

Kaynak:Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB29386

³⁷ Atasoy, 2013: s.90

³⁸ <http://www.tayproject.org> (12 Haziran 2019)

Görsel 2.1.2: Yedikule kazılarında bir buluntu

Kaynak: Alman Arkeoloji Estitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-R15864

Görsel 2.1.3.: Forum Theodosius, Beyazıt

Kaynak: Alman Arkeoloji Estitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB4171

Görsel 2.1.4:Lausus Sarayı Kazısı, Hipodrom

Kaynak: Alman Arkeoloji Estitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB11480

Görsel 2.1.5: Theodosius Kemerı, Beyazıt

Kaynak: Alman Arkeoloji Estitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB4573

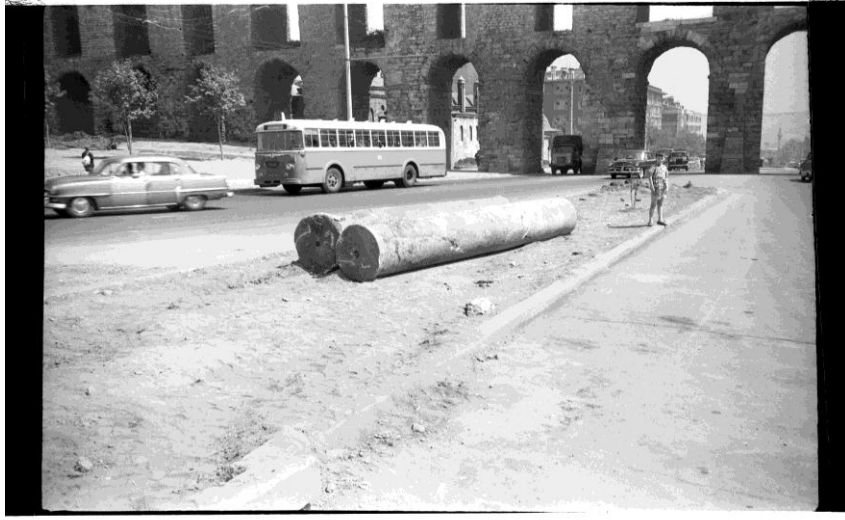

Görsel 2.1.6:Yol yapımı sırasında ortaya çıkan kalıntılar, Saraçhane
Kaynak: Alman Arkeoloji Estitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB2803

1950’li 1960’lı yıllar büyük kentsel hareketlerin, imar faaliyetlerinin ve nüfus artışının görüldüğü yıllardır. Bu yıllarda sur içinde inşa edilen kamu binaları ve bulvarlar yüzünden pek çok Bizans ve Osmanlı eserine zarar verilmiş, toprak altındaki kalıntıların bir kısmı ortaya çıkartılamayıp sonsuza dek yok olmuştur. Aynı zamanda gerekli görülen kentsel alanlarda müze kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Dumbarton Oaks Research Center ile Saraçhane’de gerçekleştirdiği kazılar hakkında 1969 yılı müze yıllığında Saraçhane yeraltı geçidi ve ona bitişik parktaki çalışmalar sırasında buradaki Bizans kilisesinin varlığının tespit edildiğinden bahsedilir. Raporda burada ele geçen hem Osmanlı Dönemine hem de Bizans Dönemine ait zengin buluntulardan ayrıntılı bir şekilde bahsedilmektedir. Ama asıl dikkat çekici ifade daha o yıllarda kentsel arkeolojinin zorluklarını ima eden şu ifadedir:

“Kilisenin güneydoğu köşesi yeraltı geçidi tarafından kısmen kesildi.Yeraltı geçidi açılırken trafik yolu değiştirilerek muvakkat bir yol yapıldığından kilise bu yolun iki yanında kaldı.1956 yılında kilisenin doğu kısmını etraflıca tetkik ettik. Ertesi kış o kısım yüksek seviyedeki geçit yan yolunun altında kaldı. 28 Temmuz 1966’da geçit Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından açıldı.Geçici yol o zaman kaldırıldı, kazının yol ile ikiye ayrılan bölümü birleştirildi.”³⁹

³⁹ Harrison,Fıratlı,1969: s.147-148

Görsel 2.1.7: Sarayhanı

Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB2891

Görsel 2.1.8: Yol yapımı sırasında ortaya çıkan kalıntılar, Sarayhanı

Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB2891

Arkeolojik alanı bölen bir yeraltı geçidi ve ona bağlı yapılan yol düzenlemesi gibi durumlar, kentsel alanlarda yapılan kazılar ile ilgili zorlukların sadece bu güne has olmadığını kanıtlamaktadır. Bu örnekte de görüldüğü gibi kentsel alanlara has bu tip zorluklar İstanbul'un en önemli tarihsel miras alanı olan Tarihi Yarımada için bile

geçerlidir. Aynı yıllıkta, İstanbul'daki kazılarda bir sezon boyunca gün yüzüne çıkartılan eserlerin müzede depolanması ile ilgili olarak Nezih Fıratlı'nın şu ifadesi dikkat çekicidir.

“Fakat son yıllarda buluntular o derece arttı ki, bunları gerekli şekilde tanıtmaya yıllığın hacmi yetmemektedir. Belki birkaç yılın verilerini toplayıp ayrıca bir kitap halinde sunmak daha yerinde olurdu. Ancak o imkanın gerçekleşmesine kadar bulunan eserlerin unutulmaması, bunlarla ilgili müşahedelerin kıymetlendirilebilmesi ve gelecek araştırmacılara kısmen de olsa nakli için bu defa birkaç önemlisini sunuyoruz.”⁴⁰

Buradaki çalışma ve öneriler dikkat çekicidir. Fakat aynı zamanda kazılarla ilgili kimi bilgilerin daha o zaman yıllıklara kaydedilmemiş olabileceği kuşkusunu doğurur. Aynı zamanda kazıların sıklığı ve buluntuların yoğunluğu nedeniyle müzenin bir depolama sorunu yaşamış olabileceğini akla getirir. Bu ifadeden sonra yıllıkta Şişhane Sarnıcı, Bakırköy Fildamı, Cağaloğlu Sarnıcı, vilayet binası önünde ve Laleli Ordu caddesinde dükkan inşaatı ve Mercan'da bir han inşaatı sırasında yapılan kazılardan söz edilir.

Görsel 2.1.9: Bakırköy Sarnıcı

Kaynak: Alman Arkeoloji Estitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-R216

⁴⁰ Fıratlı, 1969:s.175

Görsel 2.2.10: Şişhane Sarnıcı

Kaynak: Alman Arkeoloji Estitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-R4817

Şişhane Sarnıcı burada yapılmak istenen Kanser Hastanesi temel kazısı sırasında ortaya çıkmıştır. Nezih Fıratlı sarnıcın hemen hemen kubbelerine kadar sağlam vaziyette bulunduğunu ve maalesef zaruriyetten dolayı ortadan kaldırıldığını aktarır. Bizans Dönemi'ne ait bir başka sarnıç olan Cağaloğlu Sarnıcı ise kazılar vesilesiyle iki kez bulunmuştur. Önce 1952 yılında Hürriyet Gazetesi binası inşaa edilirken; daha sonra Cağaloğlu Kız Lisesi ek binası inşa edilirken yapıya ait duvar kalıntıları parça parça ortaya çıkartılmıştır. Hürriyet Gazetesi yapılırken ortaya çıkartılan sarnıcın duvarları kaldırılmaya çalışılmış; fakat duvarlar çok sağlam olduğu için matbaanın içinde kısmen olduğu gibi bırakılmıştır. Lisedeki inşaat sırasında ortaya çıkartılan duvar kalıntısı ise caddeye bakan tarafta 3 metre kadar yükseklikte muhafaza edilmiş; Nezih Fıratlı'nın ifadesi ile *"bu muazzam eserin kalıntısını bu suretle gelecek kuşakların görmesi ve incelemesi imkanı sağlanmıştır."*⁴¹ Bir Bizans yapısına ait olan bu duvar kalıntısının yerinde korunarak gelecek kuşaklara bırakılabiliyor olması Nezih Fıratlı'yı mutlu etmiştir. 1967 tarihli müze yıllığında

⁴¹ Fıratlı, 1969: s.177

Tarihi Yarımada'daki çeşitli inşaat faaliyetlerinde ortaya çıkan çok sayıda Bizans Dönemi sarnıcından bahsedilmektedir.⁴² 2001 yılına ait müze yıllığında arkeolojik kazılarla ilgili haberlerin daha seyrekleştiği; onun yerine müze koleksiyonu ile ilgili bilgilerin çoğaldığı tespit edilmiştir. Bu yılda 1976 yılında Kadıköy Altıyol'da cadde yapımı sırasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin gerçekleştirdiği kurtarma kazısında M.Ö. V-IV. yüzyıllara tarihlenen bir Bizans nekropolünün ortaya çıkartıldığı⁴³ ve Sultanahmet Eski Cezaevi bahçesinde Büyük Saray'daki 1997-1998 kazı sezonunun sonuçları anlatılmaktadır.⁴⁴

Buradaki örneklerden de anlaşılacağı gibi arkeolojik mirasın şehirde gerçekleştirilen inşaatlara bağlı olarak tamamen tesadüfen ortaya çıkartılması, arkeolojik kazıların mecburiyetten kaynaklanan parçalı yapısı ve gün yüzüne çıkartılan mimari elemanların yerinde sergileme imkanının duvarların sağlamlığına bağlı olması düşündürücüdür. Tabii ki büyük kentlerdeki nüfusun ve içinde yaşanan zaman diliminin ihtiyaçları her dönem için her türlü kalıntıyı yerinde koruma imkanı vermeyebilir. Fakat 1969 yılına ait müze yıllığında karşımıza çıkan ifadelerden büyük ve yapılaşmanın yoğun olduğu bir kent için bu tip sergileme imkanı yaratmanın şehrin kısmen boş olduğu 1960'larda bile pek mümkün olmadığını anlıyoruz. Bugün İstanbul arkeolojisi ile ilgili temel başvuru kaynağı olan yıllıklar eserlerin korunması, konservasyonu, sergilenmesi ve depolanması gibi müze içi faaliyetlerinin dışında kent içindeki kurtarma kazıları hakkında bilgi edinebileceğimiz en önemli kaynaklardır. Tüm kazıların sonuçları İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Ayasofya Müzeleri yıllıklarında raporlar şeklinde yayınlanmıştır. Bu yıllıklar 1934- 1969 yılları arasında kesintiye uğramadan yayınlanmıştır.

“Yayınlar genellikle kısa ve yetersiz kalsa da elde kalan son bilgileri içermesi açısından İstanbul kazıları için önemli belgeler olarak kaldılar. Bugün bu yıllıklar yayınlanmamakta dolayısıyla uzmanlar müzenin yaptığı kurtarma kazılarıyla ilgili bilgilerden yoksun kalmaktadır.”⁴⁵

⁴² Fıratlı, 1967: s. 220-222

⁴³ Karagöz, 2011:s. 398

⁴⁴ Pasinli, 2001: s. 59-67

⁴⁵ Akyürek, 2010:s. 247

1950’li yıllar İstanbul’daki Bizans araştırmalarına yabancı enstitülerin ilgi gösterdiği yıllar olmuştur. Özellikle Dumbarton Oaks Research Center’in desteklediği Kalenderhane kazıları, Saraçhane kazısı alelacele yapılan kurtarma kazılarından farklı olarak dikkatli bir şekilde kazılıp, belgelenmiş; İstanbul’daki Bizans araştırmaları için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kazılar Bizans alanında uzmanlaşmış mimar ve restoratörlerin yetiştiği bir kaynak olmuştur. Yine bu yıllarda X. Uluslararası Bizans Kongresi İstanbul’da gerçekteşmiş, Semavi Eyice İstanbul Üniversitesi’nde Bizans kürsüsünü kurmuştur. Buradan kentte yapılan arkeolojinin, arkeoloji bilimine ve tarihe ne tür bir katkı sunduğu anlaşılabilir.

Görsel 2.1.11: Kalenderhane

Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB02555

Bütün bu araştırmaların kente bir diğer kazanımı ise İstanbul’da kurulan arkeoloji enstitüleri olmuştur. Bunlardan 1929 yılında kurulan Alman Arkeoloji Enstitüsü (DAI), 1930 yılında açılan Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA), 1958 yılında açılan Hollanda Arkeoloji Enstitüsü (NIT) hâlâ hizmet vermektedir.

Tez çalışmasının yapıldığı sırada müzenin devam eden kazıları, Haydarpaşa Garı, Beşiktaş Metro İstasyonu ve Bahçeşehir Üniversitesi inşaat alanındaki kazılardır.

2016 yılında Kabataş- Beşiktaş- Mecidiyeköy- Mahmutbey metro hattı projesiyle başlayan Beşiktaş'taki kazılarda ortaya çıkartılan İlk Tunç Çağına ait dairesel planlı kremasyon mezarların olduğu mezarlık alanı İstanbul'un yeraltındaki arkeolojik rezervinin ne kadar şaşırtıcı olduğuna dair bir fikir verir. Bu tip mezarlar İstanbul için oldukça çarpıcı buluntulardır.⁴⁶

2018 yılında başlayan Haydarpaşa Garı kazı alanı ise Hellenistik Dönem'den Osmanlı Dönemi'ne kadar tabakalaşmanın tespit edilebildiği 300 bin metrekarelik çok büyük bir alana yayılan bir kentsel kazı alanıdır.⁴⁷ Buradaki kazılarda Kalkhedon'un antik kaynaklarda sözü edilen geçmişinin izi sürülebilmektedir.

Mayıs 2018'de Bahçeşehir Üniversitesi güney kampüsündeki bir inşaat çalışması sırasında hemen asfaltın altında tarihi kalıntılara rastlanmıştır.⁴⁸ Beşiktaş Metro İstasyonu ile Bahçeşehir Üniversitesi kazı alanındaki buluntular arasında herhangi bir ilişki kurulup kurulamayacağı kazı çalışmalarına devam edilerek ortaya çıkartılacaktır.

Bu kazıların her biri Marmaray Metro Projesi kazıları gibi yeraltına müdahale gerektiren kentsel projelerle ortaya çıkmış kazı alanlarıdır. Kurtarma kazılarının çapını aşan uzun erimli, büyük çaplı kazılardır. Müzenin yıllar boyunca şehir içinde yaptığı kazılarla ilgili olarak projelerin yıllar geçtikçe çok daha fazla büyüdüğü ve sıklaştığı söylenebilir. Fakat aynı şekilde kazı ekipleri de pek çok çalıştığı büyük ekiplere dönüşmüştür. Müze başkanlığında sürsürülen kazılar üniversitelerle daha fazla dayanışarak devam etmektedir. Müzenin tecrübesi ışığında gerçekleştirilen son dönem kazılarında kurtarma kazılarından ziyade bilimsel kazılara benzeyen titiz arazi çalışmaları sürdürülmektedir. Aynı zamanda yıllar içinde kazılarla ilgili olumlu

⁴⁶<http://istanbularkeoloji.muzeler.gov.tr/TR-205203/kazilar.html> (2 Haziran 2019)

⁴⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-bulundu-buyuk-bir-heyecan-yaratti-41291567> (22 Mayıs 2019)

⁴⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/besiktastaki-universitenin-insaat-alaninda-tarihi-kalinti-bulundu-40985641>(18 Mayıs 2019)

anlamda kamuoyu farkındalığının arttığı aşikârdır. Örnekler kıyaslandığında müzenin iş yükünün önceki yıllardan itibaren değişmeden kaldığı söylenebilir. Yani İstanbul Arkeoloji Müzeleri personelinin ilk yıllardan itibaren hem müzeci hem de arkeolog olması beklenmektedir.

2.1.2.Kazılar ve Müzecilik Faaliyetlerinin Birlikte Yürütülmesi ile ilgili Tespitler

Bu bölüm İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Rahmi Asal ile 02.08.2019 tarihinde sözlü görüşme yapılarak hazırlanmıştır. Kendisine sorulan sorular ve cevapları aşağıdadır.

1. İstanbul’da müzenin yürütmekte olduğu kazılarla ilgili bilgi verebilir misiniz?

“Bizim kazılarımız proje kazıları, temel kazıları, temel araştırması kazıları ve kurtarma kazıları olarak sınıflandırılabilir. Temel kazıları parsel bazlıdır ve inşaat faaliyetleri sırasında gerekli görüldüğünde yapılır. Burada inşaatın sit alanında olması ya da ihbar durumu hareket noktamızdır. Temel araştırma kazıları tarihi yapılarda restorasyon gerektiğinde yapıya ait temel kalıntılarını ortaya çıkartmak için yapılan kazılardır. Proje kazıları ise Marmaray-Metro Projesi kazıları gibi şehir içinde gerçekleştirilen büyük projelere bağlı olarak gelişen uzun süreli kazılardır. Bunlara aynı zamanda kurtarma kazısı denmektedir ama bu ne kadar uygun bir ifadedir bilemiyorum. Bu tip kazıları kurtarma kazısı başlığı altında toplamak doğru değil. Marmaray-Metro Projesi kazıları on iki yıl sürmüştür. On iki yıl süren kurtarma kazısı olmaz. Bu bakımdan kentsel arkeoloji için yeni bir tasnife ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum.”

2. İstanbul’daki tüm arkeolojik kazılardan müze mi sorumludur?

“İstanbul’daki tüm arkeolojik kazılardan müzemiz sorumludur. Bathonea ve Yoros Kalesi gibi bakanlık temsilcili kazılara bile müzemiz bir şekilde müdahil olmaktadır. Bu kazılarda kazı deposunun mühürlenerek açılıp kapanması, eserlerin nakli, belirli periyotlarla kazının denetimi gibi sorumluluklarımız bulunmaktadır.”

3. Bu durum müzecilik açısından nasıl bir durum yaratmaktadır?

“Bu durum müzecilik açısından sorunlu bir durum yaratmaktadır tabii ki. Bunun en önemli nedeni personel yetersizliğidir. Fakat bu teknik becerisi yüksek personel sayısı arttırıldığında kolayca çözülecek bir sorundur. Yani bu meseleyi yine bu kurumun içinde çözmeli; çözümü başka yerde aramamalıyız. Belki müzemiz bünyesinde bir müdürlük kurulmalı ve bu kurum kazıları yürütmelidir. Yurt dışındaki kimi örneklerde olduğu gibi bir birim kazıyı yapıp başka bir birim eseri depolarsa bu da başka bir sorunlu durum yaratır. Bu iki işi farklı kurumlar yaparsa arkeolojik alandaki gözlem ve tecrübe ile eser arasındaki bağlantı kopar. Bu tür bir kopukluk eserle ilişkili olan bilginin en azından bir kısmının yitirilmesine neden olur. Aynı şeyi yeniden keşfetmeye gerek yok. En güzeli buradaki yapının teknik altyapı ve uzman personel olarak güçlendirilerek daha randımanlı hale getirilmesidir. Burada müzemizin yüzyılın üstündeki arkeolojik alan tecrübesi de var ki; bu gözden çıkartılamaz. Müzeci arkeolog arazideki tabakalaşmayı görebilmeli. Aynı kurumda farklı bir birim bile olsa insanlar birbiriyle temas kurup eserle ilgili arazideki bilgiyi paylaşabilir. Böylece kazıda gün yüzüne çıkartılan eser, müzeci için de müzede daha yaratıcı olabileceği bir bilgi kaynağına dönüşür.

Elimizdeki arşivin sayısallaştırılması meselesi de çok önemsedığımız bir konu. İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşiv belgelerinin 1970- 2010 yılları arasındaki kısmı taranmış ve dijitalize edilmiştir. Bu çalışma 2010 yılı İstanbul Avrupa Kültür Başkenti “İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Projesi” kapsamında gerçekleştirilmiştir. Maalesef bu çalışmanın devamı gelmemiştir. Ayrıca müze yıllıklarını düzenli bir şekilde yeniden basmak kısa vadeli hedeflerimiz arasındadır. “

Yapılan bu görüşmede İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin kendisinin de iş yükünden kaynaklanan bu duruma bir çözüm getirmeyi düşündüğünü göstermektedir. Müze yönetiminin, arkeoloji şirketleri gibi arkeolojinin özelleştirilmesi anlamına gelecek yeni yaklaşımlara kapalı olduğu; onun yerine kurumun, kendi tecrübesinin kullanılabilir olacağı yeni bir kazı birimi ile ortak çalışmayı önerdiği açıktır. Öneriye göre bu birim mutlaka İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde olmalıdır. Ayrıca müze yıllıklarının yeniden yayınlanması ve

müze arşivinin dijitalize edilmesi de müzenin çok önemsedığı ilerideki projeler arasındadır.

2.1.2.1.Marmaray-Metro Projesi Kazılarının Müzecilik Açısından Değerlendirilmesi

İstanbul’da kentsel arkeoloji dediğimizde mutlaka İstanbul’un iki yakasındaki demiryolu hatlarını boğazın altından geçen bir tünelle birleştirerek İstanbul’un trafik sorununu rahatlatmayı amaçlayan Marmaray-Metro Projesi ile başlayan arkeolojik kazılardan söz etmeliyiz. Elbette İstanbul’da arkeoloji bu proje ile başlamamıştır; ancak burada yapılan çalışmalar kentsel arkeoloji için bir milattır. Zeynep Kızıltan’ın da vurguladığı gibi *“Marmaray-Metro Projesi, binlerce kişiyi aynı anda kentin bir yakasından diğer yakasına taşıyacak büyük bir kentleşme projesi olarak başladı ancak ülke tarihinin en önemli kazılarından birine dönüştü.”*⁴⁹

Kazılar, Tarihi Yarımada Bölgesinde yer alan Yenikapı ve Sirkeci ile Üsküdar’da Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları kararı ile proje başlamadan hemen önce 2004 yılında başlamıştır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izniyle İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü Başkanlığı’nda yerel yönetim, il özel idareleri, koruma kurulları, meslek odaları ve üniversite ile yerli yabancı pek çok üniversiteden uzmanlar ve kalabalık bir arkeoloji ekibinin arasındaki işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Marmaray-Metro Projesi Kurtarma Kazıları olarak isimlendirilen kazıların Üsküdar ayağı 2009 yılında, Yenikapı Marmaray arazi kazıları 2004-2014 yılları arasında tamamlanmıştır. Yenikapı’da yürütülen arkeolojik kazılar, toplam 58 bin metrekare gibi büyük bir alanda gerçekleştirilmiştir. Yenikapı’nın Osmanlı Dönemi’nde kentin meyveve sebze ihtiyacını karşılayan Vlanga Bostanı olduğu kazılardan önce de zaten bilinmekteydi. Yine aynı bölgede yer alan ve yazılı kaynaklardan ve haritalardan varlığı bilinen Bizans Dönemi’nin en büyük limanı olan Theodosius Limanı’nın konumu, büyüklüğü ve planı ise burada yapılan kazılarla tespit edilmiştir. M.S. 4.yüzılın son çeyreğinde I. Theodosius tarafından Lykos (Bayrampaşa) Deresi ağzında inşa edilen

⁴⁹ Kızıltan, 2014:s.18

liman, 7. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş önemini yitirmeye başlamıştır. Liman,12. yüzyıldan sonra Lykos Deresi'nin getirdiği alüvyonlarla dolmuş ve kullanılmaz hale gelmiştir. Burada yürütülen kazılarda Osmanlı Dönemi dolgusunun hemen altında başta 5.-11.yüzyıllara tarihlenen 36 adet tekne batığı olmak üzere çeşitli Bizans kalıntıları ile karşılaşmıştır. Theodosius Dönemi sur kalıntıları, 11. yüzyıla tarihlenen bir hipoje⁵⁰, mendirek, rıhtım taşları ve iskeleyi taşıyan ahşap strüktürüyle Bizans Dönemine ait rıhtım yapısı burada yapılan kazılarla ortaya çıkartılan Bizans mimari elemanlarıdır. Bu taşınmaz kültür varlıkları koruma bölge kurulu tarafından "korunacak ve arkeolojik park olarak değerlendirilecek alan" ilan edilmiştir.⁵¹

Bir Bizans başkenti olan İstanbul'un yeraltından ortaya çıkartılan Bizans Dönemi kalıntıları her ne kadar zengin ve ilginç olsa da; Yenikapı'nın Neolitik Dönem dolgusu çok daha şaşırtıcı bir sonuç yaratmıştır. İstanbul'un diğer neolitik kültürleri Fikirtepe ve Yarımburgaz ile çanak çömlek malzemesi arasında tespit edilen benzerlik, İstanbul Neolitik Dönemi hakkında bütünlüklü bir fikir edinmek açısından çok önemlidir. Ayrıca kazılar yoluyla burada tespit edilen deniz seviyesi farklılıkları, bize Marmara Denizi'nde ve kıyı şeridinde tarih boyunca oluşmuş değişiklikler hakkında ipucu vermektedir. Yenikapı neolitiğinde ortaya çıkartılan dal örgülü çamur sıvalı mimari yapı kalıntıları, yaklaşık 140 metrekare alanda tespit edilen Neolitik Dönem İstanbullularının ayak izleri (toplam 2080 adet) ve ölü gömme gelenekleri ile ilgili bilgiler kent tarihinin bilgi birikimine arkeolojinin sayesinde eklenen eşsiz bilgilerdir.

Marmaray-Metro Projesinin Üsküdar ayağında devam eden kazılarla çarşı ortasında bir Osmanlı arastası⁵² ile 12-13. yüzyıllara tarihlenen bir Bizans yapısı ortaya çıkartılmıştır. Apsidal bir formu olan bu yapının içinde ve çevresinde 92 adet iskelet bulunmuştur.Bu yapının Kültür Varlıklarını Koruma kurulunca yerinde korunmasına karar verilmiştir.⁵³

⁵⁰Hipoje:Yeraltına oyulmuş mezar odası

⁵¹ Kızıltan, 2010: s.5

⁵²Rumi Mehmed Paşa Vakfiyesine ait olduğu düşünülmektedir.

⁵³ Kızıltan, 2010:s.35

Sirkeci İstasyonu'ndaki kazılarda Geç Osmanlı ve Bizans Dönemleri'ne ait mimari kalıntılar ile küçük buluntular ele geçmiştir.

Kazılar süresince, zaman zaman İstanbul'un da dahil olduğu kentsel arkeoloji için örnek teşkil edecek olumlu ve olumsuz durumlar bir arada yaşanmıştır. Her ne kadar yazılı kaynaklardan bu bölgelerde arkeolojik buluntuların çıkabileceği bilinse de kazı öncesi jeoradar, yüzey araştırması gibi yöntemlerle bir ön araştırma yapılmamış; bu büyük ulaşım projesi hazırlanırken planlama süreçlerinde “arkeolojik ihtimaller” gözardı edilmiştir. Metro çalışmaları başladığında yeraltından çıkabilecek arkeolojik varlıklardan kimsenin söz etmemesine şaşırان Güven Arsebük şaşkınlığını şöyle açıklar: “*Sanki bu metro İstanbul'da değil de dağın başında yapılacaktır.*” Atina metrosunu örnek olarak gösterir.⁵⁴ Burada inşaattan önce arkeolojik kazılar yapılmış, araştırmalar doğrultusunda metronun güzergahı değiştirilmiştir. Özellikle İstanbul gibi bir kentte yapılan stratejik planlamalara arkeolojinin dahil edilmesi gerekmektedir. İşin başında böyle davranıldığında kazılardan dolayı oluşacak maliyet ve olası zaman kaybı asgari düzeye indirilmiş olacaktır. Marmaray-Metro Projesi dahilinde gerçekleştirilen kazılar, öngörülerin çok üstünde bir hacme ulaşmıştır. 12 yıl süren kazılarda ele geçen bir milyon üzerindeki etütlük malzeme kasa sayısı, kazının hacmi ile ilgili çarpıcı bir fikir verir. Uzayan kazılar basından da takip edildiği gibi hem yatırımcılar hem de siyasilerde bir “sabırsızlığa” neden olmuştur. Yiğit Özar'a göre Marmaray açılışında metro istasyonuna konan tabeladaki ifadede arkeolojik kazıların gecikme nedeni olarak gösterilmesi bu sabırsızlığın somut kanıtıdır. Yenikapı örneğinde olduğu gibi arkeolojik kazılar hızlıca aşılması gereken bürokratik bir engel olarak algılanmakta, ele geçen buluntuların korunması, sunulması ve kent mekanına dahil edilmesi gibi çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Arkeoloji bu anlamda teknik bir iş gibi gerçekleştirilmektedir.⁵⁵ Çalışma koşullarını zorlaştıran bu duruma rağmen ciddiyetle kazılara devam edilmiş; zaman meselesi alandaki arkeolog ve işçi sayısı arttırılarak ve gece de dahil olmak üzere dört mevsim, üç vardiya şeklinde çalışılarak çözülmüştür. İhtiyaca göre 300 ile 500

⁵⁴ Pulhan, 2001:s.132

⁵⁵ Özar, 2019:s.360-361

arasında değişen işçi sayısı da kazıların büyüklüğü ve üzerindeki zaman baskısı hakkında bir fikir vermektedir.

Bilindiği gibi ülkemizde Türkiye'nin tüm arkeolojik verilerinin toplandığı ulusal ölçekli bir arkeoloji envanteri ya da haritalandırma sistemi bulunmamaktadır. Bu yönde çeşitli çalışmalar mevcuttur. Fakat bunlar bütünleşik bir yapı haline gelememiş; birbirinden bağımsız projeler halindedir. Örneğin 1993 yılından beri çalışan TAY (Türkiye Arkeolojik Yerleşmeler) projesi, tüm Türkiye'yi kapsayan bir arkeoloji envanteri projesidir. 1800'lü yıllardan itibaren yapılmış yüzey araştırmaları ve kazı verilerinin internet ortamında ulaşılabilir hale getirildiği bu proje, sürekli yeni veriler girilerek halen oluşturulmaktadır.⁵⁶ Bunun dışında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından tutulan temel kazısı raporları 2010 Kültür Ajansı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TUBA) birlikte çalışmasıyla 2010 Kültür Envanteri adı altında toplanmıştır. Bu çalışma doğrultusunda bir yıl gibi kısa bir zamanda İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivindeki kazı raporlarının son kırk yılı (2010- 1970 yılları arası) taranmıştır.⁵⁷ Metin, fotoğraf ve çizimlerden oluşan arşiv belgeleri bilimsel bir şekilde yeniden derlenmiş, sınıflandırılmış; dijital ortamda hazırlanan envanterleme sistemine aktarılmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi, Marmaray-Metro Projesi gibi çok geniş kapsamlı kazılardan, çeşitli bildirim ve ihbarlara bağlı olarak gerçekleştirilen temel ve altyapı/yol kazılarına kadar tüm arkeolojik kazıların dosyalarını içermesi açısından en az müze kadar önemlidir. Bu bakımdan bu çalışmanın devamının gelmesi elzemdir. Elimizdeki bir diğer önemli bilgi kaynağı da müze yıllıklarıdır. Müze yıllıklarında yayınlanan kazı raporları İstanbul arkeoloji tarihi açısından çok önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu müze yıllıklarının da yeniden basılmasının sağlanması İstanbul arkeolojisi açısından çok önemli adım olacaktır.

İstanbul arkeolojisinin yüzyılı aşkın bir süredir baş sorumlusu olan müzenin İstanbul tarihi sit alanlarında açılan her temeli ve imar faaliyetini denetlediği düşünülürse elinde bulundurduğu bilginin büyüklüğü tahayyül edilebilir. 2010 Kültür

⁵⁶ www.tayproject.org. (12 Haziran 2019)

⁵⁷ Kızıltan, 2011:s.15

Envanteri bu anlamda büyük bir işin ilk adımı gibidir; bir ön çalışma niteliğindedir. Sürekliliği ve belki ulusal ölçekli bir projeye eklemlenebilmesi önemlidir.

Ulusal ölçekli bir envanter sistemi farklı zamanlarda yapılan kazılardan çıkan sonuçlar arasında ilişki kurulmasını kolaylaştıracak bir sistemdir. Böyle bir sistem kazı sonuçlarının kamusallaşmasını sağlayacaktır. Arkeolojik bilginin yığıldığı bir yekün haline gelip kentsel arkeolojinin hafızasını oluşturacaktır. Her yeni bilgiyle güncellenecek bu türden bir envanterleme hem yeni kazılar öncesinde yapılacak araştırmalar için hem de kazı sonrasında ele geçen bulguların yorumlanması için sağlıklı bir alt yapı oluşturacaktır. Bu türden bir sistem İstanbul ölçeğinde bile var olmadığı için Marmaray-Metro kazılarında ele geçen bilgi alanda yapılan her türlü titiz belgelemeye rağmen İstanbul'un arkeolojisini bir bütün olarak yansıtacak bir veri tabanına bağlanamamıştır. Aslında burada ele geçen bilginin büyüklüğü, böyle bir sistemi oluşturacak motivasyonu sağlamaya fazlasıyla yeterli olsa da henüz böyle bir sistem kurulamamıştır. Ulusal ölçekli bir envanterlemenin ne kadar elzem olduğunu Mehmet Özdoğan'ın şu sözleri özetler: *“Henüz ülkemizde bunların (arkeolojik buluntuların) tam bir sayımı, dökümü yapılmış değildir. Yani çoğu “resmen” yoktur.”*⁵⁸ Marmaray Metro Projesi kazılarında elde edilen bilginin kamusallaştırılması adına İstanbul Arkeoloji Müzeleri eski müdürü Zeynep Kızıltan'ın temennisi şu şekildedir:

*“Günlük hayatın yoğun bir biçimde yaşandığı, insan ve araçların ortak kullanım alanı olan meydanlarda, yaz kış gözetmeksizin, dört mevsim kazı yapmanın zorluklarına karşın, bu kentin derinliklerinde toprak ananın koynunda saklı bilgileri, iş makinalarının gölgesinde, gün ışığı ile buluşturup, kentin geçmişine katmanın, bilimin hizmetine sunmanın yanı sıra, tüm kalıntı ve buluntuların; korunmuş, yayınlanmış ve sergilenmiş olarak gelecek kuşaklara aktarılması proje ortaklarının temel hedefi olacaktır.”*⁵⁹

Buradaki ifade hem bir müze müdürüne, hem de bir kazı başkanına ait olması bakımından ilginçtir. Bu kısa ifade, tüm işin zorluğunu ima ettiği gibi; kazı sonrası yapılması gerekenlerle ilgili bir beklentiyi de içerir. Buluntuların pek çoğu kentin ortasında, iş makinalarının gölgesinde ve zaman baskısı altında ortaya çıkartılmış;

⁵⁸ Özdoğan, 2006:s.50

⁵⁹ Kızıltan, 2014:s. 17

tüm bu zorluklara “*koruma, saklama, yayın yapma ve sergilenme*” gibi çeşitli müzecilik işleri eklenmiştir. Burada müzeci-arkeolog ya da arkeolog/müzeci meslek grubunun sorumluluğu hakkında pek çok emare bulunmaktadır.

Her şeye rağmen Marmaray- Metro Projesi kazıları hem süreci ve hem de sonuçlarıyla Türkiye’de kentsel arkeoloji alanında önemli bir eşik olmuştur. Her şeyden önce bu kazılar, kent içinde gerçekleştirilmiş çok büyük çaplı kazılardır. Söz konusu bölgeler kentsel yoğunluğun olduğu yerlerdir. Ezber bozan buluntuları, medyanın ve siyasetin ilgisi, kazının büyüklüğü kent sakinlerinde yaşadığı bölge ile ilgili olarak ister istemez “arkeolojik bir ilgiye” neden olmuştur. Olumlu ya da olumsuz, basında çıkan haberler yoluyla Türkiye’de daha önce hiç olmadığı kadar arkeolojik bilgi kiteselleştirmiştir. Kazılarda çıkan çarpıcı buluntular ki bu buluntuların pek çoğu İstanbul tarihini yeniden gözden geçirmeye neden olmuştur; kazıların popülaritesini olumlu anlamda arttırmıştır. Kazılar Yenikapı, Üsküdar ve Sirkeci’de yani her gün binlerce kişinin önünden geçtiği kalabalık merkezlerde şehrin gözü önünde gerçekleşmiştir. Arkeolojiyle beraber hem kazıyı gerçekleştiren olması hem de kazı sırasında çıkan tartışmaların muhatabı olması nedeniyle İstanbul Arkeoloji Müzesi de bir görünürlük kazanmış, kazı sonrası yaptığı yayınlar ve gerçekleştirdiği yenilikçi sergilerle adından söz ettirmeyi başarmıştır. Konservasyon, restorasyon, belgeleme, etüdlük eserlerin uygun koşullarda saklanması ve uygun görülen eserlerin teşhire hazırlanması gibi işler İstanbul Arkeoloji Müzeleri çalışanları tarafından tamamlanmıştır. Kazılar sonucunda gün yüzüne çıkartılan zengin buluntular, yeni bir müze ihtiyacını doğurmuştur. Fatih Belediyesi tarafından yarışma ile seçilen Yenikapı Müzesi projesi hazırlanmış; fakat hâlâ hayata geçirilememiştir.⁶⁰ Sadece Yenikapı İstasyonunda kazı ile ilgili bir takım teşhirler bulunmaktadır. Fakat bunlar ele geçen buluntuların zenginliği düşünüldüğünde oldukça yetersiz teşhirlerdir. Anıtlar kurulunun yerinde koruma kararı verdiği Yenikapı’daki 100 ada⁶¹ kazı alanı ise maalesef bugün çöplük içindedir.

⁶⁰ <http://www.fatih.bel.tr/icerik/472/yenikapi-arkeopark-alani-icin-uluslararası-yarisma> (18 Mayıs 2019)

⁶¹ Yenikapı İstasyonu’nun yaya çıkışının batısındaki alandır. Çok sayıda buluntu gelmesi nedeniyle burada metro güzergâhı hafif doğuya kaydırılmış; çıkış binası biraz küçültülmüştür.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Marmaray Projesi kapsamında gerçekleştirilen arkeolojik kazıları sergiler yoluyla kamusallaştırmıştır. 2007 yılında açılan “Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları” sergisi başta 6 ay süreyle açılmak istenmiş; yoğun ilgi nedeniyle üç yıl süreyle açık kalmıştır. Sergi, kazı çalışmalarına ve elde edilen buluntu ve kalıntılara ilgiyi arttırmış; yeni sergi için hem bilim çevrelerinden hem de halktan büyük talep olmuştur. Arkasından 2013 yılında açılan “Saklı Limandan Hikayeler: Yenikapı Batıkları” sergisi ile kazılarda ele geçen buluntuların ve bilginin kamu ile paylaşılmasına ve İstanbul’un kültürel yaşamına katkı sunmaya devam edilmiştir.⁶² Kazılarda ele geçen buluntuların sayıca fazlalığı da sergileme ve depolama konusunda bugün müzeyi de olumlu anlamda bir dönüşüme zorlamaktadır.

Yenikapı kazısı örneğinde de gördüğümüz gibi bir mega kentte yapılan arkeolojinin pek çok sorunları vardır. Bunlar hem bilimsel hem politik sorunlardır. Kentleşme ve kent yaşamını düzenleme gibi faaliyetler henüz envanteri bile yapılmamış arkeolojik mirasın önündeki en büyük tehdittir. İstanbul’daki her tür kentsel uygulama Anadolu’daki diğer kentler için model teşkil etmektedir. Bu yüzden İstanbul odaklı kentleşme anlayışı İstanbul’daki kararları ve gelişmeleri arkeolojik mirasıyla övündüğümüz Anadolu için daha da önemli hale getirmektedir. Belki artık kentleşmenin tanımının daha insani ölçeklerde yapılması ve bu tanıma tarihi, arkeolojik, kültürel mirasın mutlaka gerçek anlamıyla dahil edilmesi zorunluluk haline gelmelidir. Günümüzdeki kentleşme zihniyeti arkeoloji yapmayı zorlaştırdığı kadar, arkeolojik mirası korumayı da zorlaştırmaktadır. Ulusal bir envanteri yapılmadığı için “resmen” var olmayan bu mirasın tahribatında en büyük pay da kamu kuruluşlarındadır. Halkın bu konudaki duyarsızlığından çok bugün artık resmi tahribattaki artıştan söz edilebilir. Kamu tüm kuruluşlarıyla karar alma ve uygulama konularında baş aktördür ve bu bakımdan bilinçlendirilmesi çok önemlidir. Refik Duru’nun bu konudaki önerisi şöyledir: *“bu olağanüstü kültür erozyonuna karşı alınacak önlemlerden biri halkın eğitilmesi kadar kalkınmadan sorumlu teknik, bürokrat ve politik kadroların da eski eser sevgisi verecek bir eğitimden*

⁶² Asal, 2013:s.7

*geçirilmesidir.”*⁶³ Bugün karşı karşıya kaldığımız bu kitlesel tahribattan korunmak için başta yasa koyucu ve uygulayıcı tüm devlet görevlilerinin, özel ya da kamu tüm girişimcilerin, pek çok disiplinden uzmanların ve tabii ki halkın ortaklaştığı bir koruma planı geliştirilmelidir. Bütünleşik Koruma olarak nitelenen koruma yönteminde tüm paydaşların katılımı söz konusudur ve kentin çok katmanlı yapısı herhangi bir seçicilik yapmadan korunur.Yenikapı tecrübesi de göstermiştir ki İstanbul gibi arkeolojik katmanları yoğun olan bir kentte iyi bir planlama ve kültür envanteriyle, hem çağdaşlaşmanın gereği olan yeni yatırımlar yapılabilir hem de kültür varlıkları korunabilir. Bu ikisinin birbirine karşıt olduğu durumlar ortadan kaldırılabılır. Marmaray-Metro Projesi kazılarındaki büyük arkeolojik deneyim planlama sürecinde her ne kadar kentsel arkeolojinin temel ilkelerini ihmal etmiş olsa da kotarılan işin büyüklüğü ve en ufak bir bilginin kaybolmadan belgelenmesi bakımından arkeolojik açıdan iyi bir sınav vermiştir. Yenikapı Kazısı alan sorumlusu Sırrı Çölmekçi’nin de değindiği gibi Yenikapı tüm paydaşlar için “*kentsel arkeolojinin temelini oluşturacak önemli bir laboratuvar işlevi*” görmüştür.⁶⁴

Yenikapı bir Bizans limanının ve aynı zamanda Bizans Dönemi’nden itibaren kentin meyve sebze ihtiyacını karşılayan Langa- Vlanga Bostanı’nın olduğu bölgedir. Burada yapılan kazılar İstanbul’un prehistorik geçmişine ışık tutacak pek çok buluntuyu karşımıza çıkarmıştır.Yenikapı’da da bir kez daha ıspatlandığı gibi İstanbul arkeolojik mirasının önemli bir yekününü Bizans kalıntıları oluşturur. Bugün kalıntılar sayıca o kadar fazladır ki; “*modern Türkiye’deki Bizans uygarlığına ait maddi kalıntılar, dünyanın geri kalanındakilerin toplamını aşmaktadır.*”⁶⁵ Bizans’tan kalan mimari ve arkeolojik miras, içerdiği öneme rağmen çoğunlukla ihmal edilmiştir. Bizans’a başkentlik yapmış bu şehirde Bizans’a ait kalıntıların pek çoğu kaderine terk edilmiş vaziyettedir. Göç ve yoğun nüfus artışına bağlı hızlı kentleşme, koruma önlemleri için gerekli yatırımı yapacak ekonomik yeterliliğe sahip olamama İstanbul’da sadece Bizans değil; diğer dönemlere ait tüm kültür mirasını tahribata açık hale getirmektedir. Fakat Bizans söz konusu olduğunda Yunan antipatisiyle birleştirilebilecek bir tür milliyetçilik; bu alanın önemli bir

⁶³ Duru, 2006:s.46

⁶⁴ Çölmekçi, 2014:s. 193

⁶⁵ Akyürek, 2010:s. 241

sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.Kozmopolit imparatorluktan ulus devlete geçiş aşamasında milliyetçilik ideolojisi, tarihi olgulara nesnel bir şekilde yaklaşmayı zorlaştırmış; Bizans'ı dışlayan bir tarih anlatısının “kurgulanmasına” neden olmuştur. 19'uncu yüzyılın başından itibaren yayılmaya başlayan bu milliyetçi ideolojilerin öncesinde:

“Osmanlılar, Bizans'a ait kalıntılara düşman gözüyle bakmamıştır. Osmanlı çoğunlukla Bizans kalıntılarında faydalanma amacı gütmüş; ihtiyaç duyduğu kalıntıları gereksinimlerine uyarlayarak yeniden kullanmıştır.Örneğin, Osmanlı Dönemi'nde camiye çevrilmiş yapıların çoğu sağlam bir şekilde günümüze kalabilmiştir. Günlük yaşamda gereksinim duymadıkları yapılar ise bakımsız bırakılmış, bunlar zamanla harabeye dönüşmüştür. Bugünse pek çok eser koruma önlemlerinden ziyade tahrip edilmediği için ayakta kalabilmiştir. Bunlar için koruma değil daha çok bir “kalma” durumundan söz edilebilir. Bazı istisnalar dışında tahribat nedeni çoğunlukla yapılaşmadır.”⁶⁶

Ayrıca toprak altındaki Bizans katmanlarını açmanın kendine has belli zorlukları vardır. Örneğin Bizans malzemesinin devşirme olarak kullanılması, Osmanlı Dönemleri'nde Bizans yapılarının restore edilerek yeniden kullanılması gibi karmaşık durumlar mevcuttur.

İstanbul söz konusu olduğunda Bizans arkeolojisi, İstanbul kentsel arkeolojisinden bağımsız olarak düşünülemez ve İstanbul'un arkeolojik mirasının büyük bir bölümünü teşkil eder. İstanbul'un çok katmanlı ve çok kültürlü tarihsel yapısı “çoğulcu miras bilincini” zorunlu kılmaktadır.⁶⁷ Tüm bu olumsuzluklara rağmen “Bizans'ın tarihi, sanatı ve kültürü üstüne çalışabilecek dünyanın en elverişli yeri “hâlâ” İstanbul'dur .”⁶⁸

2.1.2.2.Küçükyalı Arkeopark Kazılarının Müzecilik Açısından Değerlendirilmesi

Maltepe ili sınırları içinde Küçükyalı Çınar mahallesinde, Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen yaklaşık 5000 m2 büyüklüğünde bir arkeolojik alan bulunmaktadır. Burası, nispeten erken verilmiş diyebileceğimiz bir tescil kararı

⁶⁶ Dinçer, 2011

⁶⁷ Pérouse, 2011

⁶⁸ Belge, 1999: s. 395

(Şubat 1968- Ekim 1971) ve mahalle halkından duyarlı kişilerin kişisel çabaları sonucu günümüze kalabilmiş; şimdi İstanbul'da görülebilecek en büyük arkeolojik alanlardan biridir. Bölgede 2001 yılından itibaren İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün yürüttüğü kazılar; Koç Üniversitesi öğretim üyesi Doç.Dr.Alessandra Ricci başkanlığında uluslararası bir ekip tarafından aralıklarla sürdürülmektedir.

Buradaki mimari kalıntılar, hafifçe yükselen bir platform üzerinde bir kilise, bir kule, tüm alanı çevreleyen bir portiko duvarı, bir su kanalı ile kilisenin altına denk gelen kapalı bir su sarnıcından oluşmaktadır. Sarnıca ait duvarlar ile tüm yapı kompleksini çevreleyen heybetli portiko duvarı her daim toprak üstünde kalmışken; diğer mimari elemanlar arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılmıştır. Kilisenin altındaki sarnıç kısmen iyi durumdadır ve yaklaşık 2700 m3 su biriktirme kapasitesi olduğu tespit edilmiştir. Bu da geçmişte buradaki geniş toprak mülkiyetine ve çok büyük bir nüfusa yetecek bir kapasiteye işaret eder. İç kısımda Samandıra'daki su kaynaklarına kadar uzandığı söylenen taş örgü sistemiyle inşa edilmiş bir su kanalı bulunmaktadır. Sarnıcın iç kısmı günümüze kadar en iyi korunagelmiş bölümdür.

Küçükyalı arkeolojik alanı da, daha önce söz edilen İstanbul kentsel arkeolojisinin barındırdığı sorunlardan muaf değildir. Buradaki kalıntılar çok uzun zaman atıl vaziyette bırakılmış; kaderine terk edilmiş bir durumda kalmıştır. Yapının modern zamanlarda farklı amaçlar için kullanıldığı bilinmektedir. Mütareke yıllarında İngiliz ordularının deposu olmuş; bir dönem kurban kesim yeri olarak kullanılmıştır. Daha sonra uzun zaman boyunca çöplerin biriktiği, molozların atıldığı, evsiz insanların barındığı metruk bir alan olarak kalmıştır.⁶⁹ Alan, yıllar boyunca farklı amaçlar için kullanılmış, metruk bir halde bırakılmış olsa da mahallelinin toplumsal hafızasında önemli bir yer işgal eder.

Küçükyalı kazısı ve müze ilişkisi açısından bir değerlendirme yapıldığında ilginç sonuçlara ulaşılır. Kazı, insani ilişkilerin hala kısmen canlı olduğu küçük bir mahalle arasında devam etmektedir. Bu durum kazıyı bir kentsel arkeoloji konusu olarak hem ilginç; hem deverimli kılar. Bizans dönemi İstanbul'unun sadece sur

⁶⁹ Sevgili, 2010:s. 35

içinden ibaret olmadığı; kentin yoğun bir banliyö sisteminin olduğu bilinmektedir.⁷⁰ Buna rağmen Tarihi Yarımada'dan epey uzakta hele ki Anadolu Yakasında bir mahalle arasında Bizans ile karşılaşmak çok beklenen bir durum değildir. Apartmanlar ve dükkanlar dışında mimari dokuyu dönüştürecek farklı hiçbir unsurun olmadığı bir mahallede, Bizans'a ait görkemli kalıntıların varlığı şaşırtıcıdır. Kalıntılar bu anlamda mahalleye özgünlük katar. Bu kalıntılarla merkezde ya da ana arterde değil de dar ara sokaklarda karşılaşılması da çarpıcıdır. Bu açıdan Küçükyalı Arkeopark, kültürel miras alanında yeni yeni kullanılmaya başlanan *“kent içinde sürpriz yaratan alanlardan”* birisidir.⁷¹

Kazı alanı mahallenin günlük yaşamından soyutlanmadan tertip edilmiştir. Alanın çevresi içerinin görülebildiği tel örgülerle çevrilidir. Bu tertibat mahalleli ile daha şeffaf ve sıcak ilişkiler kurulmasını kolaylaştırır. Kapılar gün boyunca açıktır ve buradan kazı ekibinin çabalarıyla mahalleli için düzenlenmiş bir patika yol geçer. Bu güzergah mahalleliyle kazı arasındaki teması herhangi bir zorlama olmadan gerçekleştirebilmeyi sağlar. Ayrıca alandagün içinde yapılan rehberli turlar ve eğitim faaliyetleri, alanı her an ziyaret edilebilir hale getirmektedir. Böylece insanlar kent içinde yapılan bir kazıyı ziyaret edebilmekte, izleyebilmekte ve sorular sorabilmektedir. Böylece ziyaretçinin kazı alanında arkeoloji ile direkt bir temas kurulabildiği bir deneyim yaşası mümkün olmaktadır. Sosyal medyanın etkili kullanımı sayesinde bu imkan, sadece mahalleli için değil, herhangi bir kent sakini içinde geçerli hale gelmektedir. İşletilen gönüllülük müessesisiyle öncelikle mahalleli olanlar arasından kazı ekibine dahil edilen insanlar, mahalle ile kazı arasında bir köprü oluşturmaktadır. Burada arkeolojiyi ören yerinin dışına çıkartan ve kentsel yaşamın bir parçası haline getiren yöntemlerle kentsel arkeoloji, sadece kentin içinde yapılan bir kazı olmaktan çıkıp toplumsallaşmaktadır ve ele geçen arkeolojik birikim, halkla kurulabilen yakın temas sayesinde sadece konunun uzmanları ya da turistleri ilgilendirir olmaktan çıkmaktadır. Böylece Küçükyalı ölçeğinde kentsel arkeoloji yoluyla ele geçen birikim, *“bizim kendi kimliğimizin oluşturulmasında katkıda bulunmakta, bu birikim ile birlikte aynı topraklarda yaşayan insanların kendilerini,*

⁷⁰ Ricci, 2013:s. 203

⁷¹ http://www.yapi.com.tr/haberler/mahalle-arasinda-arkeoloji-kucukyali-arkeopark_125267.html. (4 Temmuz 2019)

başka yerlerde yaşayanlara göre ayrıcalıklı hissetmelerini sağlamaktadır."⁷² Bütün bu çabaların bir başka olumlu sonucu burada yaşayanların kendiliğinden adım adım burayı koruyacak kişilere dönüşmesidir. Bunu, kurulan dolaysız ilişkinin niteliği sağlar. Arkeolojik alanların çevresi ile kurabildiği bu türden nitelikli ilişkiler arkeolojik alanlar için her zaman çözümü zor olan iki meselenin çözümünü kolaylaştırır.

1. Sürdürülebilirlik
2. Koruma

Sürdürülebilirlik ve bilimsel çalışmaların ardından alanın metruk bir hale gelmemesi için çevre sakinlerinin katkısı zorunludur. Her kalıntının başına bir güvenlik görevlisi atanamayacağına göre koruma için çevre sakinlerinin katkısı önemlidir. Bilinçli çevre sakinlerinin alanın koruma ve kullanım arasındaki dengede söz sahibi olması yapılan çalışmaların daha uzun erimli olmasını sağlar. Maddi kaynak sıkıntılarından dolayı burada sürdürülebilirlik problemi yaşanmaktadır. Bu yüzden bazı yıllar kazı yapılamamakta veya kazı sonrası kazı evindeki etkinliklere devam edilememektedir. Bu da tüm alandaki projelerin kesintiye uğramasına neden olmaktadır.

Küçükyalı'da alanın önemli bir kısmı nispeten erken alınmış sit kararıyla kurtarılabilmiş olsa da İstanbul arkeolojisi için en büyük sorunlardan biri olan kontrolsüz yapılaşma ile ilgili sorunlarla Küçükyalı'da da karşılaşmıştır. Bugün alana gidildiğinde tarihi yapıya ait mimari parçaların modern apartmanların ya da yolun altından devam ettiği görülebilir. 1987 yılında komşu parselde yapılan camii inşaatı, 1990 yılında çocuk parkı, 1994 yılında kaçak kuran kursu binası, 2003 yılında kaçak şadırvan inşaatı gibi yapılar toprak altındaki kalıntılara zarar vermiştir. Bugün kalıntıların üstünde yükselen bu yapılardan beş katlı kuran kursu ile şadırvan, kurul kararı ve Maltepe belediyesinin girişimleriyle yıkılmıştır. Uzun yıllara yayılan çabalar sonucunda arkeolojik alanları çevreleyen koruma bandı ihtiyacıyla, 2012 yılında yeni bir kurul kararıyla alanın etrafını çeviren toplam on üç parsel III. Derece Sit Alanı ilan edilmiştir. Bu aşamaya gelinceye kadar pek çok başvuruyla çevre

⁷² Özdoğan, 2006:s.34

parsellerin her biri için ayrı ayrı mücadele edilmiştir. Örneğin İş Bankasına ait olan parseller uzun yıllara yayılan uğraşlar, kurul kararları ve mahkeme kararları sonucunda kamulaştırılabilmektedir. Çoktan apartmanlarla dolmuş çevre alanın sit alanı ilan edilmesiyle mahalleliyle sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. III. Derece Arkeolojik Sitler, koruma kullanma dengesi gözetilerek yeni düzenlemelere izin verilen alanlar olmasına rağmen, alınan bu karar mahalleli tarafından tam anlaşılamamış ve evlerini kaybetme kaygısına neden olmuştur. Bu karardan sonra çevre parsellerde oturan mahalleli, depreme karşı evlerimizi yenileyemeyeceğiz kaygısı taşımaya başlamıştır. Her ne kadar bu endişenin yersiz olduğu kazı ekibi tarafından düzenlenen toplantılarda anlatılsa da; sakinler inşaat sürecinin uzayacağı, masrafların artacağı ve çevre mahallelerde hızla devam eden kentsel dönüşüm faaliyetlerinde mülk sahiplerinin elde ettiği rantın benzerini elde edemeyecekleriyle ilgili kaygılarını aktarmaya devam etmektedir. Çevredeki binalardan bazılarının oturma ruhsatı ve kat mülkiyeti tapuları bulunmamaktadır. Bu nedenle bu mülklerin banka kredisi ile satışı yapılamamakta, mevcutta yasadışı kullanılan hakların kaybından endişe duyulmaktadır. Bütün bunlar kazı ekibi ile mahalleli arasında gerilimli bir durum yaratmaktadır. İşte tam bu aşamada müze, bu gerginliği yatıştırıcı bir rol oynar. Müzenin temsiliyetinin ciddiliği, devletin ve onun kararlarının kazı ekibinin üstünde olduğunu mahalleliye kanıtlar. Burada yapılan her işin yasalara uygun bir şekilde ve devlet kontrolünde olduğunu gösterir. Müze buradaki işin garantörü ve kontrolörüdür. Müze çıkan bu tartışmalarda bir arabulucu rolü oynar. Bunu devletin resmi temsilcisi olarak yapar. Hegamonik, ikna edici ve güvenilirdir. Kalıntıların yükseldiği asıl alan, sit alanı olduğundan burada herhangi bir imar problemi şimdilik yaşanmamaktadır. Bu avantajlı durum zamana yayılan çalışmalar ve çevre sakinleriyle kurulan iyi ilişkilerle çevre parseller için de geçerli hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu ilişkilerde müzenin oynadığı güven verici rol çok önemlidir.

2001 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığında aldığı izinle bölgede çalışmaya başlayan Doç. Dr. Alessandra Ricci, 2008 yılında itibaren buradaki çalışmalarını İstanbul Arkeoloji Müzeleri başkanlığında bilimsel danışman olarak yürütmektedir. Bilimsel bir kazı için gerekli olan çalışmaların dışında mahalle

muhtarlığı, Belediye, kaymakamlık, cami derneği ve mahalle sakinleriyle işbirliği yaparak; kişisel bir araştırmayı toplumsal bir çalışmaya dönüştürmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda müze de bu toplumsallaşmanın bir parçası haline gelmektedir. Bu araçsallaştırma aynı anda müzenin lehine de çalışmakta kazı alanı kendiğinden müzenin toplumla ilişkiler kurduğu bir noktaya dönüştürmektedir. Müzeyi duvarlarının dışına çıkartma imkanı sağlayanbu tip arkeolojik alanlar, genelde kente geri kazandırılan mekanlardır. Bu tip yerlerde hem müze gibi bir kurum için, hem arkeoloji bilimi için, hem de kent için büyük bir değer yaratılmış olur.

İlk geldiği günlerde molozların ve çöplerin atıldığı metruk bir alanla karşılaşan Ricci,uzun yıllar birlikte çalıştığı müze ile ilişkilerini şu sözlerle özetlemektedir:

“Yerel müzeyle arkeologların kurduğu bu tür bir işbirliğinin arkeolojik alanların korunmasını kolaylaştırır ve fakat İstanbul gibi büyük ve kalabalık bir kentte sadece tek bir müzenin bu işi üstlenmesi de zor.”⁷³

Onun önerisi de Avrupa’da örnekleri görülen bakanlığa bağlı olarak çalışan, kazılar için belli uzmanları bünyesinde barındıran, bir arkeolojik kazının tüm aşamalarını gerçekleştirebilecek kapasitede yapılandırılmış organizasyonların şehir içindeki kazıları yürütmesidir. Her ne kadar ülkemizdeki yasalar gereğince kentsel alanlardaki kazıların yürütücüleri yerel müzeler olmak zorunda olsalar bile, arkeoloji müzelerinin hem kazı alanı ile ilgilenip hem de müzecilik yapması çok zor bir iştir. Özellikle İstanbul gibi hem arkeolojik hem müzeolojik “iş yükünün” yoğun olduğu bir bölgede. Serbest arkeologların istihdam edildiği bu türden arkeoloji büroları, kurtarma kazılarıyla alakalı tüm iş yükünü müzelerin üstünden alabilecek bir alternatif olabilir. Küçükyalı örneğinde müzenin alandaki çalışmaları, iş bölümü yaptığı bilimsel ekip ve kazı ekibi tarafından yürütülmektedir. Bu anlamda burada söz konusu edilen arkeoloji şirketlerinin varlık nedeni ortadan kalkar.

Çalışmalar, finansal sıkıntılardan dolayı kesintilere uğrasa da kazıların kentsel arkeoloji için iyi bir örnek teşkil ettiği söylenebilir. Alanın görece erken bir tarihte sit kararıyla koruma altında olması kent içinde yapılması çok mümkün olmayan bilimsel

⁷³ Sevgili, 2010:s. 36

bir kazıyı mümkün kılmaktadır. Böylece kazının her aşaması herhangi bir kentsel yatırımın tehdidi olmadan ve bilimsel ilkelerden taviz vermeden gerçekleştirilebilmektedir. Bunun yanında bakanlık, yerel yönetim, il özel idareleri, koruma kurulları, meslek odaları, müze ve üniversite ile arkeoloji ekibinin arasındaki işbirliğinin çok iyi olmasını sağlayacak alt yapının oluşturulmasına gayret edilmektedir. Kazıların devam etmesi için gerekli olan kamu ve özel finans desteğinin sağlanması ve bunun sürekliliği için çalışılmaktadır. Uluslararası yasalar gereği sit alanları için hazırlanması zorunlu tutulan alan yönetimi planı taslağı 2015 yılında tamamlanmıştır. Bu stratejik belge ile *“buradaki kalıntıların korunması, geliştirilmesi ve toplumun ihtiyacına göre koruma-kullanma dengesi gözetilerek düzenlenmesi amaçlanmaktadır.”*⁷⁴ Alan yönetimi planı için mahalle sakinlerinin alanın kullanımına dair görüşleri, düzenlenen anketler yoluyla alınmıştır. Tüm paydaşların katıldığı toplantılar düzenlenmiş, bu toplantılara müze de katılmıştır. Müze, daha önce söz edildiği gibi yasaların uygulayıcısı ve denetleyicisi olarak alan yönetimi planının çerçevelendirilmesine görüş ve tecrübeleriyle katkı koymuş, alandaki varlığı mahalleliyle kazı ekibi arasında sit alanı ile ilgili konularda rahatlatıcı bir unsur olmuştur. 2016 yılından itibaren Alan Yönetimi Başkanı o tarihte müze müdürlüğü görevini yürüten ve daha sonra emekli olmuş olan Zeynep Kızıltan’dır. Bakanlık tarafından yapılan bu atama ile Zeynep Kızıltan’ın geçmiş müzecilik deneyimi ve kurumun içinden gelmesi dikkate alındığında alanın sadece kazılması değil aynı zamanda kullanımıyla ilgili de müzenin tasarrufunun olduğu açıktır.

Kentsel arkeoloji bakımından kazının artılarından bir diğeri kazılardan önce jeoradar araştırması yapıp toprak altındaki kalıntıların belgelenmesidir. Bu da kazı ile ilgili planlamalarda kolaylık sağlamıştır. Ayrıca kentsel arkeolojinin disiplinler arası bir bilim dalı olduğu ön kabulüyle şehir plancısından sanat tarihçisine kadar pek çok bilim insanından kazı boyunca destek alınmaktadır. Kazı sonrası yayınlarla beraber medya, internet, sosyal medya gibi iletişim kanallarının kullanılarak bilginin yayılması sağlanmaktadır.

⁷⁴www.kyap.ku.edu.tr. (1 Temmuz 2019)

Kazı sonrası alanı sosyalleşme merkezi haline getirecek çeşitli projeler gerçekleştirilmektedir. Bu projeler, mimari bir strüktürle somutlaşmış bir arkeoparkta hayat bulmaktadır. Küçükyalı Arkeopark Projesi bir kazıevi/ ziyaretçi merkezi, yürüme yolları, engelli rampası, bilgilendirme panoları, dinlenme noktalarını içermektedir. 2004- 2005 yılları arasında hazırlanıp çeşitli sebeplerle uygulanamayan bu projenin 2015 yılında yeniden masaya yatırılmasıyla şekillenmiştir. Bir iki sokak ötesi modern apartmanlarla dolmuş olan bu alanda, kent hafızasını somutlaştıracak, yaşayanların sahipleneceği bir konsepti içeren bir ortak mekan yaratmak amaçlanmıştır. Bunu gerçekleştirirken tepeden alınan kararla değil orada yaşayanların fikirlerinin alındığı, tüm paydaşların sürece dahil edildiği bir yöntem izlenmiştir. Çalışmaların her aşamasında özellikle mahalleliye karşı şeffaf olmaya özen gösterilmiştir. Örneğin kazıevi/ziyaretçi merkezi mimari projesinin anlatıldığı broşürler hazırlanarak mahallede dağıtılmış; bu tip çalışmalar için öncesinde sık sık mahallede bilgilendirme toplantıları yapılmıştır.

Sit alanı sınırları içinde inşa edilen kazıevi/ziyaretçi merkezi tamamen ahşaptır ve yüzeysel tekil temeller üzerine inşa edilmiştir. Sosyal etkinlikler ve kazı ofisi olarak kullanılmak üzere iki birimden ve bunların arasında bir avludan oluşmaktadır. Halkın katılımına odaklanmış bir kentsel arkeoloji projesi olarak burada, yaşayanların sahiplendiği bir koruma bilincini geliştirecek bir yaşam örgütlenmeye çalışılmaktadır. Bir arkeolojik alanın benimsenmesi, sahiplenerek korunması ve canlandırılarak gelecek nesillere aktarılması için arkeoparklar en iyi araçlardır. Buralarda kazılarda bulunan eserlerin sergilenmesi ve günlük yaşamla bütünleşmesi hedeflenir. İnsanlar burada kendi deneyimledikleri faaliyetlerle arkeolojiyi yaşayarak keşfederler. Böylece standart bilgilendirmeden daha farklı olarak bilgi kalıcılaşır. Arkeoparkın temiz ve düzenli görüntüsü orayı korumak için çevre insanların motivasyonunu artırır. Bir zamanlar metruk bir haldeki alanı, kullanılabilir hale getirir. Burası aynı zamanda çevredeki tek yeşil alandır. Olası İstanbul depreminde sığınabilecek tek boşluktur. Bu anlamda arkeopark, atıl durumda kalmış bir kentsel alanının kamu yararına geri dönüşümünü gerçekleştirme aracıdır.

Arkeopark, bugün pekçok projeye ev sahipliği yapmaktadır. Bu projelerden biri olan Limen: Ege'den Karadeniz'e Kültürel Limanlar projesi Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan'daki çeşitli kurumlarla ortaklaşa yürütülmüş; 2015 yılında son bulmuştur. Limen projesinin amacı Karadeniz Havzasındaki tarihi ve kültürel limanların birleştirildiği bir alternatif kültür ve turizm rotasının oluşturulması ve rotaya Tarihi Yarımada, Küçükalyalı ve adaların bağlanmasıdır. Yine Limen projesi kapsamında Kadıköy'den Kartal'a uzanan sahildeki bisiklet yolunun bir kolunun Küçükalyalı Arkeopark'a ulaştırılması amaçlanmaktadır.⁷⁵ Bu yönde çalışmalar Maltepe Belediyesi işbirliği ile yürütülmüş; fakat söz konusu bisiklet yolu hâlâ hayata geçirilememiştir. Gerçekleştğinde İstanbul'da bisikletle ulaşılacak ilk kentsel arkeolojik alan, Küçükalyalı Arkeopark olacaktır. Burada aynı zamanda çevre ilkokullar ve liselerle Kültürel Miras Eğitim programı dahilinde alan gezileri, atölyeler ve sergiler düzenlenmiştir. Yetişkinler için okuma yazma kursları, mahalleliyle kermes, film gösterimi, konser, takas pazarı, iftar yemeği, bayramlaşma gibi etkinlikler yapılmıştır. Tüm bu etkinlikler yoluyla yaşayanların sahiplendiği bir ortak mekan algısının yaratılması amaçlanmaktadır.

Küçükalyalı'da gerçekleştirilen kazı, kategorik olarak kurtarma kazılarından farklıdır. Buradaki kazı herhangi bir kentsel projenin baskısı olmadan yapılabilen ve uzun yıllara yayılan bilimsel bir kazıdır. Kazının bu niteliği, müzeyi alanda çalışan bilimsel ekip ile yıllara yayılan bir ortak çalışmanın içine sokmaktadır. Zaman zaman komplike bir hal alan çalışmalar, finansal kaynak bulmak ve onu yönetmek, kazı, belgeleme, konservasyon, restorasyon, çevre düzenleme, sosyal, kültürel ve eğitim faaliyetleri gibi tüm işlerin kazı ekibi tarafından yapıldığı; tüm bunların denetiminin ve ilgili bürokrasi işlerinin müze tarafından yönetildiği bir çerçeveyi kapsamaktadır. Tüm kazı boyunca müze tarafından görevlendirilen bir temsilci, kazı çalışmalarını İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'na belli periyotlarla raporlamaktadır. Temsilcinin kendisi de bifiil alanda bulunup çalışmalara katılmaktadır. Müze ile alanda devam eden işbirliği, kazı ekibinin müzenin yüzyıllık arkeoloji tecrübesinden de faydalanmasını sağlamaktadır.

⁷⁵www.kyap.ku.edu.tr. (1 Temmuz 2019)

2.2.İki Alanın Kentsel Arkeoloji ve Müze İlişkisi Açısından Karşılaştırılması

Marmaray Metro Projeleri kazıları ile Küçükyalı Arkeopark kazıları, stratigrafinin ve buluntuların yoğunluğu açısından karşılaştırılamayacak kadar farklı iki örnektir. Bu araştırmada bu iki kentsel kazı alanı zaten yukarıda bahsedilen açılardan değil; yönetsel ve yapısal bakımdan ve müzecilik açısından değerlendirilmiştir. İstanbul’da, İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin başkanlığında gerçekleşen her iki kazı da birbirinden farklı yapısal ve yönetsel özellikleriyle İstanbul için iki farklı model oluştururlar.

Marmaray-Metro Projesi kazılarında müze, arazideki arkeolojik kazının yürütülmesi ve kazı sonunda ele geçen bütün buluntuların müzedeki organizasyonundan sorumluydu. Müzedeki organizasyonla kastedilen eserlerin tasnifi, belgelenmesi, restorasyonu, konservasyonu, teşhire hazırlanması ve uygun koşullarda saklanacak hale getirilmesidir. Ayrıca kazı ile ilgili yayınlar yapmak, sergiler ve konferanslar düzenlemek de buna dahildir. Bu kadar büyük, kalabalık ve buluntu açısından zengin bir kazının sadece bürokratik işleri bile büyük bir emek gerektirmektedir.

Küçükyalı’daki arkeolojik kazının ölçeği çok daha küçüktür. Burada Marmaray-Metro Projesi kazılarından farklı olarak kazılar müzenin kontrolünde bilimsel bir ekip tarafından yürütülmektedir. Küçükyalı’da nispeten erken alınan sit kararı ile herhangi bir yatırımcının zaman ve maliyet baskısı olmadan çalışma imkanı oluşmuştur. Marmaray-Metro Projeleri kazıları ise önemli kamuoyu baskısı sonucunda 6848 sayılı karar ile 1995 yılında Tarihi Yarımada’da 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen bölgede gerçekleşmesine rağmen bir an önce bitirilmek istenen büyük bir kentsel projenin baskısı altında devam etmiştir.

Özel arkeoloji şirketleri, Avrupa’da kent içindeki pek çok kazıdan sorumludur. İstanbul’da müzenin tek başına yürüttüğü bu tip kazılar için bu şirketler bir model oluşturabilir mi? Böylece müze, daha etkili müzecilik faaliyetleri gerçekleştirebilir mi? Küçükyalı örneğinde Avrupa’daki arkeoloji şirketlerine gerek

kalmaz. Bu tip bir ihtiyaç arazide bilimsel bir ekibin varlığı ile kendiliğinden ortadan kalkar. Aslında Marmaray-Metro Projesi kazılarının ölçeği de bu tip şirketleri gereksiz kılar. Marmaray-Metro Projesi kazıları kadar büyük kazılar arkeoloji şirketlerinin çapını çok aşan kazılardır. Ayrıca buradaki yönetsel yapıda arkeolog istihdamı açısından kendiliğinden ortaya çıkan sorunlu bir durum mevcuttur. Marmaray- Metro Projesi ve tez yazımı sırasında hâlen devam etmekte olan Beşiktaş ve Haydarpaşa kazıları gibi büyük projelere bağlı gelişen büyük çaplı kazılarda çalışan arkeologlar, müze tarafından görevlendirilir ve denetlenir. Fakat bu arkeologların maaşları yürütücü firma tarafından ödenir. Bu ikili durum arazide çalışan arkeolog açısından çeşitli zorluklar yaratmaktadır. Bu sebeple arazideki arkeolog, kazı üstündeki zaman baskısını çok daha fazla hissetmektedir. Buradaki arkeolog, kendiliğinden ortaya çıkan bir durumla özel arkeoloji şirketi personeli ile devlet müzesinin personeli olmak gibi muğlak bir alanda sıkışır. Arkeolog istihdamındaki sorunlu bu yapının kazı üzerindeki halihazırda gözlemlenebilen olumsuz etkisi özel arkeoloji şirketleri ile ilgili olarak geliştirilecek herhangi bir öneriyi olumsuz yönde etkilemektedir.

İstanbul'daki pek çok temel kazısı ve kurtarma kazısı için Avrupa'da örneklerini gördüğümüz bu şirketler bir alternatif olabilir. Fakat İstanbul'daki bu iki örnek kazı alanı, farklı nedenlerle arkeoloji şirketlerini gereksiz kılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTSEL ARKEOLOJİ VE MÜZECİLİK UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILARAK İNCELENMESİ

Bu bölümde Almanya'daki kentsel arkeoloji uygulamaları incelenmiştir. Almanya'da hem özel arkeoloji şirketleri hem de Eyalet Anıt Koruma Dairesi denilen devlet kurumları tarafından yürütülen kazıların çeşitliliği, İstanbul arkeolojisi için geliştirilecek herhangi bir öneri için iyi bir altlık oluşturacak potansiyeldedir. Almanya, Türk arkeoloji biliminin gelişmesine en çok etkisi olmuş ülkelerden biridir. Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi tarih boyunca hem Anadolu'da hem de İstanbul'da kazılar yürütmüştür. Enstitünün İstanbul'da gerçekleştirdiği kazılar, bu bölümün araştırma konusu kapsamındadır.

3.1. İstanbul Kentsel Arkeolojisinin Bir Parçası Olarak Alman Arkeoloji Enstitüsü

Almanya Türkiye'deki arkeoloji bilimine en fazla etkisi olmuş ülkelerden biridir. Savaştan kaçan Alman bilim insanları Türkiye'ye resmi olarak davet edilmiş ve akademisyen olarak Türk üniversitelerinde görev almıştır. İstanbul ve Ankara'da ilk arkeoloji bölümleri bu akademisyenlerin öncülüğünde kurulmuştur.

Üniversitelerde ders veren bu ilk kuşak Alman akademisyenlerini Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi çalışanı bilim insanları takip etmiş; onlar da İstanbul'daki üniversitelerde hocalık yapmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi müdürleri Martin Schede (1883-1947), Kurt Bittel (1907-1991), Rudolf Naumann (1910-1996), Wolfgang Müller Wiener (1923-1991) ve Wolf Koenigs (1942) Türk üniversitelerinde konuk profesör olarak çalışmıştır. (Akurgal, 1999: s. 18)

Arif Müfid Mansel, Jale İnan, Rüstem Duyuran, Halet Çambel ve Ekrem Akurgal gibi ilk kuşak Türk arkeologların büyük çoğunluğu Atatürk'ün talimatıyla

Almanya’da eğitim almıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi bu ilk kuşak Türk arkeologları, ülkemizdeki arkeoloji bilimine şekil veren arkeologlar olmuştur.

Troia, Boğazköy, Magnesia, Gordion, Pergamon, Priene, Milet, Didyma, Aizonai gibi Anadolu’daki pek çok önemli kazıları yüzyılı aşan süreler boyunca Almanlar yürütmüştür. Bu kazıların pek çoğunun Anadolu’da gerçekleşen ilk kazılar olması, Alman arkeologlarını Osmanlı arkeoloji tarihinin önemli birer aktörü haline getirmiştir. 19. yüzyılın başında arkeolojik buluntuların yurtdışına çıkarılması çoğunlukla problemli durumlar yaratmıştır. Arkeolojik eserler kimi zaman yasadışı yollarla yurtdışına çıkarılmıştır. Bu gibi durumları tersine çevirmek için yapılan yasal düzenlemeler ve nizamnameleri Anadolu’da yapılan bu kazılara borçlu olduğumuz söylenebilir.

Almanya’da Berlin Kraliyet Müzeleri ya da Prusya Bilimler Akademisi gibi kurumlar tarafından sürdürülen Anadolu’daki kazıların yoğunluğu ve sürelerinin uzaması zamanla Türkiye’de bir şube açma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İlk olarak 1896’da Prusya Müzeleri’nin Doğu Şubesi adıyla İzmir’de bir kurum açılmıştır. Theodor Wiegand bu kurumu 1899’da İstanbul Arnavutköy’e taşımıştır. İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiği 4 yıl boyunca kurum kapalı kalmıştır. Daha sonra kurum, sırasıyla Alman Konsolosluğu’nun aşağısında küçük bir eve ve Beyoğlu’ndaki Alman kültür merkezi Teutonia’a taşınmıştır. Bütün bu yer değiştirmelerin sonunda bugünkü Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi 1929 yılında Alman Hastanesi içindeki küçük bir binada faaliyete geçmiştir. Enstitü savaştan sonra 2 Ağustos 1944’te kapatılmıştır. Yeniden açılması 1953 yılında enstitünün Federal Almanya Cumhuriyeti’ne geri verilmesiyle mümkün olmuştur. Kapalı kaldığı bu yıllar boyunca ne durumda olduğunu Harald Hauptmann şu sözlerle açıklar:

„ Kurt Bittel, 1951 yılında ordinaryus olarak İstanbul Üniversitesi’nin davetini kabul edip geri geldiğinde her şeyi, binayı ve hiçbir kayba uğramamış kütüphaneyi yerli

*yerinde bulmuştur. Üniversite, yedi yıl boyunca emanet aldığı enstitüyü özenle korumuştur.*⁷⁶

Enstitü, 1989 yılında Alman Konsoloslugu binası içindeki şimdiki yerine taşınmıştır. İç Anadolu Bölgesi'ndeki çalışmaların koordine edildiği Ankara'daki merkez 1995 yılında kapatılmıştır.

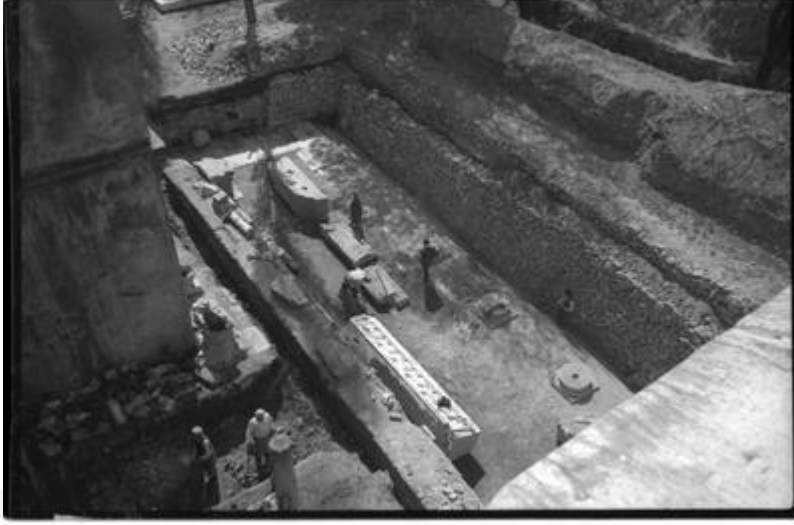
İstanbul içindeki kazılara İstanbul şubesinin 1929 yılında açılması ile başlamıştır. Fakat İstanbul araştırmalarının daha enstitü kurulmadan çok önce başladığı ve uzun bir geçmişi olduğu söylenebilir.⁷⁷ W. Salzenberger, Cornelius Gurlitt, Philipp Forchheimer, Josef Strzygowski gibi isimler Bizans ve Osmanlı anıtlarını çizim yaparak, planlar çıkararak veya fotoğraflar çekerek belgelemişlerdir. Enstitünün kurulması ile İstanbul içindeki arkeolojik araştırmalar ve İstanbul ile ilgili yayınların sayısı artmıştır. İstanbul içindeki pek çok kazı İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve İstanbul Üniversitesi işbirliği ile yürütülmüştür. Bu işbirliği, enstitü müdürlerinin İstanbul Üniversitesi'nde ders vermesiyle daha da pekiştirilmiştir.

Enstitünün İstanbul'daki ilk kazılarından biri olan 1935 yılında A.M. Schneider'in Ayasofya'da gerçekleştirdiği kazılarda, bugünkü zeminin yaklaşık 200 metre altında sütun kaideleri, frizler ve Nika ayaklanmasında (M.S. 532) yakılarak yok olan eski Ayasofya'nın anıtsal girişine ait mimari kalıntılar gün yüzüne çıkmıştır.⁷⁸ Kazı yeri bugünkü müzenin önünde görülebilir haldedir. Kazılar sonucu ele geçen mimari buluntular bugün bahçede sergilenmektedir. Schneider daha sonra 1942 yılında yeni adliye binası inşaa edilirken ortaya çıkan Eufemia Kilisesi'nde kazılar yapmıştır.

⁷⁶ Hauptmann, 1999: s. 37

⁷⁷ Hauptmann, 1999:s.37

⁷⁸ www.ayasofyamuzesi.gov.tr (12.10.2019)

Görsel 3.1.1: Ayasofya Kazısı

Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi-DAI-IST-KB1262

Görsel 3.1.2: Euphemia Kazısı

Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB0847

Schneider, İstanbul'un özellikle Bizans yapılarını ve şehir surlarını belgelemiştir. 1931 yılında H. Lietzmann ile birlikte İstanbul'un tarihi surlarını çalışmıştır. Schneider, tarihi yapıların temellerine ulaşp; onları arkeolojik olarak ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Araştırmalarını yazılı kaynaklardan daha çok arkeolojik kanıtlara dayandırmak istemiştir. Çizimlerden oluşan Bizans Kentin Topoğrafya ve

Arkeolojisi İçin Ön Çalışmalar (Byzanz Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt) adlı yayını; yaptığı arkeolojik kazılar ve İstanbul'daki kanalizasyon çalışmaları sırasında gün yüzüne çıkan mimari buluntuları belgelemesi ile ortaya çıkmış bir eserdir. Yıllar sonra W. Müller-Wiener, 1957-91 yılları arasındaki araştırmalarını kapsayan İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası isimli eseri ile erken yaşta ölen Alfons Maria Schneider'in yayınının devamı niteliğinde bir çalışma gerçekleştirmiştir. Müller-Wiener bu çalışmasında İstanbul'un Bizans ve Osmanlı Dönemi yapılarını çizim ve fotoğraflarla belgelemiştir. Bu kitap bugün pek çok araştırmacı için temel bir kaynak niteliğindedir. Müller Wiener ayrıca İstanbul Limanı isimli yayını ile liman kenti İstanbul'un deniz faaliyetlerini incelemiştir.

Hipodrom'daki Büyük Saray'ın kalıntıları Theodor Wiegand ve Mamboury tarafından 1934 yılında yayınlanmıştır.

Görsel 3.1.3: Büyük Saray

Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-2760

1929-1945 M. Schede – P. Schneider: İstanbul Theodosius- Dikilitaşı, Hipodrom, Valens Su Kemerli, Aya Sofya'nın ön avlusu, Odalar Camii, Kilise Camii, Euphemia Kilisesi'nde arkeolojik kazılar yapmıştır.

1978’de U. Peschlow’un Aya İrini’de gerçekleştirdiği araştırmaları yapı ile ilgili temel başvuru kaynaklarından biridir. Buradaki kazılarda ortaya çıkartılan mimari parçalar Ayasofya Müzesi’nde sergilenmektedir.⁷⁹

Kurt Bittel, 1952 yılında Kadıköy Fikirtepe’deki kazılarda İstanbul Üniversitesi ile birlikte çalışmıştır.

1960-75 yılları arasında R. Naumann, Hipodrom’daki iki Erken Bizans Dönemi yapısı Antiochos ve Lausos saraylarında kazılar yürütmüştür. 1950-1952 yılları arasında Antiochos Sarayı’na denk gelen alanda inşaa edilmek istenen adliye binasından dolayı burada kurtarma kazıları yapılmıştır. Bunlar buradaki ilk arkeolojik kazılardır. Daha sonra 1964 yılında enstitü müdürü Rudolf Naumann’ın burada yürüttüğü kazılar yapının en nitelikli şekilde ele alındığı çalışma olmuştur. Bu yapının Euphemia ile aynı yapı olduğu, sarayın bir bölümünün kiliseye dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Yakın zamana kadar otopark olarak kullanılan bu alanda şu anda restorasyon çalışmaları yapılmaktadır. Lausos Saray’ına ait kalıntılar bütünlüğünü daha iyi korur haldedir.⁸⁰

Görsel 3.1.4: Lausos Sarayı duvar kalıntısı

Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi D-DAI-IST-KB4114

⁷⁹ www.tayproject.org (17.10.2019)

⁸⁰ www.arkeologlardenegist.org (12.10.2019)

Ayrıca 1965- 1966 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Alman Arkeoloji Enstitüsü Naumann başkanlığında Myrelaion Manastır Kilisesi /Bodrum Camii'sinde Chalkoprat Kilisesi, Aya Irini, Forum Tauri'de kazılar yürütmüştür.

Enstitü bugün hâlâ Pergamon, Boğazköy ve Göbeklitepe'de kazılar yapmaktadır. İstanbul Şubesi'ndeki kütüphanede ve fotoğraf arşivinde barındırdığı zengin koleksiyonu ile araştırmacılara kapılarını açmaktadır.

3.2. Almanya Kent Arkeolojisinin Yapısal Durumu

Avrupa'da her bir ülke sınırları içindeki arkeolojik mirası ortaya çıkarma ve kayıt altına alma konusunda çeşitli yasal ve yönetsel düzenlemeler geliştirmiştir. Bu tez için araştırma bölgesi olarak birbirine benzer bir gelişim gösteren Avrupa ülkeleri arasından Almanya seçilmiştir.

Özellikle Almanya'da II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımlar nedeniyle gerekli duyulan imar faaliyetleri, beraberinde kentsel arkeoloji ile ilgili uygulamaları zorunlu kılmıştır. 1970'lerde metodolojik düzenlemeler, disiplinler arası çalışmalar geliştirilmiştir. Kentsel arkeoloji çalışmaları hızlı kentleşme baskısının arttığı 1980'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Doğu Almanya'nın tarihi kentsel dokusu ile çalışma alanı genişlemiştir. Almanya'daki federal yapı nedeniyle arkeolojik verilerin kent planlamalarına dahili, eyaletlere göre farklılık göstermektedir. Almanya'da toplam 16 federal yönetim bölgesi vardır ve her eyaletin kendi koruma yasası bulunmaktadır. Bu yasalar eyaletlere göre farklılıklar göstermektedir.

Bunun yanı sıra bu farklılaşma dünyanın diğer kentlerinde olduğu gibi kentsel yenileme dalgalarının gerçekleştiği dönemlere göre de şekillenmiştir. Ayşegül Altınörs Çırak'a göre, Almanya'da farklı dönemlerde farklı kentlerde farklı tepkiler ortaya çıkmıştır. 1970'ler ve 1980'lerde kentsel planlamalar yapılırken arkeolojik değerlerin korunmasına farklı yaklaşımlar geliştirilmiş, 1990'lardan sonra kentlerdeki arkeolojik alanlara ilginin fazlasıyla arttığı gözlenmiştir. Küçük kentlerde arkeolojik değerlerin korunması için kimi yatırımlardan vazgeçilebilirken; büyük

kentlerde alışveriş merkezleri, otopark inşaatları için bu değerlerin gözardı edildiği olmuştur.⁸¹

Almanya'daki kültür politikasının üç ayrı yönetim şekli vardır.

1. Merkezi Hükümet
2. Federal Otorite
3. Yerel Yönetim

Merkezi seviyede Kültür ve Medya Bakanlığı ve ona bağlı alt birimler, federal seviyede Kültür Komisyonları ve Eğitim ve Kültür Bakanlıkları beraber çalışırlar. Yerel seviyede ise yerel otorite ve konseyler beraber çalışırlar. Yerel otoritelerin yasal bir yaptırım gücü yoktur.⁸² Arkeolojik bulgular federal yönetimler tarafından kayıt altına alınmaktadır. Federal yönetimler şehir planlamasından sorumlu olan bölgelerindeki tüm belediyelerle ilişki halindedir. Bu kurumlar ellerindeki arkeolojik datayı şehir planlamaları açısından kullanılabilir hale getirirler. Yayınlar federal ölçekte yapılır. Her bir eyaletin miras koruma yasasının toplandığı bir yayın Alman Ulusal Miras Komitesi tarafından 1990'lı yılların sonunda çıkarılmıştır. Federal bölgelerde arkeolojik araştırmalar bu yayında belirtilen yasal sınırlar kapsamında yapılır. Yerel yönetimler ve federal yönetimler arkeolojik dataları kaydetmek için farklı bilişim sistemleri kullanabilmektedir. Bu da bir karmaşa nedenidir. Yapılan çalışmaların takibi, yönetsel sorumluluğun dağılımı ve ulusal bir veri tabanının oluşturulması gibi konularda federal yapının belli dezavantajları bulunmaktadır.⁸³

3.3. Kentsel Arkeoloji ve Müze İlişisine Almanya Modelinden Örnekler

Almanya'da kentsel arkeoloji uygulamaları eyaletlere göre farklılıklar gösterir. Kazılar bazı eyaletlerde çerçevesi yasal olarak belirlenmiş bir şekilde çalışan ve Almanya Eyalet Anıt Koruma Dairesi denetiminde özel arkeoloji şirketleri

⁸¹ Çırak, 2010: sy 110-111

⁸² Çırak, 2010: sy 120-121

⁸³ Çırak, 2010: s.164-220

tarafından; bazı eyaletlerde ise Eyalet Anıt Koruma Dairesi (*Landdenkmalamt*) tarafından yürütülmektedir. Anıt Koruma Dairesi, sorumlu olduğu eyaletin yerüstü ve yeraltı olmak üzere tüm tarihi mirasından sorumludur. Kent içinde yapılan arkeolojik kazılar da bu kurumun sorumluluğu altındadır. Kurum bünyesinde arkeologlar, antropologlar, haritacılar, konservatörler, mimarlar ve uzman kazı işçileri; yani bir arkeolojik kazı ekibi için gerekli olacak uzmanlar daimi olarak çalışır. Almanya’da üniversiteler kazı yapmaz. Daha çok üniversite öğrencileri Anıt Koruma Dairesi’nin kazılarına stajyer olarak katılırlar. Üniversiteler inceleme ve yayın yapmak istediklerinde bu kurumların eserler için özel olarak hazırlanmış koşullardaki arşivlerinden yararlanırlar. Kazılarda bulunan tüm malzemeler, bu kurumlara bağlı arşivlerde buluntunun uzmanının uygun gördüğü şekilde depolanır.

Ayrıca Almanya’da pek çok eyalette özel arkeoloji şirketleri kentsel alanların kazısını yürütür. Tez araştırması için Almanya’daki arkeoloji şirketleri ve bir Anıt Koruma Dairesi ile temasa geçilmiştir. Çünkü Almanya’da kentsel kazıları bu iki kurum yapmaktadır. Arkeoloji müzeleri de tıpkı üniversiteler gibi kazılarla ilgili herhangi bir sorumluluk altına girmez. Arkeoloji müzeleri sadece eserlerin teşhiri ile ilgilenir ve konu ile ilgili etkinlikler yapar.

Almanya’da eyaletlere göre gözüken uygulamalardaki bu çeşitliliğin, İstanbul için tezde geliştirilebilecek bir öneriye iyi bir altlık oluşturacağı düşünülmüştür. Araştırma çerçevesinde arkeoloji şirketleri yöneticilerinden kendilerine gönderilen üç soruyu cevaplamaları istenmiştir. Bu üç soru şu şekildedir:

1. Kısaca şirketinizin yapısını tanıtabilir misiniz? Sorumlu olduğunuz herhangi bir projede yaklaşık kaç arkeolog istihdam etmektesiniz ve arkeologlar kim tarafından görevlendirilirler?
2. Arkeoloji müzeleri ile ortak çalışıyor musunuz?
3. Üniversiteler ya da çeşitli bilimsel enstitülerle ortak çalışıyor musunuz?

Son görüşme (6. Görüşme) Bayern Eyalet Anıt Koruma Dairesi ile yapılmıştır. Arkeoloji müzeleri kazı yapmadığı için bu müzeler kentsel arkeoloji ve müze ilişkisi açısından konu dışı kalmıştır. Ayrıca Baden- Württemberg Eyalet Anıt

Koruma Kurulu'nda arkeolog olarak çalışmış Manisa Celal Bayar Üniversitesi Dr. Öğretim Görevlisi Güler Ateş'le sözlü mülakat yapıp bu konudaki görüşleri alınmıştır.

Bu sorulara verilen cevaplar aşağıdadır.

1. Görüşme:

“Bizim işletmemiz iki kişiden oluşan küçük bir işletmedir. Küçük çaplı işler üstlendiğimiz için bu konuda yeterince temsil gücü olan bir örnek olmayabiliriz.

Bayern eyaletinde arkeolojik şirketlere iş verenler, kanunun belirlediği üzere inşaat şirketleridir. Yani belediyeler, özel kişiler, devletin kendisi veya herhangi bir devlet kuruluşu işvereniniz olabilir. Söz konusu bu inşaat sahiplerine, ruhsat almak için başvurdukları zaman, önce arkeolojik bir araştırmanın yapılması gerektiği bildirilir. Onlar da bu işi yapan bir kazı firmasını görevlendirirler. Bu araştırmanın giderleri de -normal şartlarda- inşaat sahibi tarafından karşılanır. Bunun temelini Bayern Anıt Koruma Dairesi'ne buna bağlı olan “sebeplere ilişkin ortadan kaldırma ve masrafları karşılama zorunda olması” ilkesi (Verursacherprinzip) oluşturur.

Elbette arkeoloji müzesi ile birlikte çalışıyorum. Ayrıca diğer müzelerle de. Biz mümkün olduğu kadar müzelerle sıkı bir bilgi alışverişi yapmaya çalışıyoruz ve müzenin bizden isteklerini yerine getirmek istiyoruz. Ama bu tip durumlar nadiren gerçekleşir.

Genellikle inşaatçı firmanın yapılan arkeolojik kazının kalitesine olan ilgisizliği gibi bir sorun vardır. Onlara göre önemli olan kazının çabuk yapılması ve olabilecek en az masrafla bitirilmesidir. Bu sizce de bilinen bir durum olmalıdır. Bayern'deki kazılar, Anıt Koruma Dairesi tarafından denetlenmektedir. Anıt Koruma Dairesi bir tür uzman danışma kurulu gibi iş görür.

Bayern'de yapılan kazılarla ilgili bir başka sorun, kazıların kontrol altında tutulamayacak kadar çok sayıda olmasıdır.

Anıt Koruma Dairesi'yle bütün kazı şirketlerinin sıkı bir ilişkisi vardır ve bizimle de olduğu gibi şirketlerle daire arasında bilgi alışverişi yapılmaktadır. Kazı firması olarak bizim üniversitelerle ilişkimiz çok azdır.”

Dr. Anja Pütz (Bayern, Arkeoloji Şirketi)

2. Görüşme:

“Biz, Mart2019 tarihinde kurulmuş henüz çok yeni bir kazı şirketiyiz . Fakat diğer firmalardaki tecrübelerimize dayanarak, sizin sorularınıza cevap vermek istiyoruz.

Biz çok yeni kurulmuş üç kişiden oluşan küçük bir şirkettiz. Sorumlu olduğumuz tüm projeleri şirket sahibi koordine eder, soruları yanıtlar ve teklifler yazar.

Yüzey araştırması için genelde bir kişi görevlendiririz. Eğer yüzey araştırmasında herhangi bir buluntu ele geçmezse, yüzey araştırması ile ilgili tüm belgeleme işleri de bu kişinin görevidir. Bu durum Almanya'da eyaletlere göre değişiklik göstermektedir.

Buluntular ele geçer ve bir kazı yapılması gerekirse, buluntu durumuna göre alana 1-5 kişi arasında değişen sayıda bir ekip gönderilir. Bu ekipte alışlageldiği üzere bilimsel bir uzman (yüksek lisans veya doktora yapmış bir arkeolog), bir bilimsel yardımcı eleman (arkeolog veya kazı teknikeri) ile çok sayıda kazılarda uzmanlaşmış çalışanlar (öğrenciler ve daha ziyade tecrübesi olan sezon işçileri) katılırlar.

Görevlendirme her zaman inşaat sahibi yani arazi sahibi tarafından yapılmaktadır. Bunlar, herhangi bir devlet kurumu, belde veya köy idaresi, kiliseler, özel kişiler veya çoğunlukla hat döşeyen enerji sektöründen özel şirketler olabilir. Uygulama uzman danışmanlık olarak kazı şirketindedir. Kontrol ve denetleme görevi ise o yerin Anıt Koruma Dairesi'ne aittir. Bu kurul kazı alanında alınacak önlemleri de belirler.

Bazı kentlerde, o yerin hukuki ve arkeolojik denetimi, yalnız kent bölgesinde tecrübe sahibi olmuş (oralarda yapılan tüm kazılar üzerine bilgi sahibi) bir kent arkeoloğu görevlendirilir. Kendisi arkeolojik buluntuların yönetimini yapar, arkeolojiyle ilgili tüm kurumları, yani müzeleri ve üniversiteleri bilgilendirir.

Kendi şahsıma göre, varolan çözümler arasında en etkili ve en iyi çözüm budur. Bir kent arkeoloğu, kendi kentini her bakımdan çok iyi bilir ve diğerlerinin de yararlandığı büyük bir ağ oluşturabilir. Kent arkeoloğu nerede ve nasıl kazı yapılacağına da karar verir; zira konuyu en iyi bilen kişi o olduğu için buna karar verebilecek donanıma sahiptir.

Bana göre, her kentin ve her kasabanın kendisine ait bir kent arkeoloğunun olması ve bu kişinin sorumlu olduğu alanda yapılacak arkeolojinin bütün koordinasyonundan sorumlu olması en güzel çözümdür.

Şimdiye kadar arkeoloji müzeleri ile yolumuz hiç kesişmedi ama söylediğim gibi biz çok yeni bir şirketiz. Mesleki geçmişimde sadece bir kez müzeyle kişisel işbirliğim olmuştur.

Ama ileride bu işbirliğinin çok daha sıkı olmasını dilerim. Çünkü bu tür bir ilişki her iki tarafın da faydalanabileceği bir ilişki olacaktır.

Öğrenciliğimde çok sayıda arkeoloji enstitüleriyle ilişki içindeydim. Şirketim adına arkeoloji ile ilişkili tüm kurumlarla gerektiğinde memnuniyetle bilgi alışverişi yapmaya hazırım. Fakat bu tip ilişkiler daha ziyade kişisel ilişkilere dayanmaktadır. Halihazırda üniversite ile kazı firmaları arasında herhangi bir işbirliği mevcut değildir. Tam tersine üniversiteler, kazı şirketinin işini kesinlikle reddederler ve bilimsel bulmazlar. Örneğin öğrenciliğim sırasında bir kazı şirketinde çalışmak istediğimde orada çalışmam tavsiye edilmemişti. Böyle bir kazı, bilimsel bir kazı olarak kabul edilmediği için öğrenimim açısından geçerli sayılmayacağı bana söylenmişti.

Şahsi tecrübelerime dayanarak, maalesef bunun tam tersinin doğru olduğunu söylemek isterim. Ben çok sayıda öğrenim amaçlı bilimsel kazılara katıldım. Bu tip kazıların, genellikle arkeoloji şirketlerinin kazılarından açıkça daha kötü olduğunu

söyleyebilirim. Nesnel veya zaman açısından değil, tam tersi profesyonel arazi arkeoloğunun rutini ve tecrübeleleri kısıtlı olduğundan.

Mailinizdeki son soruya:

Kazı şirketleri özel firmalardır ve diğer branşlarda olduğu gibi Pazar şartları bu şirketler için de geçerlidir. „Sebepl olanın ortadan kaldırması gerektiği ilkesi“ her eyalette farklı tarihlerde uygulanmaya başlandığı için Alman eyaletlerinde farklı sistemler söz konusudur.

Kazı firmalarının çalışmalarını denetleme işi kesinlikle o eyaletin resmi bir kurumu tarafından yapılmaktadır ama eyaletler arasında yaptırım ve belgeleme açısından farklar vardır. Ben bunu bir olumsuzluk olarak görmekteyim. Bana göre bütün Almanya için standart bir sistemin olması çok daha iyi olacaktır. Eyaletler arasındaki bu tip farklar nedeniyle aynı arkeolojik durumlar, her bir eyalette farklı değerlendirilerek inşaat sahipleri için birbirini tutmayan maliyetlere yol açmaktadır.

Şimdiye kadar Almanya’da kimse, kazı firmalarının sosyal standartizasyonu üzerine bir denetim yapmamıştır. Alman yasalarının çalışma hayatıyla ilgili boşluklarından bazı firmalar yararlanmaktadır. Şu sıralar Chartered Institute for Archaeologist’in (CIfA) bir üye firması, bütün Almanya çapında bir meslek birliği rolü üstlenmekte ve arkeoloji şirketleri için bir sertifika sistemi kurmaya çalışmaktadır. Bu sertifika sistemiyle şirketlere sosyal konularla ilgili asgari standartlar getirmekve işçiyi korumak amaçlanmaktadır. Bu sistemin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği henüz belli değildir.”

Sarah Wolff (Tauberfranken, Arkeoloji Şirketi)

ADW Archäologische Dienstleistungen Wolff

Dr.-Rudolf-Wobser-Str. 4

<http://www.archaeologie-wolff.de/7922> Lauda

3. Görüşme:

“Biz, inşaat sahipleri/yatırımcılar tarafından açılan ihalelerle görevlendirilen arkeoloji şirketiyiz. Bizi teftiş eden daire ilgili devlet dairesi olup; yerine getirilmesi gereken tüm işler ve belgelemeler yönergeler ile belirlenmiştir. Genellikle, Kazı Tekniği El Kitabı doğrultusunda çalışılmakta ve kazı nedeniyle oluşan her yeni durum için izin alınmalıdır.

Kazı ekibimizde çoğunlukla bilimsel bir kazı başkanı (arkeolog), 1 teknik yönetici (kazı teknisyeni), 2-3 kalifiye eleman (uzman işçi, eskiden acemi de) ve 2-3 yardımcı (eskiden çoğunlukla acemi) birlikte çalışmaktadır. En az iki kişi en çok sekiz kişi (nadiren daha çok) olmak üzere kazılacak yerin büyüklüğüne göre kazı ekibi oluşturulmaktadır. Çalışanların bir kısmı kadrolu bir kısmı da taşaron çalışandır.

Toplam olarak bizimle sürekli olarak çalışan on iki elemanımız vardır. Sürekli çalışanlarımızın üçü bilim insanı, ikisi teknisyen, altısı kalifiye işçidir. Şu sıralar bir de yardımcı personel istihdam etmekteyiz.

Kazı sonunda buluntu malzeme yıkanıp kataloglanır ve ilgili devlet dairesine geçici bir değerlendirme raporuyla verilir. İlgili devlet dairesinin onayı olmadığı takdirde müzelerle ortak bir çalışma yapılamaz.

Üniversitelerle ortak bir çalışmamız olmamaktadır. Biz daha çok tecrübeli üniversite öğrencileriyle onları da maddi olarak desteklemiş olmak için çalışmaktayız.”

G. Stumpf (AGM ArkeolojiŞirketi)

G. Stumpf-Hanfland, Th. LimpertAGM

Dr. Bach-Str. 7, 89344 Aislingen 09075 957501; mobil(Stumpf) 01577
4687118,

Limpert

4. Görüşme:

“Biz Bayern’de bağımsız olarak çalışan ticari bir kazı şirketiyiz. Bayern’de kültür varlıklarıyla ve dolayısıyla arkeolojik kazılarla, müzeler ve üniversiteler değil, Bayern Anıt Koruma Dairesive kaymakamlık makamı ilgilenmektedir. Bayern, idari görevleri kaymakamlıklarla üstlenilmiş birçok ilçeye bölünmüştür (Örneğin: Landkreis Augsburg, Landkreis Neuburg-Schrobenhausen vs.). Yasalalara göre özel veya tüzel bir inşaat firması, bilinen ve daha önce tespit edilmiş bir kültür varlığının yakınında veya sahasında inşaat yapmak isterse, bu inşaat çalışmalarına arkeolojik açıdan eşlik edilmesi yasal bir zorunluluktur. Bu konuda idari birimlerce kaymakamlığa haber verilir.

Bayern’deki hemen hemen bütün arkeolojik ön araştırmalar ve kazılar özel şirketler tarafından yapılmaktadır. Bu şirketler inşaat firmaları tarafından görevlendirilmektedir. Kazı ile ilgili tüm masraflar da onlar tarafından karşılanmaktadır. Biz kaymakamlıklarla ve Bayern Anıt Koruma Dairesi ile sıkı bir işbirliği içindeyiz. Fakat müze ve üniversitelerle çalışmamaktayız. Müze ve üniversiteler kendi araştırmalarını yapmaktadır ve bunun için gerekli giderleri kendileri karşılamaktadır. Buralarda genellikle öğrenciler görevlendirilmektedir.

Bizim şirketimiz, kayıtlı bir kazı firması olup; iki yöneticisi ve birçok bilimsel kazı yöneticisi, teknisyen, uzman ve yardımcı çalışanları vardır. Biz bilimsel bir firmayız ve işletme kurallarına uygun çalışmak zorundayız. Biz kamu bütçesinden yararlanmamaktayız.

Bir projedeki arkeologların sayısı, ele geçen buluntuların sayısına göre değişmektedir. Genellikle beş ile on kişi arasında değişen ekiplerle çalışmaktayız.

Kazı sonunda Bayern Anıt Koruma Dairesi’ne arazideki bütün çalışmaları anlatan bir kazı raporu veririz.

Kazının (kazı sonucunda ele geçen buluntuların) korunması da Kaymakamlık Koruma Kurulu tarafından yapılmaktadır.

Almanya'daki bu sistemi Türkiye'de uygulamak maalesef mümkün olmayacaktır. Çünkü biz federal bir yapıya sahibiz ve Almanya'nın her eyaletinde anıtları koruma yasaları kendilerine göre düzenlenmiştir. Bayern'de Nordrhein-Westfalen'de 20 yılı aşkın süredir özel kazı şirketleri vardır ama bazı eyaletlerde henüz bulunmamaktadır.”

Melanie Zobl (Bayern, Arkeoloji Şirketi)

5. Görüşme:

“Biz Fodilus GmbH (Gesellschaft mit begrenzter Haftung) arkeoloji ve kazı tekniği bürosuyuz. Şu sıralar yaklaşık otuzbeş kişi firmamız adına çeşitli arkeolojik kazılarda çalışmaktadır. Şirketimiz, Dr. Ralf Keller, Sascha Schmidt M.A. ve Dr. Gerd Stegmaier mülkiyetindedir. Bizim çalışma alanımız Baden-Württemberg eyaletiyle sınırlıdır.

Firmamız, belediyeler, özel yatırımcılar veya çok nadiren Anıt Koruma Dairesi tarafından görevlendirilip arkeolojik kazılar yapmaktadır. Baden-Württemberg eyaletindeki kurtarma kazıları, Anıt Koruma Dairesi'nce belirlenen yönetmelik çerçevesinde yapılmak zorundadır ve yatırımcıya ruhsat verilirken kurtarma kazısının yapılması şartı konmaktadır. Bunu yerine getirmek yatırımcıların görevidir. Bu doğrultuda yatırımcılar, arkeoloji alanında uzman bir şirketi görevlendirirler.

Bir projede yer alan çalışan sayısı projenin büyüklüğüne bağlıdır. Arazide küçük kazılar için bir veya iki eleman birkaç günlüğüne; büyük ölçekli kazılar için 20 kadar işçi 18 aydan fazla çalışması gerekmektedir. Biz buluntuları değerlendirecek bir ekibi de ayrıca hazır tutmaktayız. Şu sıralar iki büyük, bir orta ve bir küçük kazı alanında arkeolojik çalışmalar yapmaktayız. Şu anda neolitik bir yerleşme, Geç Neolitik Dönem'den bir mezar alanı olan bir Bronz Çağı yerleşmesi ile Erken Ortaçağ Dönemi'ne ait bir yerleşim yerinde kazılar yapmaktayız.

Ne üniversitelerle ne de arkeoloji müzeleri ile çalışmıyoruz.

Biz yatırımcıların hukuki zorunluluklarını yerine getirmekteyiz. Bizim yaptığımız dar kapsamlı bir araştırma değildir. Üniversiteler ve arkeoloji müzelerinin bu tarz hukuki yükümlülükleri yoktur. Bu kurumlar Baden-Württemberg eyaletindeki kazılarda alt bir grup rolü oynarlar. Biz büyük oranda öğrencilerle çalışmaktayız ve onların yetişmesine yardımcı olmaktayız.”

Sascha Schmidt (Baden-Württemberg, Arkeoloji Şirketi)

6. Görüşme:

“Biz, Sachsen-Anhalt Eyaleti Anıt Koruma ve Arkeoloji Dairesi ile Prehistorya Müzesi olan resmi kurumuz. Burada söz konusu olan sorumluluk alanı bir tek şehir değil, Federal Almanya’da bir eyaletin tümüdür.

Bizim enstitümüz eyaletin bütün yeraltı kültür varlıkları, prehistoryası ve anıtlarından sorumludur. Eyaletteki arkeolojik belgeleme çalışmaları konusuna gelince, bunlar gayet mükemmel bir şekilde organize edilmektedir. Buluntular Prehistorya Müze’imizde sergilenmektedir. Müze ve arkeolojinin bu yakın teması bizi daha güçlü bir kurum haline getirmektedir. Eğer bu iki konu bölünmüş olsaydı çalışmalarımızın arkeolojik önemi mutlaka daha da azalırdı.

Özetle, söylediklerim bütün arkeolojik belgelerin bizim kurumumuzda yapıldığı anlamına gelmektedir.”

Susanne Friedrich (Bayern, Eyalet Anıt Koruma Dairesi)

Bu yapılan görüşmeler, Almanya’da bu tip şirketlerin bilimselliğinin sorgulandığını göstermektedir. Teknik becerisi yüksek uzman bir kadrodan oluşan bu şirketler, zaman zaman işverenin yani arazi ya da bina sahibinin istekleri doğrultusunda ve zaman baskısı altında çalışmaktadır. Bu tip özel şirketlerin üniversite veya müzelerle hemen hemen hiç teması yoktur. Daha çok buluntuyu doğru bir şekilde belgeleyerek toprak altından çıkarmak gibi bir prensiple çalıştıkları tespit edilmiştir. Burada arkeolojiye daha çok eseri toprak altından çıkaran teknik bir

iş gibi bakan bir yaklaşım söz konusudur. Toprak altında çıkarılan eser ilgili bilim insanının araştırma konusu olana kadar ya da müzede sergilene kadar arazideki bilgi ile eser arasındaki bilgide belli kayıplar oluşmaktadır. Böyle bir durum İstanbul Arkeoloji Müzeleri için söz konusu değildir.

Almanya’da devlet denetiminin çok sıkı olması bu şirketlerin güvenilirliği ile ilgili sorunları ortadan kaldırmış olmalıdır. Fakat gelen cevaplardan da anlaşıldığı üzere bilimsel güvenilirlikle ilgili kuşklar mevcuttur. Özel arkeoloji şirketleri, kuralların sık sık esnetildiği bir kültür yapısının olduğu bizim ülkemiz için düşünüldüğünde devlet denetiminin çok daha sıkı olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu tip şirketlerin kazılara tüm yıl boyunca devam etmesi ve pek çok arkeoloğun buralarda istihdam edilebiliyor olması gibi avantajları olsa da arkeoloji ve müze arasındaki bağlantıyı koparması ve güvenilirlik meselesi yüzünden pek çok dezavantajı vardır.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Arkeoloji Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Güler Ateş ile Sözel Görüşme

“Almanya’da kentsel arkeoloji uygulamaları eyaletlere göre farklılıklar gösterir. Kazılar bazı eyaletlerde çerçevesi yasal olarak belirlenmiş bir şekilde çalışan ve Anıtlar Koruma Kurulu tarafından denetlenen özel arkeoloji şirketleri tarafından; bazı eyaletlerde ise Anıt Koruma Dairesi (Landesdenkmalamt) tarafından yürütülmektedir. Anıt Koruma Dairesi, sorumlu olduğu eyaletin yerüstü ve yeraltı olmak üzere tüm tarihi mirasından sorumludur. Kent içinde yapılan arkeolojik kazılar da bu kurumun sorumluluğu altındadır. Kurum bünyesinde kazı teknikerleri, arkeologlar, antropologlar, haritacılar, konservatörler, mimarlar ve uzman kazı işçileri; yani bir arkeolojik kazı ekibi için gerekli olacak tüm uzmanlar daimi olarak kadrolu olarak çalışır. Almanya’da arkeolojik kazılarda teknik eleman olarak çalışan kişiler üniversitelerde eğitiliyor; birçok üniversitede buna yönelik programlar var. Teknikerler topraktaki kalıntının hangi yöntemle çıkarılacağını, kullanılacak aletleri ve belgeleme yöntemlerini öğrenirler. Almanya’da üniversiteler

kazı yapmaz. Daha çok üniversite öğrencileri Anıt Koruma Dairesi'nin kazılarına stajyer olarak katılırlar. Üniversiteler inceleme ve yayın yapmak istediklerinde bu kurumların eserler için özel olarak hazırlanmış arşivlerinden yararlanırlar. Kazılarda bulunan tüm malzemeler, bu kurumlara bağlı arşivlerde buluntunun uzmanının uygun gördüğü şekilde depolanır. Üniversitedeki bilimsel personeller bu dairenin kazılarında danışman olarak görev yapabilirler. Herhangi bir yerde başlanmış bir kazı tamamlandığında sırada nerenin kazılacağına bu daire karar verir. Kazılar on iki ay boyunca devam eder. Kazıyı genellikle bir arkeolog ya da kazı teknikerleri yönetir; ekipler gerek görülmedikçe değişmez. Yani aynı ekip yıllarca sırasıyla farklı kazıları gerçekleştirir.

Anıt Koruma Dairesi sürekli yayınlar yapar; kazı raporlarını yayınlar. Arkeoloji şirketleri bu daire tarafından görevlendirilir. Bir nevi devlet kurumunun teşeron şirketlerle çalışması gibi. Genellikle kurumun en yakınındaki arkeoloji müzesi ile birlikte çalışılır. Sergilenecek eserler doğrudan müzeye gider.

Ben 1997-2003 yılları arasında, Baden-Württemberg Eyaleti Landesdenkmalmamt'ın farklı kazılarında çalıştım. Birisi Heidelberg yakınında bir Ortaçağ yerleşmesi olan Ladenburg'daki Roma Dönemi kalıntılarındaki kazıydı. Diğeri ise otoban yapımında açığa çıkarılan bir Roma Dönemi çiftliğindeydi. Kazılarda öğrenciler haftada iki günden başlamak üzere kısmi zamanlı olarak çalışabiliyor.

Böyle bir sistemin avantajı kazıların profesyonel ve gerçekten bu iş için yetiştirilmiş uzman kişiler tarafından yürütülmesi ve asgari veri kaybının sağlanabilmesi. Ayrıca bu kazılarda çok iyi belgeleme yapılabilirdi. Çünkü teknikerler stratigrafik kazı yapabilen, çok iyi çizim yapabilen, fotoğraf çekebilen; tüm teknolojik aletleri en iyi şekilde kullanabilen kişilerdi.

Bu tip sistemin dezavantajı ise personel azlığı nedeniyle eserin yorumu ve ne ifade ettiği üzerinde pek durulmuyor; kazıya tamamen teknik bir operasyon gözüyle bakılıyor. Dolayısıyla eserlere yabancılaşma yaşanıyor. En azından ben öyle gözlemledim.”

Burada da belirtildiği gibi kazıların tek elden devlete bağlı bir kurum tarafından yapılıyor olması, bu kurumun üniversite ve arkeoloji müzeleriyle kesintisiz bir işbirliği ile çalışması ve teknik donanımları yüksek uzman personelin kent içindeki kazıları gerçekleştiriyor olması bu sistemin avantajları olarak sıralanabilir. Aslında bu kurumsal yapı, müzecilik faaliyetlerini ve teknik donanım konusundaki üstünlüğünü saymazsak İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne çok benzer bir yapıdır. Bu tarz bir kurumum özel arkeoloji şirketlerinden çok daha fazla güven verdiği açıktır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde tam da bu kuruma benzer bir kazı birimi oluşturulması müzenin iş yükünü azaltacak bir öneri olacaktır. Böyle bir kurum için gerekli olan tecrübeli iş gücü son yıllarda İstanbul'daki büyük projelere bağlı olarak yapılan arkeolojik kazılarda istihdam edilen çok sayıda arkeologla hazır vaziyettedir. Yönetim açısından özerkliği olan, aynı zamanda denetlenebilir ve hesap verebilir olan İstanbul Arkeoloji Müzelerine bağlı olarak çalışan böyle bir kurum, elimizdeki potansiyeli en iyi şekilde değerlendirmemizi sağlayacak bir alternatif yapı olacaktır.

3.4. Almanya ve İstanbul Kentsel Arkeoloji ve Müzecilik Uygulamalarının Karşılaştırılarak İncelenmesi:

İstanbul'da arkeoloji müzesinin yürüttüğü kazılar, Almanya'da Eyalet Anıt Koruma Daireleri (*Landesdenkmalamt*) denilen devlete bağlı kuruluşlar ya da yine bu kurumlar tarafından denetlenen özel arkeoloji şirketleri tarafından yapılmaktadır. Almanya'da eyaletlere göre farklılık gösteren bu yapılar, teknik olarak çok iyi çalışan ama arkeoloji müzeleri ve üniversitelerle sınırlı ilişki geliştirmiş yapılardır. Bu şirketler arkeolojik kazılara daha çok buluntuların toprak altından çıkarıldığı teknik bir iş gibi yaklaşırlar. Eserin bilgisiyle ilgilenmek arkeoloji şirketi çalışanından çok konunun uzmanının işidir. Bu açıdan depoda eserle ilgilenecek olan uzmanla arazideki bilgi arasında kayıplar oluşur. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin özellikle Yenikapı örneğinden çok iyi bildiğimiz gibi üniversitelerden uzmanlarla çok daha canlı bir ilişkisi vardır. Müzenin kendisi arazide olduğundan bu tarz bir bilgi kaybı burada en asgari düzeydedir. Arkeoloji şirketlerinden aldığımız cevaplara bakıldığında arkeoloji şirketlerinin çalışmalarının bilimselliği ve güvenilirliği

hakkında belirli kuşkular göze çarpmaktadır. Almanya’da da tıpkı İstanbul’da olduğu gibi kurtarma kazılarının masraflarını yüklenici firmalar karşılar. Orada da düşük maliyetle ve hızlı bir şekilde kazı yapılmak istenir. Bu açıdan sorunlar ortaktır. Fakat halihazırda sorunlu bir kavram olan kurtarma kazılarının bir de özel şirketler tarafından yapılıyor olması bilimsellik ile ilgili kuşkuları arttırıyor gibi gözükmemektedir. Almanya’da da Eyalet Anıt Koruma Daireleri’nin güvenilirliğinin daha fazla olduğu açıktır. Bu kurumların müzeler ve üniversitelerle daha çok ilişkisi vardır. Eserin toprak altından çıkarılmasından depolanmasına kadar tüm süreci bu kurumlar yönettiğinden burada daha az bilgi kaybı mevcuttur. Kentsel arkeoloji ve müze ilişkisine bakıldığında İstanbul’da tüm kazıları arkeoloji müzesi yürütürken; Almanya’da müzeler hiç kazı yapmaz. Bu açıdan oradaki müzelerin sadece müze içi faaliyetlerle ilgilendiği, İstanbul’da ise hem arkeolojik kazılar gerçekleştirip hem de müzecilik yaptığı saptanmıştır. Almanya’da koruma yasalarının eyaletlere göre farklılık göstermesi parçalı bir yapı oluşturmaktadır. İstanbul arkeolojisi için de kazılar sonucu ele geçen bilginin bütünleşik hale getirilememesinden kaynaklanan benzer parçalı bir yapı mevcuttur. İstanbul’un arkeolojik rezervinin Almanya’daki pek çok kentten çok daha fazla olabileceği gerçeği göz önüne alındığında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin yeni bir yapı ile desteklenmesinin hem müze hem de kentsel arkeoloji açısından faydalı sonuçları olacağı açıktır.

SONUÇ

İstanbul hem toprak altındaki arkeolojik potansiyeli çok yüksek bir şehirdir, hem de toprak üstünde yoğun imar faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir şehirdir. Bu sebepler İstanbul'u hem kentsel arkeoloji hem de müzecilik açısından azımsanmayacak bir sorumluk alanına dönüştürür. Buna karşın İstanbul Arkeoloji Müzeleri İstanbul'daki tüm kazılardan tek başına sorumludur. Kurtarma kazıları adı altında toplanan bu kazılar, Marmaray-Metro Projesi kazıları gibi uzun yıllara yayılan büyük kentsel projelere bağlı olarak gelişen kazılardan inşaat temeli kazılarına kadar çeşitlilik gösterir. Bunların dışında müze, İstanbul çeperinde üniversitelerin yürüttüğü kazılara müdahil olur. Restorasyon projelerinde tarihi yapılara ait temelleri tespit etmek için kazı yapmak gerekirse bu kazıları da müze yürütür. Kısacası kurulduğu ilk günden itibaren müzenin en önemli faaliyeti kazı yapmak ya da yapılan kazıları denetlemektir. Ama kazı sadece eserin toprak altından çıkartılması değildir. Kazıyla ilgili tüm dokümantasyonun yapılması, kazının belgelenmesi, restorasyon ve konservasyon faaliyetleri, kazı raporlarının hazırlanması ve gerekli yayınların yapılarak kazı ile ele geçen bilginin kamusallaştırılması ve tüm buluntuların envanterlenerek; varsa ulusal bazda bir bilgi ağına eklenmesi müzenin alanda sorumlu olduğu arkeoloji faaliyetleri olarak sıralanabilir. Daha sonra müzecilik faaliyetleri başlar. Bunlar eserlerin uygun koşullarda depolanması, periyodik olarak bakımı, sergilenmesi ve tanıtımı, eğitim faaliyetlerinin bir parçası haline getirilmesi ve sergiler, konferanslar yoluyla halkla buluşturulması ile ilgili tüm etkinlikleri kapsar. Tez araştırması için Almanya'daki kentsel arkeoloji uygulamalarına bakılmıştır. Tez boyunca Almanya örneğinde tüm bu faaliyetlerin Türkiye'dekinin tersine birbirinden ayrıldığı saptanmıştır. Almanya'da kazı yapmak arkeoloji müzelerinin işi değildir. Onlar sadece eserlerin sergilenmesi ve halka tanıtımından sorumludurlar. Almanya'da kentsel arkeoloji uygulamaları eyaletlere göre farklılık gösterir. Eyaletlerdeki uygulamalardaki bu çeşitliliğin, bu tez çalışması için iyi bir altlık oluşturduğu düşünülmüştür. Burada özel arkeoloji şirketleri ya da devlete bağlı olarak çalışan anıt koruma daireleri kent içindeki kazıları yaparlar. Özel arkeoloji şirketleri yine anıt koruma daireleri

tarafından sıkı bir şekilde denetlenirler. Bu tip şirketler devletin üstünden kazı yükünü alır. Devlet burada sadece kural koyucu ve denetleyici bir görev üstlenir.

Kentsel arkeoloji ve müzecilik faaliyetlerinin bir arada yürütülmesi hem avantajları hem de dezavantajları olan bir konudur. Türkiye’deki bu uygulama arkeoloji müzeleri üzerinde belli bir iş yüküne neden olmaktadır. Her ne kadar müze, hem arkeolojik kazıların yürütücüsü hem de müze içi faaliyetlerin yöneticisi olarak bu yükümlülüklerin altından yüzyılı aşkın bir süredir hakkıyla kalksa da yeni müzecilik anlayışı ve yeni kentsel arkeoloji anlayışı bu konuda bir değişimi zorunlu kılmaktadır.

İstanbul’daki kazıların tümüyle Almanya’daki arkeoloji şirketlerine benzer yapılara devredilmesi bizim gibi kuralların tam olarak yerleşmediği ülkeler için sorunlu yeni durumlar yaratabilir. Böyle bir durumda devletin güvencesi her zaman için çok önemlidir. Ayrıca İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin yüzyıllık arkeolojik kazı tecrübesinin bir anda “gereksiz” hale gelmesi bu tip yapıların doğuracağı bir başka sorunlu durumdur. Bilindiği gibi Türkiye’de her yıl çok sayıda arkeolog mezun olmaktadır. Dolayısı ile arkeolog istihdamı ile ilgili ciddi sorunlar bulunmaktadır. Arkeoloji şirketleri gibi yapılar arkeolog istihdamı gibi bir konunun çözümüne kısmen de olsa katkı sunabilir.

Almanya’da aynı zamanda anıt koruma kurulları gibi devlet kurulları da kazı yapmaktadır. Bu yapı bizim ülkemiz için daha güvenli olabilir. Fakat burada da kazı sürecine arkeoloji müzelerinin hemen hemen hiç dahil olmaması bir başka sorunlu durum yaratmaktadır. Eserle ilgili araziden gelen bilginin eksikliği müzede belirli bir bilgi kopukluğuna neden olabilir. Bu da arkeoloji ile ilgili müzecilik faaliyetlerinde kısıtlara neden olabilir. Almanya’daki bu tarz kurumların çok iyi şartlarındaki depolarında bu eserler bir tür yalnızlık içinde kalmaktadır.

Sıralanan bu dezavantajların yanında İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin farklı sebeplerle kent içinde gerçekleştirdiği kazılar, müzenin görünürlüğünü arttırmaktadır. Bu açıdan müzenin kent içindeki kazıları sürdürmesi önemlidir. Özellikle Marmaray-Metro Projesi kazıları gibi ses getiren kazılar müzenin kamusallaşmasında önemli rol oynamıştır. Küçükyalı Arkeopark gibi çevresiyle çok

sayıda etkinlik düzenleyerek etkileşime giren kazılar yoluyla da müze kendi duvarlarının dışına çıkar. Açık hava müzesi gibi düzenlenmiş arkeoparklar gibi kent içindeki kazı alanlarının her biri aynı zamanda müzenin tanıtımına katkı sunabilir. Kazı alanlarının kazılar sonrasında açık hava müzeleri ya da arkeoparklar gibi düzenlenmesi işini de genellikle kazıyı gerçekleştiren ekip üstlenir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri örneğinde arkeolog ve müzeci arasındaki iş tanımı netleştğinde arazide arkeolog kazı yapar; müzeci de kazı sonrası arazinin açık hava müzesi gibi düzenlenmesi ve burada çeşitli etkinliklerin gerçekleştirilmesini sağlayabilir. Böylece genellikle kazı sonrası metruk yerlere dönüşen kent içindeki bu tip alanlar, kentsel arkeolojinin ve müzeciliğin etkili bir şekilde uygulandığı yerlere dönüşürler. Bu tip alanlar etkili bir şekilde koruma kullanım dengesi gözetilerek kente geri kazandırıldığında turizm açısından ekonomik bir değer yaratmış olurlar. Ayrıca İstanbul gibi deprem kuşağındaki bir şehir için deprem anında toplanılacak açık alanlar olabilirler.

Kazılardan sonra yapılan çalışmalarla ilgili yayınlar, sergiler, eğitim faaliyetleri şimdilik yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliği gidermek için yine İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde oluşturulacak bir kazı birimi bir çözüm önerisi olarak sunulabilir. Bütçe ve teknik olarak desteklenmiş böyle bir yapı arazi çalışmasını tamamlayıp; müzedeki arkeologlar da kazı ile ilgili diğer tüm müze içi işleri yapabilir. Böylece kendisinden hem müzeci hem de arkeolog olması beklenen müze personeli araştırmalar, yayınlar ve etkinlikler yapabilir, gerçek anlamda bir müzeci gibi çalışabilir.

Uzun yıllar önce kültür varlığı bile sayılmayan değerler bugün artık korunması gereken kültür varlıkları olarak kabul edilmektedir. Kentlerimizin bir parçası olan bu kültür varlıkları kentlerimizi özgün kılar. Yeni şehircilik anlayışının vazgeçilmez parçasıdırlar. Bütün bu değerler, modern hayatın gerekleri olan çeşitli projeler hayata geçirilirken kolayca gözden çıkarılan değerler olarak kalmayacaktır. Korumanın gerekleri çağdaş şehircilik anlayışının bir parçası olacaktır ve kentsel projelerden daha öncelikli bir ihtiyaç haline gelecektir. Kentlerin sürdürülebilirliği ve daha yaşanılabilir olması için yeraltı ve yerüstü kaynaklarının önemi kabul edilecektir. Buna büyüyen ve yaşam kalitesi giderek artan kentlerin kendisi neden

olacaktır. Kentlerin insanileştirilmesi günlük hayatın en temel ihtiyaçlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda geçmişe ait değerlere sahip çıkan kentler geleceğin kentleri olacaktır. Toplumsallaşma hem mzeolojinin hem de arkeolojinin ortak amacıdır. İştanbul Arkeoloji Müzeleri rneğinde kentsel arkeoloji ile ele geçen bilginin kente geri dönüşümü hakkıyla yapıldığında müze de daha çok toplumsallaşmış olacaktır.

KAYNAKÇA

AKSOY, S.: 2011

“İnsanlar İstanbul’un Tarihinde Hiç Olmadığı Kadar Müzeye Gitti; Çok Sayıda Geçici Sergi ve Etkinlik Düzenlendi”. **İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri 2010: İstanbul Kültür ve Sanat Sektörü**, D.Ünal (Ed.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 183-184.

2007

“Günümüzde Kent Müzeleri Ne Anlatıyor? Kentte Diyalog ve İşbirliğine Doğru”. **Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik I**, B. Z.Önen, G.Tunç, M.Türkyılmaz (Eds.), 26. Müzeler Haftası Sempozyumu (21-22 Mayıs 2007). Ankara: Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi.

AKURGAL, E.: 1999

Kayıp Zamanların Peşinde: Alman Arkeoloji Enstiülerinin Dünyadaki ve Türkiye’deki Etkinlikleri. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, s. 16-19

AKYÜREK, E.: 2010

“Türkiye’de Bizans Sanatı Tarihi”. Redford **Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri**, S. N. Ergin (Ed.), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 241-262.

ALPAN, A.: 2005

“Integration of Urban Archaeological Resources to Everyday Life in the Historical City Centers: Tarragona, Verona and Tarsus”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

ARTUN, A.: 2012

Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri 1: Müze ve Modernlik. İstanbul: İletişim Yayınları.

ASAL, R.: 2013

“Yenikapı Kazıları ve İstanbul’un Antikçağ Ticareti”. **Saklı Limandan Hikayeler Yenikapı’nın Batıkları**. İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzesi Yayınları, s. 6-10.

- BARKER, E.: 2006 “Duvarları Olmayan Müze”. **Tarih Sahneleri ve Sanat Müzeleri**. Artun, A. (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 235-242
- BELGE, M.: 1999 “Obadan Kubbeye Tarih Yazımında Bir Ekol”. **Cogito**17, 395-401.
- ÇAĞDAŞ, U. E.: 2011 “Müzecilik Alan Araştırması ve Mevcut Durum Çerçevesinde Metodoloji ve Uygulamaya Yönelik Politikalar”. **25. Müzelerde Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 11. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı**, C.Keskin (Ed.), Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 481-508.
- ÇELİK, Z.:2016 **Asar-ı Atika Osmanlı İmparatorluğu’nda Arkeoloji Siyaseti**, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- ÇIRAK, A. A.: 2010 “**Bir Planlama Stratejisi Olarak Arkeolojik Envanterleme ve Kentsel Arkeolojik Değer Yönetimi**”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- ÇÖLMEKÇİ, S.: 2014 “Kurtarma Kazılarında Kent Arkeolojisine: İstanbul Deneyimi”. **Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü**, R.Saygın (Ed.), Ankara: Kesişim Yayıncılık, s. 188-195
- DİNÇER, İ., Z. ENLİL, Y. EVREN,S. OZAMAN SOM: 2011 **İstanbul’un Tarihi ve Doğal Miras Değerleri: Potansiyeller, Riskler ve Koruma Sorunları**, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri 2010. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DURU, R.: 2006 “Sorunlar ve Öneriler”. **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar, Öneriler, Kazılar**, N.Başgelen (Ed.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 45-48.
- DÜSTUR: 1302/1886 **Düstur-Zeyl Numero Dört**. İstanbul: Bab-ı Âlî Şura-ı Devlet Düstur Encümeni.
- FIRATLI, N.: 1969 „İstanbul'da Bazı Yeni Buluntular“. **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı**,

- Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, s. 175-179
- FIRATLI, N: 1967 „Kısa Arkeolojik Haberler“ .**İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı**, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, s. 220-222
- HARRISON,R.,FIRATLI N.:1969 „Saraçhane Kazıları 1966-1968“ . **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı**, Milli Eğitim Bakanlığı Basım Evi, İstanbul, s. 147-153
- KARABAĞ, N. E.: 2008 „**Kent Arkeolojisi Metoduyla Çok Katmanlı Kentlerdeki Tarihsel Sürekliliğin Çözümlenerek Korunması (İzmir Örneği)**“. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- KIZILTAN, Z.: 2010 „Marmaray Metro Projeleri Kapsamında Yapılan, Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları“. U. Kocabaş (Ed.), **İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı** (5-6 Mayıs 2008), İstanbul: Epsilon, s. 1-16.
- 2014 „Marmaray-Metro Projeleri; Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kurtarma Kazıları“. **Fotoğraflarla Kazı Günlüğü İSTANBUL Marmaray- Metro Ulaşım Projesi Arkeolojik Kazıları**, Z. Kızıltan, R. Asal, S. Çölmekçi, M. A. Polat, E. Ö. Ögöl (Eds.), İstanbul: Arkeoloji Müzeleri Yayınları, s. 8-13.
- KIZILTAN, Z., T. SANER: 2011 **İstanbul'da Arkeoloji: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşiv Belgeleri 1970-2010**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- MARTI, A. N.: 2001 „Anıtlar ve Arkeolojik Malzemelerin Müzede Sergilenmesi – Genel Yaklaşım Üzerine Düşünceler“. **Kent, Toplum, Müze Deneyimler ve Katkıları**, B. Madran (Ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 120-122.

- ÖZDOĞAN, 2006 **„Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji“**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- 2006b **„Tahribat ve Öneriler“**. **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar, Öneriler, Kazılar**, N. Başgelen (Ed.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 49-53.
- PASİNLİ, A.: 2001 **„Büyük Saray Bölgesinde Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesindeki 1997- 98 Kazı Çalışmaları“**. **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı**, İstanbul: A Turizm Yayınları, s.56- 67
- PÉROUSE, J.I.: 2011 **„İstanbul Kara Surları: Şehrin İmkansız Belleği“**. **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 343-362.
- PULHAN, G.: 2001a **„Bütün Cepheleriyle Türkiye’de Arkeoloji“**. **Cogito** 28, s. 114-136.
- 2001b **„Mehmet Özdoğan ile Arkeoloji-İdeoloji-Devlet İlişkileri Üzerine“**. **Cogito** 28, 138-150.
- 2003 **„Türkiye Cumhuriyeti Geçmişini Arıyor“**. **Arkeoloji, Niye, Nasıl, Niçin**, O. Erdur, G. Duru (Eds.), İstanbul: Ege Yayınları, s. 139-147.
- 2007 **„Müze Gezmek: Bir Acı Şurup“**. **Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik I**, B. Z. Önen, G. Tunç, M. Türkyılmaz (Eds.), 26. Müzeler Haftası Geçmişten Geleceğe Müzecilik Sempozyumu (Mayıs 21-22), Ankara: Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, s. 157-161
- RENFREW, C., P. BAHN: 2013 **Arkeoloji Anahtar Kavramlar**. S. Somuncuoğlu (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- RICCI, A.: 2012 **„Archeologia Urbana ad Istanbul: Il Küçükyalı Arkeopark/Kent Arkeolojisi, İstanbul: Küçükyalı Arkeoparkı“**. **Arkeoloji ve Sanat/Journal of Archaeology and Art** 139, s.

202-215.

- 2007 **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları**, İstanbul: Vehbi Koç Yayınları
- 2013 "Geç Antik ve Bizans Dönemi İstanbul'daki Arkeolojik Alanların Hayatta Kalışı". **Toplumsal Tarih**, (Ocak-229), s. 62-66.
- SENNETT, R.: 1999 **GözünViedanı – Kentin Tasarımı veToplumsal Yaşam**. S. Settabiboğlu (Çev.). İstanbul: AyrıntıYayınları.
- SEVGILI, S., A. RICCI: 2010 "Dragos'ta Önemli Bir Bizans Yerleşimi", **Dragos Kazısı Tekel Arazisinde Bir Bizans Hamamı**, S. Sevgili, A. H. Süslü (Ed.), İstanbul: Baskı ve Cilt Akademi, s. 33-37.
- SHAW, W. M. K.: 2004 **Osmanlı Müzeciliği Müzeler Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi**. İstanbul: İletişimYayınları.
- SIMMEL, G.: 2012 **Modern Kültürde Çatışma**. T. Bora, N. Kalaycı, E. Gen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILMAZ, C.: 2010 **Kentsel Doku İçerisinde Bulunan Arkeolojik Alanların Korunması ve Farklı Yönlerden Değerlendirilmesi: İzmir Agora Örneği**. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- YÜCEL, D., N. UÇAR: 2006 „Türkiye’de Müzeler ve Müzecilik. İlham Perileri Tapınağı’ndan Müze’ye“, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, İstanbul.https://www.academia.edu/6221391/Turkiyede_muzecilik

İNTERNET KAYNAKLARI

Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Projesi (TAY), (Çevirimiçi)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=10582&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=10582&html=ages_detail_t.html&layout=web) , 12 Haziran 2019.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, (Çevirimiçi)

<http://istanbularkeoloji.muzeler.gov.tr/TR-205203/kazilar.html>, 2 Haziran 2019.

Hürriyet Gazetesi, (Çevirimiçi)

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-bulundu-buyuk-bir-heyecan-yaratti-41291567>, 22 Mayıs 2019.

Hürriyet Gazetesi, (Çevirimiçi)

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/besiktastaki-universitenin-insaat-alaninda-tarihi-kalinti-bulundu-40985641>, 18 Mayıs 2019.

Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Projesi (TAY), (Çevirimiçi)

<http://tayproject.org/>, 12 Haziran 2019.

Fatih Belediyesi, (Çevirimiçi)

<http://www.fatih.bel.tr/icerik/472/yenikapi-arkeopark-alani-icin-uluslararası-yarisma>, 18 Mayıs 2019.

Koca, A.: „Mahalle Arasında Arkeoloji: Küçükyağlı Arkeopark“, (Çevirimiçi)

http://www.yapi.com.tr/haberler/mahalle-arasinda-arkeoloji-kucukyali-arkeopark_125267.html, 4 Temmuz 2019.

Küçükyağlı Arkeopark, (Çevirimiçi)

<https://kyap.ku.edu.tr/>, 1 Temmuz 2019.

Ayasofya Müzesi, (Çevirimiçi)

<https://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/content/tarih%C3%A7e>, 12.10.2019.

İslam Ansiklopedisi, (Çevirimiçi)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/schneider-alfons-maria>, 13.10.2019.

Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Projesi (TAY), (Çevirimiçi)

[http://www.tayproject.org/TAYBizansMar.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=20030&html=bizansdetailt.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYBizansMar.fm$Retrieve?YerlesmeNo=20030&html=bizansdetailt.html&layout=web), 17.10.2019.

Bayülgen,B.: „Antiokhos ve Lausos Sarayları“, (Çevirimiçi)

https://www.arkeologlardenregist.org/assest/images/TT%20283_%20Arkeoloji.pdf1, 2.10.2019.

İNSAN KAYNAĞI:

Rahmi Asal İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü

(Sözlü Görüşme) 02.08.2019.

Dr. Öğretim Görevlisi Güler Ateş Manisa Celal Bayar Üniversitesi

(Sözlü Görüşme) 15.08.2019.

Dr. Anja Pütz

Bayern, , Arkeoloji Şirketi

(E-mail Yoluyla Görüşme) 16.08.2019

Sarah Wolff

Tauberfranken, Arkeoloji Şirketi

(E-mail Yoluyla Görüşme) 21.08.2019

G. Stumpf

AGM Arkeoloji Şirketi

(E-mail Yoluyla Görüşme) 24.08.2019

Melanie Zobl

Bayern, Arkeoloji Şirketi

(E-mail Yoluyla Görüşme) 12.09.2019

Sascha Schmidt

Baden-Württemberg, Arkeoloji Şirketi

(E-mail Yoluyla Görüşme) 15.09.2019

Susanne Friedrich

Bayern, Eyalet Anıt Koruma Dairesi

(E-mail Yoluyla Görüşme) 15.09.2019

